

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

***Проблеми і перспективи
розвитку
підприємництва***

збірник наукових праць

№ 2(25), 2020

Харків

2020

Перелік напрямків (спеціальностей), за якими друкуються статті у збірнику наукових праць «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва»: 051 «Економіка»; 071 «Облік і оподаткування»; 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»; 073 «Менеджмент»; 075 «Маркетинг»; 076 «Підприємство, торгівля та біржова діяльність»; 281 «Публічне управління та адміністрування»; 292 «Міжнародні економічні відносини».

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації **КВ № 23528-13368 ПП** від **02.08.2018 р.**, видане Державною реєстраційною службою України

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 року збірник внесено до **Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук категорії «Б»**, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук

Збірник внесено до Міжнародної наукометричної бази даних **IndexCopernicus**

Друкується за рішенням Вченої ради Харківського національного автомобільно-дорожнього університету дозвіл № 30/20/5.12 від 27.11.2020 р.

Редакційна колегія

Головний редактор:	Щербак Валерія Геннадіївна , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну
Заступник головного редактора:	Дмитрієв Ілля Андрійович , докт. екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, декан факультету управління та бізнесу, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (ХНАДУ)
Відповідальний секретар:	Блага Вікторія Вікторівна , канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, ХНАДУ
Члени редколегії:	Васіляускайте Аста , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансової індустрії, Університет Миколаша Ромериса, Литва; Картасова Єкатерина , PhD, доцент кафедри обліку та фінансів, Університет Мідлсекса, Велика Британія; Криворучко Оксана Миколаївна , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, ХНАДУ; Лаце Наталія , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри корпоративних фінансів та економіки, Ризький технічний університет, Латвія; Левченко Ярослава Сергіївна , доктор філософії з галузі «Соціальні та поведінкові науки», доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, ХНАДУ; Маліков Володимир Васильович , докт. держ. упр., професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування, ХНАДУ; Мищенко Володимир Акимович , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Попова Надія Василівна , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та торговельного підприємництва, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету; Третяк Вікторія Павлівна , докт. екон. наук, доцент, завідувач кафедри управління та адміністрування, ННІ «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; Шевченко Інна Юріївна , докт. екон. наук, доцент, завідувач кафедри економіки і підприємництва, ХНАДУ; Шинкаренко Володимир Григорович , докт. екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри менеджменту, ХНАДУ.

Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. – № 2 (25) – 2020. – Харків: Стиль-Издат, 2020. – 190 с.

Адреса видавця:

61002, вул. Ярослава Мудрого, 25

Харків, Україна

Контактний телефон/факс:

(057) 738-77-87 – відповідальний секретар

E-mail: blagavikvik@meta.ua

Електронну версію збірки можна знайти на нашому сайті

<http://ppb.khadi.kharkov.ua/>

ISSN 2226-8820

УДК 338.486.4

- Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори публікації
- Редакція може не поділяти точки зору авторів, а публікувати статті в порядку обговорення
- Статті друкуються в авторській редакції
- Статті для публікації відбираються на умовах конкурсу та внутрішнього рецензування
- © колектив авторів, 2020
- © ХНАДУ, 2020

ЗМІСТ

<i>Артёмова А.В., Кузнєцова Ю.В.</i>	Вплив пандемії COVID-19 на міграційні потоки з України до країн Європейського Союзу	4
<i>Бабайлов В.К., Приходько Д. О.</i>	Встановлення основного закону логістики	17
<i>Блага В.В. , Гелеверя Є.М., Хорошилова І.О.</i>	Розвиток інноваційного підприємництва в умовах кризи	26
<i>Деділова Т.В., Носирєв О.О., Юрченко О.В.</i>	Фінансові аспекти реконструкції, будівництва і експлуатації підприємств водопостачання та водовідведення України	34
<i>Дорохова Л.П., Малий В.В., Півень О.П., Дорохов О.В.</i>	Визначення прихильності споживачів до надавачів послуг на прикладі аптечних закладів	48
<i>Калініченко Л.Л., Багмут Л.С.</i>	Місце українського бізнесу в європейському енергетичному просторі	57
<i>Кирчата І.М., Шершенюк О.М.</i>	Соціальна відповідальність як складова інноваційного освітнього процесу та забезпечення конкурентоспроможності закладу вищої освіти	66
<i>Ковальова Т.В.</i>	Ескроу-рахунки: облікові аспекти	76
<i>Левченко Я.С., Юрченко О.В.</i>	Теоретичний огляд моделей і форм фінансування мостобудування	85
<i>Носирєв О.О., Деділова Т.В., Осіпова С.К.</i>	Фінансові інструменти в системі забезпечення конкурентоспроможності регіональних промислових комплексів	93
<i>Носирєв О.О., Осіпова С.К., Токар І.І.</i>	Фінансово-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності як інструмент стратегічного управління підприємством	108
<i>Онісіфорова В.Ю., Болотова Т.М.</i>	Алгоритм реалізації та заходи антикризового управління підприємством	119
<i>Онісіфорова В.Ю., Осьмірко І.В.</i>	Бюджетування як ефективний інструмент поточного планування на підприємстві	128
<i>Онісіфорова В.Ю., Сідельнікова В.К.</i>	Актуальні аспекти антикризового управління підприємством	137
<i>Сідельнікова І. В., Солопун Н.М.</i>	Інноваційне підприємництво як напрямок розвитку сучасного підприємства	146
<i>Смагін В.Л., Яворська О.Г.</i>	Системний аналіз в сучасній теорії інтелектуального капіталу підприємства	155
<i>Шевченко І. Ю.</i>	Тесеракт конкурентоспроможності як генератор концепції сталого розвитку автомобільної індустрії	166
<i>Юрченко О.В., Деділова Т.В., Токар І.І.</i>	Розробка інтегрального показника впливу на довкілля дорожнім будівництвом	175

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ З УКРАЇНИ ДО КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Артьомова А.В., канд. техн. наук

Кузнєцова Ю.В., магістрант

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»

Постановка проблеми. У сучасних реаліях у зв'язку з пандемією COVID-19 міграційні політика європейських країн є важливим чинником безпеки держав Європейського Союзу. Пандемія COVID-19 та економічна криза спричинили значне збільшення кількості безробітних на ринку праці. В Україні рівень безробіття та кількість зареєстрованих безробітних склав більше 486 тис (9,4%). Відсоток та кількість безробітних, які отримують допомогу менше 2000 грн. складає 50 тис (10%). Серед зареєстрованих безробітних 57% становлять жінки та 43% – чоловіки. Більше 50% серед зареєстрованих безробітних працювали в сфері торгівлі та ремонту, сільського господарства та переробної промисловості. За результатами опитування платформи *rabota.ua* більше 58% опитаних працюють не за отриманим фахом, а за даними Служби Занятості майже 50% зареєстрованих безробітних мають вищу освіту. Більше 42% зареєстрованих безробітних старші за 45 років. Сьогодні така ситуація стимулює громадян України виїжджати на заробітки до європейських країн як ніколи раніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти обраної теми дослідження представлено в працях О. Малиновської [1; 2], Т.О. Гнатюк [3], Ю.П. Гуменюк [4], Т. Мельник, О. Лошенюк, М. Пітюлича. Учені зосередили увагу на визначенні мотивації трудових мігрантів і залежності між матеріальним становищем бажаючих виїхати та можливостями реалізації такого бажання. Науковці відзначали наростання загроз для України через збільшення темпів міграції кваліфікованої робочої сили. Слід зауважити, що в даних наукових працях недостатньо приділяється уваги саме методам дослідження міграції робочої сили, адже в сучасних умовах розвитку існуючі методи статистичного дослідження потребують удосконалення та адаптації для відповідного об'єкту дослідження.

Невирішені складові загальної проблеми. Разом з тим багато питань статистичного дослідження міграційної робочої сили, її причин та наслідків для соціально-економічного розвитку регіону залишаються дискусійними і такими, що потребують подальших досліджень. Це стосується, зокрема, питань про сутність міграції робочої сили, її причин та впливу на розвиток регіону в контексті сучасних методів дослідження, що і зумовило вибір теми.

Формулювання цілей статі. Мета дослідження – визначення основних факторів і характеру трудової міграції з України до країн Європейського Союзу

та наслідків цього процесу для розвитку української економіки, а також розробка підходів щодо вдосконалення методів розрахунку числа мігрантів по кожному регіону України в залежності від таких чинників як: чисельність робочої сили, середня почасова заробітна плата та рівень безробіття. При дослідженні теми, що розглядається, використано такі методи: метод узагальнення, економічно-статистичний аналіз, факторний аналіз, кореляційний аналіз та графічний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна міграція робочої сили – це переміщення робочої сили між країнами. Це процес організованого або стихійного переміщення працездатного населення із однієї країни в іншу. Основну роль у сучасному міжнародному русі населення відіграє трудова міграція. Масштаби її постійно ростуть, а в цей процес залучені практично всі країни, але у 2020 році ці потоки мали певні зміни, і тому саме зараз важливо прогнозувати ці потоки, щоб стабілізувати економіку країни.

На наш погляд, досить перспективним напрямком є використання виробничих функцій. Серед виробничих формул з частковою заміною ресурсів широко відома функція Кобба-Дугласа.

Дана виробнича функція дозволяє кількісно та якісно проаналізувати важливі економічні залежності в сфері міграційних потоків, а її розв’язання на основі вихідних даних регіонів дозволяє досліджувати та одержувати конкретні моделі. Представлена нами функція – це модель з трьома змінними факторами міграції, які розкриють взаємозв’язок чисельності робочої сили (L), середньої почасової заробітної плати (W) та рівня безробіття(U).

$$M = AL^a W^b U^c \quad (1)$$

де M – число мігрантів;

A – виробничий коефіцієнт, що відображає рівень технологічної продуктивності і змінюється при зміні базової технології;

L, W, U – чисельність робочої сили, середньої почасової заробітної плати та рівень безробіття;

a, b і c – коефіцієнти еластичності за фактором міграції, що вказують на ефект впливу обраних факторів на результуючий показник i -го регіону.

Для спрощення розрахунків показників a, b, c використовуємо похідну функцію. Після чого наша багатofакторна модель отримує такий вигляд (формула 2)

$$M_i = A + aL_i + bW_i + cU_i \quad (2)$$

де M_i – число мігрантів i -го регіону;

i – кількість регіонів, що аналізуються (= 25).

Наведена факторна модель представляє собою модель, що відображає кореляційну залежність між єдиним податком від обраних факторів. Невідомі параметри A, a, b, c знаходяться найбільш розповсюдженим методом

найменших квадратів. Усі статистичні данні, які було використано у прогнозуванні надходжень від єдиного податку, представлено в табл. 1.

Для створення прогнозного моделювання, нам потрібно виявити, які показники впливають на даний міграційний потік. На основі описаного взаємозв'язку побудуємо багатфакторну модель залежності міграційного потоку від чисельності робочої сили, середньої почасової заробітної плати та рівня безробіття [5].

Таблиця 1

Статистичні дані для розрахунку багатфакторної моделі

№	Регіон	Число мігрантів (M_i)	Чисельність робочої сили (L_i)	Середня почасова заробітна плата (W_i)	Рівень безробіття (U_i)
x	Україна	504217	16156,4	88,59	945 180
1	Вінницька	17732	640,9	79,92	49 256
2	Волинська	12515	366,0	71,31	26 140
3	Дніпропетровська	32280	1390,9	88,37	80 553
4	Донецька	19492	734,3	97,18	38 327
5	Житомирська	19853	510,6	74,66	36 880
6	Закарпатська	6744	496,3	82,15	17 704
7	Запорізька	16429	719,7	85,54	49 352
8	Івано-Франківська	13996	559,0	83,29	28 651
9	Київська	44519	741,1	90,10	38 309
10	Кіровоградська	13350	376,8	72,03	34 853
11	Луганська	8598	292,1	78,37	18 235
12	Львівська	28630	1050,8	83,24	51 146
13	Миколаївська	11820	489,7	84,11	34 721
14	Одеська	31261	986,6	79,05	37 829
15	Полтавська	22576	575,0	81,07	51 875
16	Рівненська	16164	460,2	81,35	31 783
17	Сумська	16076	481,4	74,28	39 392
18	Тернопільська	13360	399,1	74,57	24 369
19	Харківська	42131	1247,1	74,89	67 928
20	Херсонська	10925	442,2	69,09	25 105
21	Хмельницька	19529	516,0	75,71	33 333
22	Черкаська	17899	518,4	75,20	42 331
23	Чернівецька	8242	379,3	77,16	16 258
24	Чернігівська	13154	426,1	71,65	30 567
25	м.Київ	46942	1356,8	129,00	40 283

Джерело: складено автором на основі [6]

$$F(M_i) = (A + aL_i + bW_i + cU_i - M_i)^2 \rightarrow \min \quad (3)$$

Умова існування екстремуму функції – рівність нулю похідної.

Далі складається система з трьох рівнянь, кожне з яких є похідною функції $F(M_i)$ формули (3)

$$\begin{cases} 2 \sum_{i=1}^n (A + aL_i + bW_i + cU_i - M_i) = 0 \\ 2 \sum_{i=1}^n (A + aL_i + bW_i + cU_i - M_i)L_i = 0 \\ 2 \sum_{i=1}^n (A + aL_i + bW_i + cU_i - M_i)W_i = 0 \\ 2 \sum_{i=1}^n (A + aL_i + bW_i + cU_i - M_i)U_i = 0 \end{cases}$$

де n – кількість регіонів.

Розкривши дужки та виконавши перетворення, отримаємо систему з трьох лінійних рівнянь з трьома невідомими a, b, c, d (формула 5):

$$\begin{cases} nA + a \sum_{i=1}^n L_i + b \sum_{i=1}^n W_i + c \sum_{i=1}^n U_i = 0 \\ A \sum_{i=1}^n L_i + a \sum_{i=1}^n L_i^2 + b \sum_{i=1}^n L_i W_i + c \sum_{i=1}^n L_i U_i = 0 \\ A \sum_{i=1}^n W_i + a \sum_{i=1}^n L_i W_i + b \sum_{i=1}^n W_i^2 + c \sum_{i=1}^n W_i U_i = 0 \\ A \sum_{i=1}^n U_i + a \sum_{i=1}^n L_i U_i + b \sum_{i=1}^n W_i U_i + c \sum_{i=1}^n U_i^2 = 0 \end{cases}$$

За системою (5), визначаються коефіцієнти еластичності A, a, b, c . Але спочатку для цього нам необхідно на основі цієї системи рівнянь, скласти (6) матрицю для розрахунку $\Delta, \Delta a, \Delta b, \Delta c$ та Δd .

$$\Delta = \begin{bmatrix} n & \sum_{i=0}^1 x_1 & \sum_{i=0}^1 x_2 & \sum_{i=0}^1 x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_1 & \sum_{i=0}^1 x_1^2 & \sum_{i=0}^1 x_1 x_2 & \sum_{i=0}^1 x_1 x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_2 & \sum_{i=0}^1 x_1 x_2 & \sum_{i=0}^1 x_2^2 & \sum_{i=0}^1 x_2 x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_3 & \sum_{i=0}^1 x_1 x_3 & \sum_{i=0}^1 x_2 x_3 & \sum_{i=0}^1 x_3^2 \end{bmatrix}$$

Δa обчислюється за формулою (7):

$$\Delta a = \begin{bmatrix} \sum_{i=1}^n y & \sum_{i=0}^1 x_1 & \sum_{i=0}^1 x_2 & \sum_{i=0}^1 x_3 \\ \sum_{i=0}^1 yx_1 & \sum_{i=0}^1 x_1^2 & \sum_{i=0}^1 x_1x_2 & \sum_{i=0}^1 x_1x_3 \\ \sum_{i=0}^1 yx_2 & \sum_{i=0}^1 x_1x_2 & \sum_{i=0}^1 x_2^2 & \sum_{i=0}^1 x_2x_3 \\ \sum_{i=0}^1 yx_3 & \sum_{i=0}^1 x_1x_3 & \sum_{i=0}^1 x_2x_3 & \sum_{i=0}^1 x_3^2 \end{bmatrix}$$

Δb обчислюється за формулою (8):

$$\Delta b = \begin{bmatrix} n & \sum_{i=0}^1 y & \sum_{i=0}^1 x_2 & \sum_{i=0}^1 x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_1 & \sum_{i=0}^1 yx_1 & \sum_{i=0}^1 x_1x_2 & \sum_{i=0}^1 x_1x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_2 & \sum_{i=0}^1 yx_2 & \sum_{i=0}^1 x_2^2 & \sum_{i=0}^1 x_2x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_3 & \sum_{i=0}^1 yx_3 & \sum_{i=0}^1 x_2x_3 & \sum_{i=0}^1 x_3^2 \end{bmatrix}$$

Δc обчислюється за формулою (9):

$$\Delta c = \begin{bmatrix} n & \sum_{i=0}^1 x_1 & \sum_{i=0}^1 y & \sum_{i=0}^1 x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_1 & \sum_{i=0}^1 x_1^2 & \sum_{i=0}^1 yx_1 & \sum_{i=0}^1 x_1x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_2 & \sum_{i=0}^1 x_1x_2 & \sum_{i=0}^1 yx_2 & \sum_{i=0}^1 x_2x_3 \\ \sum_{i=0}^1 x_3 & \sum_{i=0}^1 x_1x_3 & \sum_{i=0}^1 yx_3 & \sum_{i=0}^1 x_3^2 \end{bmatrix}$$

Δd обчислюється за формулою (10):

$$\Delta d = \begin{bmatrix} n & \sum_{i=0}^1 x_1 & \sum_{i=0}^1 x_2 & \sum_{i=0}^1 y \\ \sum_{i=0}^1 x_1 & \sum_{i=0}^1 x_1^2 & \sum_{i=0}^1 x_1x_2 & \sum_{i=0}^1 yx_1 \\ \sum_{i=0}^1 x_2 & \sum_{i=0}^1 x_1x_2 & \sum_{i=0}^1 x_2^2 & \sum_{i=0}^1 yx_2 \\ \sum_{i=0}^1 x_3 & \sum_{i=0}^1 x_1x_3 & \sum_{i=0}^1 x_2x_3 & \sum_{i=0}^1 yx_3 \end{bmatrix}$$

Визначимо коефіцієнти еластичності a , b , c , та d , що обчислюється за формулами (11-14):

$$a = \frac{\Delta a}{\Delta} , \quad (11)$$

$$b = \frac{\Delta b}{\Delta}, \quad (12)$$

$$c = \frac{\Delta c}{\Delta}, \quad (13)$$

$$d = \frac{\Delta d}{\Delta}. \quad (14)$$

Результати отриманих розрахунків мають наступні значення:

$$a = -7131,463674; b = 26,7225766;$$

$$c = 110,9379423; d = 0,026655184.$$

Отже, на підставі отриманих даних наша багатофакторна лінійна модель набуває наступний вигляд:

$$Y_t = -7131,464 + 26,722x_1 + 110,938x_2 + 0,027x_3$$

Таким чином, на підставі реальних статичних даних ми побудували багатофакторну лінійну модель залежності міграційних потоків i -го регіону (M) від чисельності робочої сили, середньої почасової заробітної плати та рівня безробіття i -го регіону, та оцінили її параметри за методом найменших квадратів. Після цього, нам необхідно перевірити побудовану модель на адекватність (відповідність) реальній дійсності. Розрахуємо коефіцієнт детермінації за формулою 15 [7]

$$R^2 = \frac{\sigma_Y^2}{\sigma_y^2} = \frac{2206344715}{3048266797} = 0,72380302.$$

Коефіцієнт детермінації показує, що розрахована модель формування доходів від ПДД на 72,38% відповідає реальності.

Після проведених розрахунків надходжень від єдиного податку за багатофакторною моделлю, занесемо отримані суми у табл. 2, та проведемо порівняння цих даних з фактичним надходженнями регіонів для визначення зв'язку між ними.

Для більш зручного візуального аналізу, відобразимо рейтинг числа мігрантів за моделлю Кобба-Дугласа на рис. 1. На цьому рисунку можна побачити, що рейтинги за факторною моделлю дуже близькі до фактичного, у більшості регіонах показники співпадають, або дуже близькі до реального рейтингу числа мігрантів за регіонами. Прикладом збігу рейтингів або їх дуже щільного наближення є такі регіони, як: Закарпатський, Одеський, Харківський, Чернігівський та м. Київ. Це вказує на те, що модель дає результати подібні до реальних. Також є регіони у яких рейтинги близькі, але не збігаються, тут можна виділити Житомирську, Запорізьку, Івано-Франківську, Тернопільську та Хмельницьку області. На нашу думку, на число мігрантів впливає не тільки

чисельність робочої сили, середня почасова заробітна плата та рівень безробіття, а й інші фактори: рівень інфляції, платоспроможність населення, нормативно-правове поле законодавчої бази, інвестиційний клімат та відстань до найближчих країн, де можна отримати роботу.

Таблиця 2

Рейтингове порівняння числа мігрантів за регіонами України, 2020 рік

Регіони	Число мігрантів (M_i), тис. чол.	Рейтинг	Число мігрантів (M_i) _{теор} , тис. чол. за факторною моделлю	Рейтинг
Вінницька	17732	12	20174,1237	9
Волинська	12515	20	11256,7505	24
Дніпропетровська	32280	4	41987,7091	2
Донецька	19492	10	24293,4868	6
Житомирська	19853	9	15778,7539	15
Закарпатська	6744	25	15716,4064	16
Запорізька	16429	13	22905,8929	8
Івано-Франківська	13996	16	17810,1755	11
Київська	44519	2	23689,2799	7
Кіровоградська	13350	18	11857,4763	23
Луганська	8598	23	9854,4648	25
Львівська	28630	6	31546,4002	4
Миколаївська	11820	21	16211,0670	12
Одеська	31261	5	29011,0137	5
Полтавська	22576	7	18610,4945	10
Рівненська	16164	14	15038,2494	17
Сумська	16076	15	15023,2561	18
Тернопільська	13360	17	12455,7192	21
Харківська	42131	3	36313,0374	3
Херсонська	10925	22	13019,1405	19
Хмельницька	19529	8	15944,9947	14
Черкаська	17899	11	16192,3939	13
Чернівецька	8242	24	11997,7412	22
Чернігівська	13154	19	13018,4988	20
м.Київ	46942	1	44510,4736	1

Джерело: складено автором

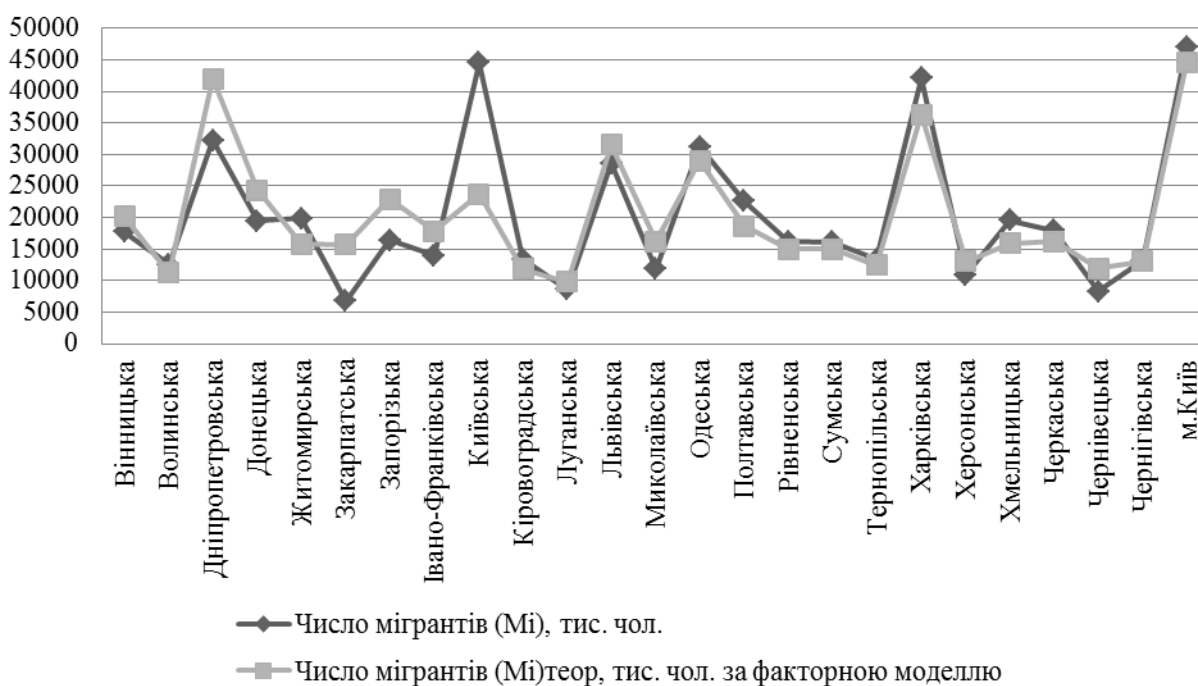

Рис. 1. Рейтингове порівняння числа мігрантів від чисельності робочої сили, середньої почасової заробітної плати та кількості безробітних за регіонами України

Отже можемо виділити переваги факторної моделі:

- статистика, що необхідна для розрахунків, представлена в офіційних документах в широкому доступі;
- модель дає результати подібні до реальних;
- модель може використовуватися на практиці;
- модель можливо застосовувати в умовах постійної зміни міграційного потоку.

Висновки. Нами було визначено, що причинами міграції України до країн ЄС є високий рівень безробіття, інфляція, низькі заробітні плати, незадоволеність рівнем життя в країні тощо. Побудова та аналіз багатфакторної лінійної моделі залежності міграційних потоків *i*-го регіону від чисельності робочої сили, середньої почасової заробітної плати та рівня безробіття *i*-го регіону дали змогу представити рейтинг числа мігрантів. Результати показали, що модель є максимально наближеною до реальності, а розбіжності результатів деяких регіонів пояснюються впливом інших факторів міграції, не розглянутих у моделі. Застосування такого методу дозволяє проводити моніторинг зміни міграційних потоків з метою врегулювання даної проблеми. Загалом рівень міграції та відтоку робочої сили з України є досить високим, загострення ситуації відбувається ще й внаслідок економічної кризи, спричиненою COVID-19. Це змушує привертати до себе увагу держави, займатися питаннями врегулювання міграційних процесів на законодавчому рівні та створювати належні умови для зменшення міграції українців до країн ЄС.

Перелік посилань

1. Малиновська О. А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. №3(28). 2013. С.138–146.
2. Малиновська О. А. Трудові мігранти з України в країнах ЄС та їхні перекази на батьківщину у післякризовий період. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Вип. 11. С.125–143.
3. Гнатюк Т. О. Добровільна зворотна міграція: досвід країн ЄС та перспективи України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер: Політологія*. 2011. Т. 175. Вип.163. С. 22–25.
4. Гуменюк Ю. П. Роль трудової міграції в системі глобального коливання продуктивності праці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія1(47)*. 2016. С. 83–88: сайт URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=14227456494236033811&btnI=1&hl=ru> (дата звернення: 24.10.20).
5. Могильна Н. С., Тофанюк О. В. Удосконалення процесу прогнозування надходжень від єдиного податку до бюджетів регіонів України. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. Випуск 127. 2016: сайт URL : https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK Ewix7tTv_s_sAhWvpYsKHQjBD20QFjAPegQICRAC&url=https%3A%2F%2Fcore.ac.uk%2Fdownload%2Fpdf%2F78066259.pdf&usg=AOvVaw0MqA_wwsK3NvIv8TWppPHn (дата звернення: 24.10.20).
6. Державний сайт статистики України: сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.20).
7. Аксьонов І. М., Харчук О. Г. Модель економічної оцінки діяльності вагонних ділень: сайт URL: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK Ewity87Y_s_sAhVKiIsKHYyfBnUQFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fjrnln.au.edu.ua%2Findex.php%2FPPEI%2Farticle%2Fview%2F148&usg=AOvVaw0Prm dQHsTEN_B419AlyUqt (дата звернення: 25.10.20).

References

1. Malynovska O. A. (2013), Neighboring countries' policy towards compatriots as a tool for replenishment of human resources: challenges and lessons for Ukraine [Polityka susidnix krain shhodo spivvitchyznykiv yak instrument popovnennya lyudskyyh resursiv: vyklyky ta uroky dlya Ukraïny], *Strategic priorities*, No. 3(28), P.138–146.
2. Malynovska O. A. (2012), Migrant workers from Ukraine in EU countries and their relocations in the post-crisis period [Trudovi migranty z Ukrainy v krainax YeS ta ixni perekazy na batkivshhynu u pislyakryzovyy period], , *International scientific forum: sociology, psychology pedagogy, management*, Vol. 11, P.125–143.
3. Gnatyuk T. O. (2011), Voluntary reverse migration: the experience of EU countries and Ukraine's prospects [Dobrovilna zvorotna migraciya: dosvid krain YeS

ta perspektyvy Ukraïny], *Scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla*, Ser: Politologiya, Vol. 175, issue 163, P. 22–25.

4. Gumenyuk Yu. P. (2016), The role of labor migration in the system of global labor productivity fluctuations [Rol trudovoyi migraciyi v systemi globalnogo kolyvannya produktyvnosti praci], *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, Vol. (47), P. 83–88, available at: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=14227456494236033811&btnI=1&hl=ru> (last accessed 24.10.20).

5. Mogylina N. S., Tofanyuk O. V. (2016), Improving the process of forecasting revenues from the single tax to the budgets of the regions of Ukraine [Udoskonalennya procesu prognozuvannya nadxodzen vid yedynogo podatku do byudzhetyv regioniv Ukraïny], *Development of productive forces and regional economy*, Vol. 127, available at: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK Ewix7tTv_s_sAhWvpYsKHQjBD20QFjAPegQICRAC&url=https%3A%2F%2Fcore.ac.uk%2Fdownload%2Fpdf%2F78066259.pdf&usg=AOvVaw0MqA_wwsK3NvIv8TWppPHn (last accessed 24.10.20).

6. State site of statistics of Ukraine [Derzhavnyj sajт statystyky Ukrayiny], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (last accessed 24.10.20).

7. Aksonov I. M., Xarchuk O. G. Model of economic evaluation of car sections [Model ekonomichnoi ocinky diyalnosti vagonnyx dilnycz], available at: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK Ewity87Y_s_sAhVKiIsKHYyfBnUQFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fjml.nau.edu.ua%2Findex.php%2FPPEI%2Farticle%2Fview%2F148&usg=AOvVaw0Prm dQHsTEN_B419AlyUqt (last accessed 24.10.20).

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

UDC 339.924:314.7; JEL Classification: D24

Артьомова А. В., Кузнєцова Ю. В.

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ З УКРАЇНИ ДО КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мета дослідження – визначення основних факторів і характеру трудової міграції з України до країн Європейського Союзу та наслідків цього процесу для розвитку української економіки. Метою даної роботи є розробка підходів щодо вдосконалення методів розрахунку числа мігрантів по кожному регіону України в залежності від таких чинників як: чисельність робочої сили, середня почасова заробітна плата та рівень безробіття. При дослідженні теми, що розглядається, використано такі **методи**: метод узагальнення, економічно-статистичний аналіз, факторний аналіз, кореляційний аналіз та графічний аналіз. **Результати**. Причинами міграції України до країн ЄС є високий рівень безробіття, інфляція, низькі заробітні плати, незадоволеність рівнем життя в країні. Рейтинг числа мігрантів вдалося представити за допомогою побудови та аналізу багатфакторної лінійної моделі залежності міграційних потоків і-го

регіону від чисельності робочої сили, середньої почасової заробітної плати та рівня безробіття і-го регіону. Побудована модель є максимально наближеною до реальності. Цей метод дозволяє проводити постійний та детальний моніторинг зміни міграційних потоків по кожному регіону України. Це дозволяє відстежувати реальну картину дійсності та спостерігати наявні проблеми міграційного руху. Загалом же рівень міграції та відтоку робочої сили з України є досить високим, загострення ситуації відбувається ще й внаслідок економічної кризи, спричиненою COVID-19. Вирішення цієї проблеми потребує в першу чергу державного врегулювання. **Наукова новизна** полягає в тому, що авторами запропоновано виробничу функцію, яка дозволила кількісно та якісно проаналізувати важливі економічні залежності в сфері міграційних потоків, а її розв'язання на основі вихідних даних регіонів дозволило досліджувати та одержувати конкретні моделі. **Практична значущість одержаних результатів** полягає в тому, що запропонована модель може використовуватися статистичними службами, комітетами та органами, які займаються питаннями врегулювання міграції з метою детального дослідження та відтворення ситуації щодо міграції усіх регіонів країни. Це дозволить прогнозувати міграційні потоки, щоб стабілізувати економіку країни.

Ключові слова: міграція; міграційний рух населення; трудова міграція; робоча сила; COVID-19; Європейський Союз; виробнича функція Коба-Дугласа; багатофакторний аналіз.

UDC 339.924:314.7; JEL Classification: D24

Артемова А. В., Кузнецова Ю. В.

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА МИГРАЦИОННЫЕ ПОТОКИ ИЗ УКРАИНЫ В СТРАНЫ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Цель исследования – определение основных факторов и характера трудовой миграции из Украины в страны Европейского Союза и последствий этого процесса для развития украинской экономики. Целью данной работы является разработка подходов по совершенствованию методов расчета числа мигрантов по каждому региону Украины в зависимости от таких факторов как: численность рабочей силы, средняя почасовая заработная плата и уровень безработицы. При исследовании рассматриваемой темы использованы **следующие методы:** метод обобщения, экономико-статистический анализ, факторный анализ, корреляционный анализ и графический анализ. **Результаты.** Причинами миграции Украины в страны ЕС является высокий уровень безработицы, инфляция, низкие заработные платы, неудовлетворенность уровнем жизни в стране. Рейтинг числа мигрантов удалось представить с помощью построения и анализа многофакторной линейной модели зависимости миграционных потоков і-го региона от численности рабочей силы, средней почасовой заработной платы и уровня безработицы і-го региона. Построенная модель является максимально приближенной к реальности. Этот метод позволяет проводить постоянный и детальный мониторинг изменения миграционных потоков по каждому региону

Украины. Это позволяет отслеживать реальную картину действительности и наблюдать существующие проблемы миграционного движения. В целом же уровень миграции и оттока рабочей силы из Украины является достаточно высоким, обострение ситуации происходит еще и вследствие экономического кризиса, вызванной COVID-19. Решение этой проблемы требует в первую очередь государственного урегулирования. **Научная новизна** заключается в том, что авторами предложено производственную функцию, которая позволила количественно и качественно проанализировать важные экономические зависимости в сфере миграционных потоков, а ее решения на основе исходных данных регионов позволит исследовать и получать конкретные модели. **Практическая значимость исследования** заключается в том, что предложенная модель может использоваться статистическими службами, комитетами и органами, занимающимися вопросами урегулирования миграции с целью детального исследования и воспроизведения ситуации по миграции всех регионов страны. Это позволит прогнозировать миграционные потоки, чтобы стабилизировать экономику страны.

Ключевые слова: миграция; миграционное движение населения; трудовая миграция; рабочая сила; COVID-19; Европейский Союз; производственная функция Кобба-Дугласа; многофакторный анализ.

UDC 339.924:314.7; JEL Classification: D24

Artyomova A. V., Kuznetsova Y. V.

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON MIGRATION FLOWS FROM UKRAINE TO THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

The purpose of the study is to determine the main factors and nature of labor migration from Ukraine to the European Union and the consequences of this process for the development of the Ukrainian economy. The purpose of this work is to develop approaches to improve methods for calculating the number of migrants in each region of Ukraine depending on such factors as: the number of workers, average hourly wages and unemployment. The following **methods** were used in the study of the topic under consideration: generalization method, economic and statistical analysis, factor analysis, correlation analysis and graphical analysis. **Findings.** The reasons for Ukraine's migration to the EU are high unemployment, inflation, low wages, dissatisfaction with living standards in the country. The rating of the number of migrants was presented by constructing and analyzing a multifactor linear model of the dependence of migration flows in the i -th region on the number of labor force, the average hourly wage and the unemployment rate of the i -th region. The constructed model is as close as possible to reality. This method allows for constant and detailed monitoring of changes in migration flows in each region of Ukraine. This allows you to track the real picture of reality and observe the existing problems of migration. In general, the level of migration and outflow of labor from Ukraine is quite high, the situation is exacerbated by the economic crisis caused by COVID-19. The solution to this problem requires first of all a state settlement. **Originality** is that the authors proposed a production function that allowed quantitative and qualitative

analysis of important economic dependencies in the field of migration flows, and its solution based on the initial data of the regions allowed to study and obtain specific models. **The practical value** of the obtained results is that the proposed model can be used by statistical services, committees and bodies dealing with migration issues in order to study in detail and reproduce the migration situation in all regions of the country. This will allow forecasting migration flows to stabilize the country's economy.

Key words: migration; migration movement of the population; labor migration; workforce; COVID-19; European Union; Kobe-Douglas production function; multifactor analysis.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Артюмова Аліна Вадимівна – кандидат технічних наук, доцент, Харківський національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», доцент кафедри економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин, м. Харків, Україна; e-mail: a.artiomova@khai.edu; моб. +38 (095) 4736207

Артемова Алина Вадимовна – кандидат технических наук, доцент, Харьковский национальный аэрокосмический университет им. Н.Е. Жуковского «ХАИ», доцент кафедры экономики, маркетинга и международных экономических отношений, г. Харьков, Украина

Artyomova Alina Vadimovna – PhD (Engineering), Associate Professor, Kharkiv National Aerospace University. M. Zhukovsky "KhAI", Associate Professor of the Department of Economics, Marketing and International Economic Relations, Kharkov, Ukraine

Кузнецова Юлія Володимирівна – магістранка, Харківський національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», магістр кафедри економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин, м. Харків, Україна; e-mail: kuznesulua@gmail.com; моб. +38(098)5174684

Кузнецова Юлия Владимировна – магистрантка, Харьковский национальный аэрокосмический университет им. Н.Е. Жуковского «ХАИ», магистр кафедры экономики, маркетинга и международных экономических отношений, г. Харьков, Украина

Kuznetsova Yuliya Volodymyrivna – Master, Kharkiv National Aerospace University. M. Zhukovsky "KhAI", Master of the Department Economics, Marketing and International Economic Relations, Kharkov Ukraine

ВСТАНОВЛЕННЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ЛОГІСТИКИ

Бабайлов В. К., канд. економ. наук, доцент

Приходько Д. О., канд. економ. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Аналіз літературних джерел свідчить, що досі не встановлена кількісна форма основного закону логістики (ОЗЛ). До того ж й існують тільки три її приватних закони: 20-80; 10-70; 5-50 [1-10]. Це значно обмежує можливості практики логістики. Тому, встановлення кількісної форми основного закону логістики стає *актуальним*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, у праці Курганова В. робиться спроба сформулювати приватні закони логістики [11]. Автор також визначає й основний закон логістики як економію сукупних витрат, пов'язаних з рухом матеріального потоку [11]. Однак він не визначає кількісну форму основного закону логістики. В праці [12] фактично повторюється вже відоме визначення логістики, як управління матеріальними, інформаційними, фінансовими потоками. Однак в ній теж не ставиться проблеми формулювання кількісної форми основного закону логістики. В праці [13] лише згадується відомий *приватний* закон Парето – закон 20-80. В джерелі [14] розглядаються навіть кілька основних законів логістики, що на думку авторів є взагалі помилковим. У праці [15] розглядають не закони, а сім правил логістики; але при всій схожесті правила і закони – не тотожні поняття. У праці [16] представлені загальні закони логістичного менеджменту та закономірності, що виходять із загальної групи таких законів. Однак відоме, що навпаки закони визначаються із закономірностей [2].

Отже, проведений аналіз показує, що дійсно існує необхідність не тільки встановлення кількісної форми основного закону логістики, але й уточнення розуміння сенсу приватних і основного закон і їх зв'язку.

Невирішені складові загальної проблеми. Практика дослідницької діяльності свідчить, що для встановлення кількісної форми будь-якого основного закону необхідний певний мінімум конкретних приватних законів. Їх узагальнення й дозволяє встановити основний закон у кількісній формі. Однак у логістиці у теперішній час існують всього тільки три приватних закони, причому в дуже обмеженому діапазоні величин причин і результатів. Тому необхідно відкриття ще декількох приватних законів логістики, причому як можливо в найширшому діапазоні вказаних величин. Для рішення цієї складової проблеми автори висказали гіпотезу про можливості встановлення ще двох приватних законів логістики, причому в двох ключових місцях діапазону: у самому його початку та у самому кінці. Саме це дозволить охопити фактично увесь діапазон приватних законів логістики і встановити основний закон логістики.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є встановлення кількісної форми основного закону логістики.

Методики дослідження: огляд літературних джерел, 2С70, ВЕО, історично-логічний, індукція-дедукція, теорія методу Бабайлова [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Як слідує з [1-2] логістика є своєрідна, раціональна організація потоків. *Раціональна* означає – організована згідно законів логістики 20-80; 10-70; 5-50. Саме раціональна організація потоків забезпечує величезне зменшення витрат щодо найвагоміших в їх ієрархії. Так, наприклад, використання закону 20-80 скорочує витрати на 80%; закону 10-70 – на 90%; закону 5-50 – на 95%. Однак й 20% витрат можуть дозволити собі не всі підприємства. Тому вони можуть застосувати другий закон логістики (10-70), який зменшує витрати у два рази (в порівнянні з використанням закону 20-80). Й при цьому результат зменшиться лише на 10%.

Але існують організації, які можуть дозволити собі тільки 5% витрат за рахунок використання третього закону логістики. При цьому, результат зменшиться до 50%, але він може бути придатним для ефективної логістичної діяльності.

Далі було виявлено, що у практиці логістики виникає проблема визначення величини результату, коли витрати не дорівнюють жодному з трьох розглянутих випадків. Причина цього – відсутність кількісної форми єдиного, основного закону логістики (ОЗЛ).

Для цього необхідно, перш за все, визначити сенс будь-якого основного закону. При вирішенні цього завдання автори використовували важливіші властивості універсальної моделі розробки парадигм [6]. Саме в цій моделі встановлено роль, місце, сутність, зміст основного закону будь-якої сфери діяльності. З [6] слідує: місце основного закону – це четвертий елемент основної теорії і другий елемент науки. Причина появи основного закону – наслідок узагальнення приватних законів. Роль основного закону – для розробки відповідної парадигми. Сутність основного закону – результат узагальнення приватних законів.

У наступному завданні були визначені причини відсутності ОЗЛ у кількісній формі. Вона зводиться до *відсутності реальних передумов* встановлення ОЗЛ. Зрозуміло, що нереально встановити основний закон логістики на основі узагальнення тільки трьох законів логістики (20-80; 10-70; 5-50). Вони лише надають інформацію тільки в досить обмеженому діапазоні причин (від 5% до 20%) і наслідків (результатів) тільки від 50% до 80% (рис. 1).

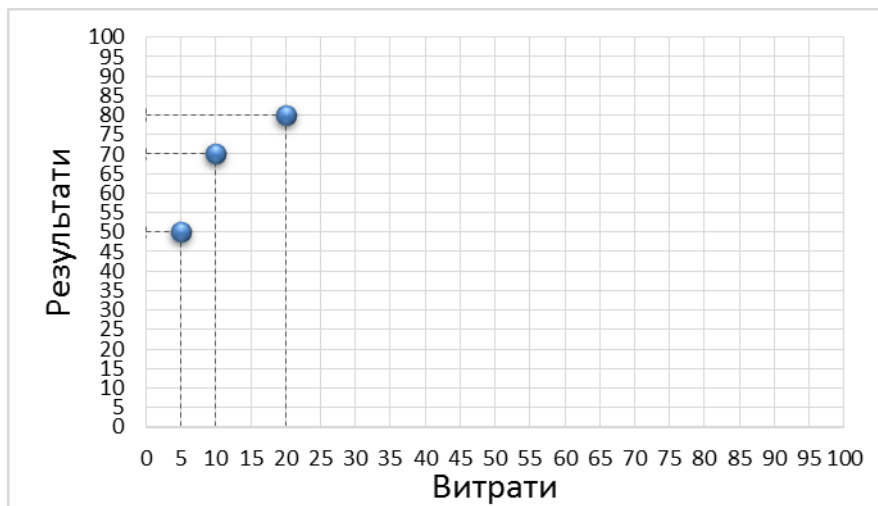

Рис. 1. Обмеженість трьох законів логістики [складено авторами]

Але як себе проявляють кількісно причини і результати за межами даного діапазону досі було невідомо. Зрозуміло, що для узагальнення приватних законів логістики у формі екстраполяції не було можливості – помилка могла бути занадто значною. Для рішення цієї проблеми автори висказали гіпотезу о можливості встановлення ще двох приватних законів логістики, причому в двох ключових місцях діапазону: у самому його початку та й у самому кінці. Так, насправді, можливо стверджувати, що відсутність причин (нуль причин) неминуче веде до відсутності (до нуля) й наслідків (результатів). Це і є новим *четвертим* приватним законом логістики! Більш за те, не підлягає сумніву, що й на прикінці діапазону 100% причин обов’язково приведе до 100% наслідків (результатів). Це ще один – *п’ятий* приватний закон логістики! Зрозуміло, що наявність вже п’ятих приватних законів логістики (20-80; 10-70; 5-50; 0-0; 100-100), які, до того ж, охоплюють увесь діапазон співвідношення витрат і результатів, надає реальну можливість їх узагальнення шляхом екстраполяції. Це слідує з рис. 2.

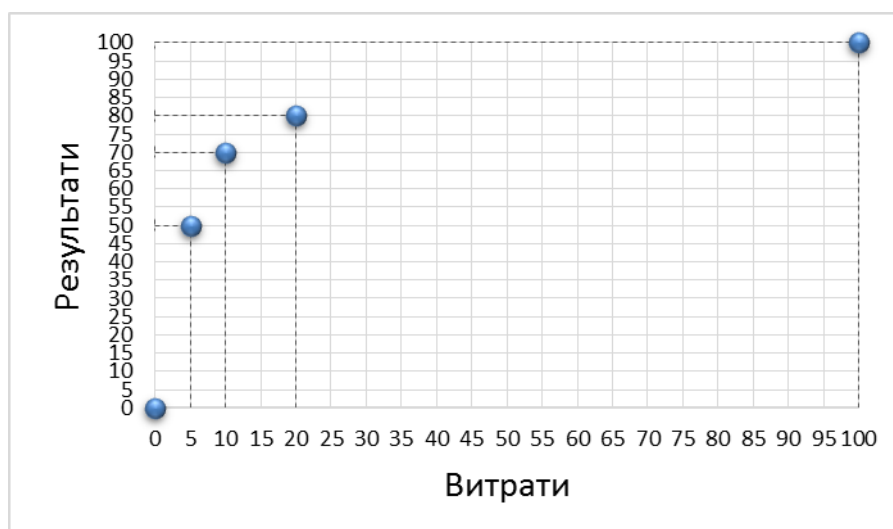

Рис. 2. Реальні передумови встановлення основного закону логістики [складено авторами]

З рис. 2 наочно слідує реальність проведення кривої залежності величин

наслідків (результатів) від причин (витрат) через п'ять точок, охоплюючих фактично увесь діапазон причин і наслідків. Тобто, це можливість вирішення шостого завдання дослідження. Крива залежності причин і наслідків і є ОЗЛ. Він представлений на рис. 3.

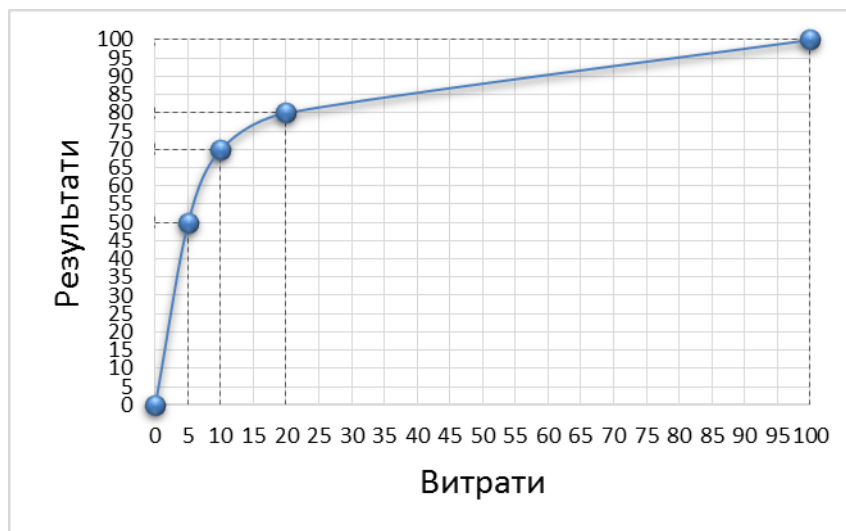

Рис. 3. Основний закон логістики [складено авторами]

ОЗЛ виконує важливішу роль у практиці логістики. Її визначення – це ще одна проблема даного дослідження. Уся логіка проведеного дослідження приводить до висновку, що саме ОЗЛ становиться критерієм, засобом, методикою практики логістики, засобом визначення можливого, приємного для будь-якого підприємства співвідношення його витрат і результатів. Дане співвідношення не може бути встановлено ніяким іншим засобом. При цьому всі співвідношення витрат і результатів, які опиняться не на кривій «витрати-результати», не відповідають основному закону логістики, і тому не являються логістичними.

Висновки з проведеного дослідження. Розробка авторами четвертого і п'ятого приватних законів логістики забезпечила успішне встановлення основного закону логістики в його кількісній формі.

Однак важлива роль ОЗЛ цим не обмежується: його встановлення вперше надає можливість і відкриває шлях до розробки важливіших стратегій логістики, якими є її парадигми – глобальні стратегії, стратегії поведінки всього людства у сфері логістики в різні історичні відрізки часу (епохи). Але це є проблемою майбутнього окремого дослідження.

Перелік посилань

1. Бабайлов В. К. Теория метода : монография. Х. : ХНАДУ, 2011. 232 с.
2. Бабайлов В. К. Менеджмент : наука и практика : учебник. Харків: ХНАДУ, 2015. 276 с.
3. Бабайлов В. К. Эволюция парадигм экономики. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. Харків : ХНАДУ, 2014. № 2 (7), том 1. С. 5–8.

4. Бабайлов В. К. Новая парадигма экономики. *Новий колегіум*. 2015. № 1. С. 53–57.
5. Бабайлов В. К. Организация модели разработки парадигм экономики. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. Харків : ХНАДУ. 2015. №3 (10). том 2. С. 5–9.
6. Бабайлов В. К. Модель разработки парадигм: важнейшие свойства. *Новий колегіум*. 2016. № 3. С.48–53.
7. Бабайлов В. К. Новая парадигма менеджмента. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2016. № 3(14). том 1. Х. : ХНАДУ. С. 72–76.
8. Бабайлов В. К. Новая парадигма методологии. *Новий колегіум*. 2018. № 1. С.73–77.
9. Бабайлов В. К., Курденко О. В. Инженерия как важнейшая функция управления предприятием. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 5 (10). : сайт. URL : <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-5-10> (дата звернення: 20.10.2020).
10. Бабайлов В. К., Приходько Д. О. Новая парадигма технологии. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2018. № 2 (21). С. 15–27. DOI: <http://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2018.21.0.15>.
11. Курганов В. Экономические закономерности управления транспортнологистическими процессами. *Аналитический журнал по логистике «Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция» (РИСК)*. 2008. № 3. С. 19–21.
12. Шумаев В. А. Основы логистики : учеб. пособие. М. : Юридический институт МИИТ, 2016. 314 с.
13. Левкин Г. Г. Логистика : теория и практика. Ростов н/Д : Феникс, 2009. 221 с.
14. Основные законы логистики. Памятка логиста. *Новая складская логистика* : веб-сайт. URL: <http://www.fill2001.narod.ru/ZakonyLogistiki.htm> (дата обращения: 12.10.2020).
15. Правила, принципи та функції логістики. *Навчальні матеріали онлайн* : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/9gJL9kQ> (дата звернення: 12.10.2020).
16. Пономаренко В. С., Таньков К. М., Лепейко Т. І. Логістичний менеджмент : підручник. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. 440 с.

References

1. Babailov, V. K. (2011), *Method theory [Teoriya metoda]*, monografiya, Kharkiv : HNADU, 232 p.
2. Babajlov, V. (2015), *Management: Science and Practice [Menedzhment: Nauka i praktika]*, textbook, Kharkiv : HNADU, 276 p.
3. Babailov, V. (2014), «Evolution of economic paradigms» [«Evolutsiya paradigm ekonomiki»], *Problems and perspectives of entrepreneurship development: Collection of scientific works of Proceedings of Kharkiv National Automobile and Highway University*, No. 2 (7), Vol. 1, P. 5–8.

4. Babailov, V. (2015), «The new paradigm of economics» [«Novaya paradigma ekonomiki»], *New collegium*, No. 1, P. 53–57.
5. Babaylov, V. (2015), «Organization of a model for the development of economic paradigms» [«Organizatsiya modeli razrabotki paradigm ekonomiki»], *Problems and perspectives of entrepreneurship development: Collection of scientific works of Proceedings of Kharkiv National Automobile and Highway University*, No. 3 (10), Vol. 2, P. 5–9.
6. Babailov, V. (2016), «Model development of paradigms: the most important properties» [«Model' razrabotki paradigm: vazhnejshie svojstva»], *New Collegium*, No 3, P. 48–53.
7. Babailov, V. (2016), «The new management paradigm» [«Novaya paradigma menedzhmenta»], *Problems and perspectives of entrepreneurship development: Collection of scientific works of Proceedings of Kharkiv National Automobile and Highway University*, No 3 (14), Vol. 1, P. 72– 76.
8. Babailov, V. (2018), «The new paradigm of methodology» [«Novaya paradigma metodologii»], *New Collegium*, No. 1, P. 73–77.
9. Babailov, V., Kurdenko, O. (2018), «Engineering is as the most important function of enterprise management» [«Inzheneriya kak vazhnejshaya funkciya upravleniya predpriyatiem»], *Priazovsky Economic Bulletin*, No. 5 (10), available at : <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-5-10> (last accessed 20.10.2020).
10. Babailov, V., Prykhodko, D. (2018), «The new paradigm of technology» [«Novaya paradigma tehnologii»], *Problems and perspectives of entrepreneurship development: Collection of scientific works of Proceedings of Kharkiv National Automobile and Highway University*, No 2 (21), P. 15–27. DOI: <http://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2018.21.0.15>
11. Kurganov, V. (2008), «Economic patterns of management of transport and logistics processes» [«Ekonomicheskie zakonomernosti upravleniya transportnologisticheskimi protsessami»], *Analytical magazine on logistics «Resources, Information, Supply, Competition» (RISC)*, No 3, P. 19–21.
12. Shumaev, V. A. (2016), *Fundamentals of logistics : textbook [Osnovy logistiki : ucheb. posobie]*, MIIT Law Institute, Moscow, 314 p.
13. Levkin, G. G. (2009), *Logistics : theory and practice [Logistika : teoriya i praktika]*, Feniks, Rostov-on-Don, 221 p.
14. «Basic laws of logistics. Logistician's memo» [«Osnovnye zakony logistiki. Pamyatka logista»], available at : <http://www.fill2001.narod.ru/ZakonyLogistiki.htm> (last accessed 12.10.2020).
15. «Rules, principles and functions of logistics» [«Pravyla, pryntsypy ta funktsii lohistyky»], available at : <https://cutt.ly/9gJL9kQ> (last accessed 12.10.2020).
16. Ponomarenko, V., Tankov, K., Lepeyko, T. (2010), *Logistic management : textbook [Lohistychnyi menedzhment : pidruchnyk]*, VD «INZHEK», Kharkiv, 440 p.

УДК 656.07+ 658.8; JEL Classification: N7, R49, L91

Бабайлов В. К., Приходько Д. О. ВСТАНОВЛЕННЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ЛОГІСТИКИ

Відсутність основного закону логістики веде до значного обмеження практики структурування та оптимізації потоків у ній. Практика дослідницької діяльності свідчить, що для встановлення кількісної форми будь-якого основного закону необхідний певний мінімум конкретних приватних законів, причому у можливному найширшому діапазоні величин причин (витрат) і наслідків (результатів). Саме узагальнення, екстраполяція вказаної залежності й дозволить встановити основний закон логістики у кількісній формі. Але існування в даний час тільки трьох приватних законів логістики (20-80; 10-70; 5-50) недостатньо для цього. Для рішення цієї проблеми автори висказали гіпотезу о можливості встановлення ще двох приватних законів логістики, причому в двох ключових місцях діапазону: у самому його початку та у самому кінці. Саме це дозволить охопити фактично увесь діапазон приватних законів логістики і встановити основний закон логістики у кількісній формі. **Метою** даного дослідження є встановлення кількісної форми основного закону логістики. **Методики дослідження:** огляд літературних джерел, 2С70, ВЕО, історично-логічний, індукція-дедукція, теорія методу Бабайлова. **Результати:** відкриті два нові (четвертий і п'ятий) приватні закони логістики; на основі трьох існуючих і двох нових приватних законів логістики був встановлений основний закон логістики в його кількісній формі. **Наукова новизна:** вперше встановлені два нових приватних закони логістики і на цій основі встановлено основний закон логістики в його кількісній формі. **Практична значущість:** основний закон логістики у кількісній формі є єдиною методикою у практиці логістики, яка забезпечить раціональну (логістичну) організацію потоків для будь-яких співвідношень величин витрат і результатів.

Ключові слова: логістика; приватні закони; основний закон; потоки; витрати; результати; організація; створення; структурування; оптимізація потоків.

УДК 656.07+ 658.8; JEL Classification: N7, R49, L91

Бабайлов В. К., Приходько Д. А. УСТАНОВЛЕНИЕ ОСНОВНОГО ЗАКОНА ЛОГИСТИКИ

Отсутствие основного закона логистики ведет к значительному ограничению практики структурирования и оптимизации потоков в ней. Практика исследовательской деятельности свидетельствует о том, что для установления количественной формы любого основного закона необходим определенный минимум конкретных частных законов, причем в максимально широком возможном диапазоне величин причин (расходов) и последствий (результатов). Именно обобщение, экстраполяция указанной зависимости и позволит установить основной закон логистики в количественной форме. Но существование в настоящее время только трех частных законов логистики (20-

80; 10-70; 5-50) недостаточно для этого. Для решения этой проблемы авторы высказали гипотезу о возможности установления еще двух частных законов логистики, причем в двух ключевых местах диапазона: в самом его начале и в самом конце. Именно это позволит охватить практически весь диапазон частных законов логистики и установить основной закон логистики в количественной форме. **Целью** данного исследования является установление количественной формы основного закона логистики. **Методики исследования:** обзор литературных источников, 2С70, ВЕО, исторически-логический, индукция-дедукция, теория метода Бабайлова. **Результаты:** открыты два новых (четвертый и пятый) частные законы логистики; на основе трех существующих и двух новых частных законов логистики был установлен основной закон логистики в его количественной форме. **Научная новизна:** впервые установлены два новых частных закона логистики и на этой основе установлено основной закон логистики в его количественной форме. **Практическая значимость:** основным законом логистики в количественной форме является единая методика в практике логистики, которая обеспечит рациональную (логистическую) организацию потоков для любых соотношений величин затрат и результатов.

Ключевые слова: логистика; частные законы; основной закон; потоки; расходы; результаты; организация; создание; структурирование; оптимизация потоков.

UDC 656.07+ 658.8; JEL Classification: N7, R49, L91

Babailov V., Prykhodko D. ESTABLISHMENT OF THE BASIC LAW OF LOGISTICS

The absence of the basic law of logistics leads to a significant limitation of the practice of structuring and optimizing flows in it. The practice of research shows that to establish the quantitative form of any basic law requires a certain minimum of specific private laws, and besides in the widest possible range of causes (costs) and consequences (results). It is the generalization, extrapolation of this dependence that will establish the basic law of logistics in quantitative form. But the current existence of only three private laws of logistics (20-80; 10-70; 5-50) is not enough for this. To solve this problem, the authors hypothesized the possibility of establishing two more private laws of logistics, and in two key places in the range: at the very beginning and at the very end. This will cover virtually the entire range of private laws of logistics and establish the basic law of logistics in quantitative form. **The purpose** of this study is to establish the quantitative form of the basic law of logistics. **Research methods:** review of literature sources, 2С70, ВЕО, historical-logical, induction-deduction, theory of Babaylov's method. **Results:** two new (fourth and fifth) private laws of logistics were discovered; on the basis of three existing and two new private laws of logistics, the basic law of logistics was established in its quantitative form. **Scientific novelty:** for the first time two new private laws of logistics were established and on this basis the basic law of logistics in its quantitative form was established. **Practical significance:** the basic law of logistics in quantitative form is the only technique in

the practice of logistics, which will provide a rational (logistical) organization of flows for any ratio of costs and results.

Keywords: logistics; private laws; basic law; flows; costs; results; organization; creation; structuring; flow optimization.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Бабайлов Василь Кузьмич – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super_super-kod@ukr.net.

Бабайлов Василий Кузьмич – кандидат экономических наук, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Babailov Vasil – PhD, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Приходько Дар'я Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: zajada@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3925-4828>. Моб. 066-97-44-135.

Приходько Дарья Александровна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Prykhodko Daria – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ КРИЗИ

Блага В.В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Гелеверя Є.М., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Хорошилова І.О., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. В нових умовах системної кризи інноваційне підприємництво виступає в якості основоположної гілки розвитку суспільства, стаючи чинником забезпечення безпеки національної економіки. У зв'язку з цим перед нашою країною стоїть основне завдання посилити розвиток інноваційного підприємництва, збільшити приплив інвестицій в інноваційні галузі господарської діяльності, забезпечити ефективне впровадження інновацій і захист прав власності, включаючи інтелектуальну, сформувати умови для творчої реалізації особистості і підвищення якості життя.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Відомі економісти вважають, що за рівнем розвитку підприємництва можна оцінювати здатність країни адаптуватися до кризових явищ у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Традиційно значимість малого і середнього підприємництва для країни обґрунтовується економічними, соціальними та психологічними мотивами: вклад в економіку країни, створення нових робочих місць, соціальна стабільність за рахунок самозайнятості, відповідальність громадян за власне благополуччя та своєї родини, ініціативність [1-5]. Рівень розвитку підприємництва в різних країнах порівнюється з різними інтегральними показниками – індексами, які є відображенням думки підприємців конкретної країни щодо поточної економічної ситуації, актуальних загальноекономічних і галузевих проблем. Найбільш часто використовуються такі індекси: індекс підприємницької впевненості [6], український індекс корпоративної рівності [7], індекс очікувань ділової активності [8], рейтинг «Ведення бізнесу» (Doing Business) [9]. Глобальний моніторинг підприємництва (GEM) розглядає відношення до підприємництва як віддзеркалення загального сприйняття населенням можливості займатися підприємницькою діяльністю і оцінку індивідами своїх підприємницьких здібностей [10].

Невирішені складові загальної проблеми. В сучасних умовах, коли економіки країн світу знаходяться в кризі, особливу роль набуває фактор інноваційного підприємництва, який сприяє економічному зростанню, отриманню нової продукції. Перехід на інноваційний шлях розвитку передбачає створення ефективних механізмів взаємодії між державою, бізнесом

і суспільством, спрямованих на координацію зусиль всіх сторін, врахування інтересів підприємництва та різних соціальних груп суспільства при проведенні інноваційної політики, тому актуальність визначення ефективності спільної дії по формуванню інноваційного підприємництва наразі є беззаперечною.

Формулювання цілей статті. Дослідити та визначити наявність синергетичного ефекту спільної діяльності інвесторів і виконавців інвест-проектів в контексті розвитку інноваційного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. На практиці підприємства стикаються з жорсткою конкуренцією, що не завжди є добросовісною та чесною. При цьому вони намагаються виживати, використовуючи інтелектуальні важелі, за рахунок чого отримують деякі конкурентні переваги і визнають ефективність своєї інноваційної діяльності. Звичайно, цей шлях нелегкий і в нашій країні не склалася, на жаль, сформована технологія створення та розвитку інноваційного середовища в глобальному виробничому масштабі. Тому протягом ряду років продовжує залишатися завдання підвищення ефективності науково-технічних досягнень, формування власної інтелектуальної бази досліджень і розробок, яка дозволить істотно підвищити конкурентоспроможність підприємства на ринку.

Варто відзначити, що незважаючи на достатньо високий інтелектуальний і людський потенціал України в розрізі можливостей нових розробок, НДДКР, вітчизняні підприємства не приділяють належної уваги необхідності інвестування інноваційного розвитку бізнесу, розвитку інтелектуального капіталу підприємств, що доводить недосконалість системи довгострокової стратегічної орієнтації підприємств і є важливим моментом в питанні підвищення інноваційної активності підприємств.

В питанні оцінки інноваційного потенціалу підприємства пріоритетним є встановлення взаємозв'язку впливу інноваційного потенціалу на ключові показники діяльності підприємства, а не оцінка як така його в якісному або кількісному вигляді. Встановлення домінуючих елементів інноваційного потенціалу за силою впливу на показники чистого прибутку або ринкової капіталізації дозволяє підприємству орієнтуватися при формуванні стратегії інноваційного розвитку підприємства в цілому.

Розвиток інноваційного підприємництва не може бути ефективним без управління процесом формування атмосфери довіри між всіма учасниками бізнес-процесу – від інвесторів до споживачів інноваційного продукту. В цьому контексті цікавим виявляється практичне використання шкали рангової оцінки рівня довірчих відносин, що складаються між інвесторами та менеджментом організацій, а також між компаніями і споживачами. В даний час показник прибутковості від інвестицій, що спрямовуються на розвиток інновацій – ROI, враховує лише зовнішні чинники, що виникають при здійсненні ринкових відносин, і не враховує вплив внутрішніх факторів, які чинять на нього істотний вплив. Перш за все, це стосується довіри, що має місце у відносинах між усіма учасниками бізнес-процесів.

Оскільки стратегія фірми завжди несе в собі рішення завдань її інноваційного розвитку, тактика – вирішення цих завдань в поточному періоді часу. Їх зв'язок неможливий без забезпечення достатнього рівня довірчих відносин (довіри) між стейкхолдерами, до яких в першу чергу відносяться інвестори, менеджмент фірми, а також споживачі її продукції. Не менш важливим є сталий рівень довіри між менеджерами та виконавцями проєкту, який найчастіше є прихованим потенціалом фірми (від інвестора), але який в більшості випадків є вирішальним фактором при виконанні договірних зобов'язань фірми. Довіра є тією важливою ланкою, яка забезпечує безперебійність виконання робіт від інноваційної ідеї до її втілення в економічний продукт, який затребуваний ринком.

Менеджери (тактики) повинні організувати виконання стратегічно визначених завдань. Для цього вони створюють необхідні колективи (групи) виконавців, розробляють планові завдання, мотивують, координують і перевіряють виконання поставлених завдань. Але економічна ефективність виконання цих класичних принципів управління неможлива без створення атмосфери довіри між керівниками (лінійними менеджерами) і працівниками – виконавцями зазначених планів (другий рівень довіри).

Очевидно, що рівень інвестицій, вкладених у виконання інноваційного проєкту, залежить не тільки від його складності і ресурсоємності, а й від того, як і ким буде організовано його виконання. Тобто від того, який конкретний менеджер очолить цей проєкт. Вибір такого менеджера в переважній кількості випадків ґрунтується на тому рівні довіри, який відчуває інвестор (підприємець) до цього фахівця. Саме це робить істотний вплив на вибір величини інвестицій (C – Cost of investment – інвестиційні витрати), які підприємець готовий вкласти у виконання конкретного проєкту. При цьому, ці два рівня довіри тісно між собою пов'язані, так як інвестори, як правило, або вже добре знайомі з компанією, яку кредитують, або, перш ніж вкласти в даний бізнес-проєкт свої кошти, її уважно і глибоко вивчають.

Розвинений рівень довіри призводить до синергетичного ефекту, коли ефективність спільної діяльності інвесторів і виконавців інвест-проєктів стає вище, ніж просте додавання їх фактичних можливостей. Отже, для оцінки впливу рівня довіри між партнерами на передбачувану прибутковість від інвестицій необхідно до укладення угоди крім даних, що традиційно враховуються при оцінці очікуваної прибутковості ROI, брати до уваги вплив на даний показник сформованого рівня довіри як між інвесторами та менеджментом організацій, так і між організацією і споживачами її продукції.

Висновки з проведеного дослідження. У статті визначено й обґрунтовано наявність синергетичного ефекту спільної діяльності інвесторів і виконавців інвест-проєктів в контексті розвитку інноваційного підприємництва. Сьогодні все більше вітчизняних бізнесменів розуміє, що успіх в бізнесі багато в чому залежить від правильно збудованих довірчих відносин між партнерами по бізнесу. Це вигідно з усіх боків – і з позицій часу виконання, і з фінансових позицій, і з позицій стратегічного розвитку бізнесу.

Перелік посилань

1. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ. Вінниця, 2008. 397 с.
2. Вакуленко В. О. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2011. № 1. С. 52–56.
3. Ковальська Л. Л. Таран С. Ф. Інноваційне підприємництво регіону: сутність та характеристика. *Економічний форум*. 2019. № 1(3). С. 61–66. DOI: <https://doi.org/10.36910/6765-2308-8559-2019-3-10>.
4. Бутенко А. І., Лазарева Є. В. Інноваційна спроможність суб'єктів підприємницької діяльності: монографія. Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Одеса: Фенікс, 2007. 108 с.
5. Драчук Ю. З. Пропозиції щодо підвищення ефективності розвитку інноваційного підприємництва в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. Випуск № 3 (15) : сайт URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/eui_2015_3_8.pdf.
6. Чи легко вести бізнес в Україні? : сайт URL: <https://ua.112.ua/mnenie/chy-lehko-vesty-biznes-v-ukraini-512891.html> (дата звернення : 25.10.2020).
7. Український індекс корпоративної рівності : сайт URL: <https://cei.org.ua/> (дата звернення : 25.10.2020).
8. Національний банк запровадив щомісячний індекс очікувань ділової активності : сайт URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovadiv-schomisyachniy-indeks-ochikuvan-dilovoyi-aktivnosti> (дата звернення : 25.10.2020).
9. Україна в рейтингу Doing Business : сайт URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05376d6c-3772-4027-ac6f-73e33e2905a8&title=DoingBusiness2019> (дата звернення : 28.10.2020).
10. Глобальний моніторинг підприємництва (GEM) : сайт URL: <https://www.gemconsortium.org/> (дата звернення : 5.11.2020).

References

1. Zyanko, V. V. (2008), *Innovative entrepreneurship: essence, mechanisms and forms of development: a monograph [Innovatsiine pidpriemnytstvo: sutnist, mekhanizmy i formy rozvytku: monohrafiia]*, Vinnytsia: UNIVERSE, Vinnytsia, 397 p.
2. Vakulenko, V. O. (2001), Development of innovative entrepreneurship in Ukraine [Rozvytok innovatsiinoho pidpriemnytstva v Ukraini], *Problems of innovation and investment development*, No 1, P. 52–56.
3. Kovalska, L. L. Taran, S. F. (2019), Innovative entrepreneurship of the region: essence and characteristics [Innovatsiine pidpriemnytstvo rehionu: sutnist ta kharakterystyka], *Economic forum*, No 1 (3), P. 61–66. DOI: <https://doi.org/10.36910/6765-2308-8559-2019-3-10>.

4. Butenko, A. I., Lazareva, E. V. (2007), *Innovative capacity of business entities: a monograph [Innovatsiina spromozhnist subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti: monohrafiia]*, Institute of Market Problems and Economic and Environmental Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa: Phoenix, 108 p.

5. Drachuk, Yu. Z. (2015), Proposals to increase the efficiency of innovative entrepreneurship in Ukraine [Propozytsii shchodo pidvyshchennia efektyvnosti rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva v Ukraini], *Economy. Management. Innovations*, Issue No 3 (15), available at : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/eui_2015_3_8.pdf .

6. Is it easy to do business in Ukraine? [Chy lehko vesty biznes v Ukraini?], available at : <https://ua.112.ua/mnenie/chy-lehko-vesty-biznes-v-ukraini-512891.html> (last accessed 25.10.2020).

7. Ukrainian index of corporate equality [Ukrainskyi indeks korporatyvnoi rivnosti], available at : <https://cei.org.ua/> (last accessed 25.10.2020).

8. The National Bank has introduced a monthly index of business activity expectations [Natsionalnyi bank zaprovadyv shchomisiachnyi indeks ochikuvan dilovoi aktyvnosti], available at : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovadiv-schomisyachniy-indeks-ochikuvan-dilovoyi-aktivnosti> (last accessed 25.10 .2020).

9. Ukraine in the Doing Business rating [Ukraina v reitynhu Doing Business], available at : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05376d6c-3772-4027-ac6f-73e33e2905a8&title=DoingBusiness2019> (last accessed 28.10.2020).

10. Global Entrepreneurship Monitoring (GEM) [Hlobalnyi monitorynh pidpriemnytstva (GEM)], available at : <https://www.gemconsortium.org/> (last accessed 5.11.2020).

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 330.341.1; JEL Classification: O30

Блага В.В., Гелеверя Є.М., Хорошилова І.О. РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ КРИЗИ

Мета: дослідити та визначити наявність синергетичного ефекту спільної діяльності інвесторів і виконавців інвест-проектів в контексті розвитку інноваційного підприємництва. **Методика дослідження:** метод математичної статистики – для обробки та аналізу вихідних даних, виявлення тенденцій вихідних даних, виявленні тенденцій та закономірностей в зміні показників, що аналізуються, обґрунтування отриманих результатів; аналіз та узагальнення існуючих підходів щодо оцінки ефективності спільної діяльності інвесторів і виконавців інвест-проектів. **Результати дослідження:** Доведено, що в питанні оцінки інноваційного потенціалу підприємства пріоритетним є встановлення взаємозв'язку впливу інноваційного потенціалу на ключові показники

діяльності підприємства, а не оцінка як така його в якісному або кількісному вигляді. Встановлення домінуючих елементів інноваційного потенціалу за силою впливу на показники чистого прибутку або ринкової капіталізації дозволяє підприємству орієнтуватися при формуванні стратегії інноваційного розвитку підприємства в цілому. **Наукова новизна:** удосконалені методичні підходи щодо оцінки ефективності спільної діяльності інвесторів і виконавців інвест-проектів за рахунок доповнення їх оцінкою рівня довіри як між інвесторами та менеджментом організацій, так і між організацією і споживачами її продукції, що дає можливість більш точно визначити передбачувану прибутковість від інвестицій. **Практична значущість:** визначено та обґрунтовано рекомендації щодо практичного використання шкали рангової оцінки рівня довірчих відносин, що складаються між інвесторами та менеджментом організацій, а також між компаніями і споживачами. В даний час показник прибутковості від інвестицій, що спрямовуються на розвиток інновацій – ROI, враховує лише зовнішні чинники, що виникають при здійсненні ринкових відносин, і не враховує вплив внутрішніх факторів, які чинять на нього істотний вплив. Перш за все, це стосується довіри, що має місце у відносинах між усіма учасниками бізнес-процесів.

Ключові слова: інноваційне підприємництво; інноваційна активність; інноваційний потенціал; синергетичний ефект.

УДК 330.341.1; JEL Classification: O30

Благая В.В., Гелеверя Е.М., Хорошилова И.А. РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Цель: исследовать и определить наличие синергетического эффекта совместной деятельности инвесторов и исполнителей инвест-проектов в контексте развития инновационного предпринимательства. **Методика исследования:** метод математической статистики – для обработки и анализа исходных данных, выявления тенденций исходных данных, выявления тенденций и закономерностей в изменении анализируемых показателей, обоснования полученных результатов; анализ и обобщение существующих подходов к оценке эффективности совместной деятельности инвесторов и исполнителей инвест-проектов. **Результаты исследования:** доказано, что в вопросе оценки инновационного потенциала предприятия приоритетным является установление взаимосвязи влияния инновационного потенциала на ключевые показатели деятельности предприятия, а не оценка его в качественном или количественном виде. Установление доминирующих элементов инновационного потенциала по силе воздействия на показатели чистой прибыли или рыночной капитализации позволяет предприятию ориентироваться при формировании своей стратегии инновационного развития в целом. **Научная новизна:** усовершенствованы методические подходы к оценке эффективности совместной деятельности инвесторов и исполнителей

инвест-проектов за счет дополнения их оценкой уровня доверия как между инвесторами и менеджментом организаций, так и между организацией и потребителями ее продукции, что позволяет более точно определить предполагаемую доходность от инвестиций. **Практическая значимость:** определены и обоснованы рекомендации по практическому использованию шкалы ранговой оценки уровня доверительных отношений, складывающихся между инвесторами и менеджментом организаций, а также между компаниями и потребителями. В настоящее время показатель доходности от инвестиций, направляемых на развитие инноваций – ROI, учитывает лишь внешние факторы, возникающие при осуществлении рыночных отношений, и не учитывает влияние внутренних факторов, оказывающих на него существенное влияние. Прежде всего, это касается доверия, которое возникает в отношениях между всеми участниками бизнес-процессов.

Ключевые слова: инновационное предпринимательство; инновационная активность; инновационный потенциал; синергетический эффект.

UDC 330.341.1; JEL Classification: O30

Blaga V.V., Geleverya Ye.M., Khoroshilova I.A. DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF THE CRISIS

Purpose: to investigate and determine the existence of a synergistic effect of joint activities of investors and executors of investment projects in the context of the development of innovative entrepreneurship. **Methodology of research:** method of mathematical statistics – for processing and analysis of initial data, revealing of tendencies of initial data, revealing of tendencies and regularities in change of the analyzed indicators, substantiation of the received results; analysis and generalization of existing approaches to assessing the effectiveness of joint activities of investors and executors of investment projects. **Findings:** It is proved that in the issue of assessing the innovation potential of the enterprise, the priority is to establish the relationship between the impact of innovation potential on key performance indicators of the enterprise, rather than assessing it qualitatively or quantitatively. Establishing the dominant elements of innovation potential by the strength of the impact on net profit or market capitalization allows the company to focus on the formation of its strategy of innovative development as a whole. **Originality:** improved methodological approaches to assessing the effectiveness of joint activities of investors and executors of investment projects by supplementing their assessment of the level of trust both between investors and management of organizations and between the organization and consumers of its products, which allows to more accurately determine the expected return on investment. **Practical value:** identified and substantiated recommendations for the practical use of the scale of rating of the level of trust, which is formed between investors and management of organizations, as well as between companies and consumers. Currently, the rate of return on investment aimed at the development of innovation - ROI, takes into account only external factors arising from the implementation of market relations, and does not take into account the influence of internal factors that have a significant impact on it.

First of all, it concerns the trust that takes place in the relationship between all participants in business processes.

Key words: innovative entrepreneurship; innovation activity; innovation potential; synergistic effect.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Блага Вікторія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: blagavikvik@meta.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8386-0767>. Моб. (050) 610-10-14.

Благая Виктория Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Blaga Viktoriya – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Гелеверя Євгеній Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури, доцент кафедри економіки, м. Харків, Україна; e-mail: geleverya@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1413-6529>. Моб. (067) 732-41-37.

Гелеверя Евгений Михайлович – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, доцент кафедры экономики, г. Харьков, Украина.

Geleverya Yevgeniy – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture, Associate Professor of Department of Economics, Kharkiv, Ukraine.

Хорошилова Ірина Олександрівна – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри обліку та оподаткування, м. Харків, Україна; e-mail: hia23@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-00015343-5161>. Моб. (050) 307-97-03.

Хорошилова Ирина Александровна – кандидат экономических наук, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры учета и налогообложения, г. Харьков, Украина.

Khoroshilova Irina – PhD in Economics, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of Department of Accounting and Taxation, Kharkiv, Ukraine.

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РЕКОНСТРУКЦІЇ, БУДІВНИЦТВА І ЕКСПЛУАТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ УКРАЇНИ

Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Носирєв О.О., канд. географ. наук, доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Юрченко О.В., канд. екон. наук, доцент

Сумський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності України в 1991 р. всі підприємства, що займаються водопостачанням та водовідведенням, перейшли в міську власність. Державна підтримка для комунальних господарств помітно зменшились. Одночасно зростають ціни на електроенергію, у той час, як тарифи не адаптують до зростання цін. Оперативна діяльність підприємств, їх ліквідність та інвестиційна спроможність стали на тривалий час під загрозою. Внаслідок високої державної заборгованості майже повністю припинились державні фінансування і дотації на модернізацію і ремонт технічного обладнання. Через низькі тарифи підприємства не могли інвестувати з власних засобів.

Аналіз остатніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методичних аспектів реконструкції, будівництва та експлуатації підприємств водопостачання та водовідведення України, а також питань з формування і використання їх фінансових ресурсів присвячено роботи наступних вітчизняних авторів. Так, загальні фінансові аспекти діяльності підприємств з водопостачання та водовідведення розкрито в роботах Федулової С.О. і О.А. Півоварова [1], в яких окремо розглянуто інвестиційно-інноваційну діяльність й досліджено потенціал розвитку водопровідно-каналізаційного господарства. Перевознюк В.В. [2] також акцентувала свою увагу на формуванні і використанні фінансових ресурсів підприємств водопостачання та водовідведення, зокрема на перспективах залучення приватних інвестицій в галузь. Агаджанов Г.К. [3] в межах економіки водопровідно-каналізаційних підприємств окремо розкривав сутність інвестування й пропонував методику оцінки ефективності інвестицій в об'єкти водопостачання та водовідведення. Сухорукова Т.Г. [4] здійснювала оцінку стану водопровідно-каналізаційного господарства України, спираючись на розроблений перелік причин виникнення фінансових проблем у галузі. Андрієнко В. [5] розглядав формування і використання фінансових ресурсів підприємств з водопостачання та

водовідведення в основі механізму фінансового менеджменту підприємств комунального господарства.

Невирішені складові загальної проблеми. Водночас, в умовах загострення вітчизняної економічної кризи, браку власних фінансових ресурсів та проблеми пошуку інвестиційних коштів, питання дослідження фінансових аспектів реконструкції, будівництва і експлуатації підприємств водопостачання та водовідведення набувають особливої актуальності. Їхня науково-теоретична цінність і практичне значення зумовлюють необхідність пошуку нових форм організаційної взаємодії держави і приватних інвесторів з метою здійснення ефективних реформ.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розвиток теоретико-методичних засад фінансування реконструкції, будівництва, експлуатації підприємств водопостачання та водовідведення з позиції дослідження перспективних напрямів реформування водопровідно-каналізаційного господарства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом Україна користується інфраструктурою, створеною до 1991 року. Ступінь підключення до системи центрального водовідведення особливо в містах (96,5%) є дуже високим, в селищах міського типу він ледь сягає 60%. Однак в селах до системи центрального водовідведення підключені лише 2,5%. Більшість очисних споруд в Україні були побудовані в 60-70 роках, як очисні споруди механічного та біологічного очищення з нітрифікацією. За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України приблизно 90% стічних вод проходять біологічну обробку на комунальних очисних спорудах (рис. 1).

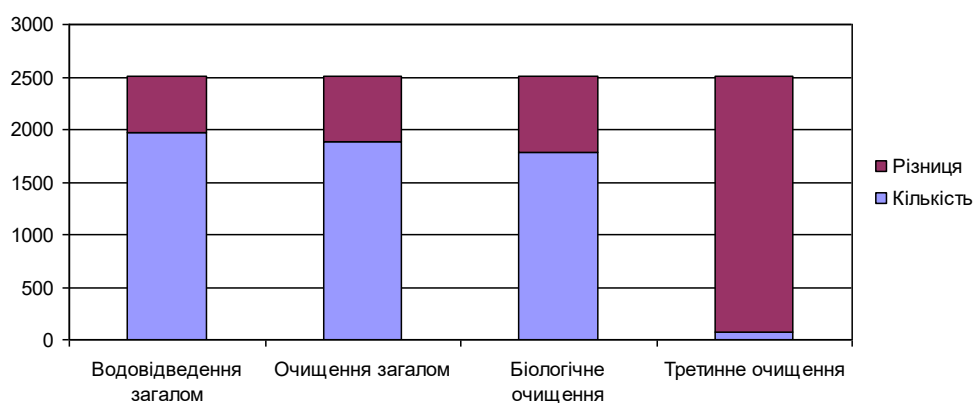

Рис. 1. Експлуатаційні показники очистки стічних вод в Україні, млн. м³

Джерело: складено авторами на основі [6]

Таким чином в країні є актуальною потреба в інвестиціях для проведення санації наявних очисних споруд, а в окремих випадках – потреба в будівництві нових. Це стосується і каналізаційних мереж. Загальна довжина каналізаційної

мережі в 2013 році становила 51418 км. З них 36 % потребували заміни. Однак протягом останніх років вдавалось оновити лише близько 180 км на рік (1% загальної потреби) [6].

Найбільшу проблему у сфері водопостачання і водовідведення в Україні становить недостатнє фінансування підприємств. Через низькі тарифи водоканали, як правило, можуть проводити лише мінімальні інвестиції, щоб, наприклад, усунути аварії. Часто також неможливо покрити собівартість для проведення технічного обслуговування, що веде до скорочення терміну експлуатації обладнання.

Наявне технологічне обладнання фактично не може відповідати високим вимогам до його енергоефективності, що додатково знижує ефективність роботи таких підприємств в цілому. Навіть за наведеної економії в питаннях технічного обслуговування і експлуатації обладнання водоканали України переважно потерпають від збитків.

Державні інвестиційні програми, як наприклад, програма «Питна вода України», не можуть покрити ці дефіцити у фінансуванні. Значні заходи проведення санації чи інвестиції можливі лише там, де у розпорядженні наявні фінансові засоби, отримані від міжнародних організацій (табл. 1). Проте вони направлені переважно на великі обласні центри. Середні міста та регіональні центри майже не мають доступу до фінансування.

Шляхом інвестицій в сучасне обладнання можна значно підвищити ефективність обробки стічних вод в Україні. Найбільшу частку витрат підприємств складають витрати на персонал. Автоматизація обладнання на насосних станціях чи очисних спорудах проведена лише на окремих об'єктах. Обслуговування насосних станцій в каналізаційній мережі і технологічні ступені очистки стічних вод ще часто проводяться вручну.

В роботі [7] вказується на наступні організаційні проблеми водопровідно-каналізаційних підприємств України:

- чинна організаційна структура підприємства і розподіл функціональних обов'язків не повною мірою відповідають меті та характеру поточної роботи;
- неврегульованими залишаються взаємообов'язки між містом та підприємством;
- неефективний розподіл посадових обов'язків серед працівників структурних підрозділів;
- неналежним є рівень взаємозв'язку між структурними підрозділами.

Таблиця 1

Аналіз джерел фінансування проєктів реконструкції водоочисних споруд в Україні

№ з/п	Назва, місце впровадження проєкту	Вартість проєкту, тис. грн / тис. дол. США	Джерела фінансування проєкту					
			Державний рівень (бюджетна форма)	Тис. грн (%)	Корпоративний рівень	Тис. грн (%)	Інші джерела	Тис. грн (%)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Реконструкція споруд очистки стічних каналізаційних вод і будівництво технологічної лінії по обробці та утилізації осадів Бортницької станції аерації (м. Київ)	75083,5 / 2730,31	1) Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР)	67575,15 (90%)	-	-	-	-
			2) Місцевий бюджет	7508,35 (10%)				
2	Реконструкція сабарівських очисних споруд (м. Вінниця)	25000 / 909,09	1) Державний екологічний фонд	22500,00 (90%)	-	-	-	-
			2) Вінницяоблводоканал	2500,00 (10%)				
3	Реконструкція очисних споруд (смт. Малинівка, Харківська обл.)	44429,91 / 1615,63	1) ДФРР	35499,49 (79,9%)	1) Кошти підприємців селища	4442,99 (10%)	1) Громадськість	44,43 (0,1%)
			2) Кошти місцевих бюджетів	4442,99 (10%)				
4	Реконструкція каналізаційних очисних споруд повної біологічної очистки (м. Волочиск, Хмельницька обл.)	29641,52 / 1077,87	1) ДФРР	23713,22 (80%)	-	-	-	-
			2) Кошти місцевих бюджетів	5928,29 (20%)				
5	Реконструкція очисних споруд (споруди біологічної очистки) (м. Лозова, Харківська обл.)	61073,45 / 2220,85	1) ДФРР	48274,44 (80%)	-	-	-	-
			2) Кошти місцевих бюджетів	12068,61 (20%)				
6	Реконструкція каналізаційних очисних споруд та лінії обробки мулу (м. Харків)	1824270,25 / 64782,00	-	-	-	-	1) ЄБРР	*
							2) Фонд чистих технологій	*
7	Реконструкція очисних споруд каналізації (м. Коростень, Житомирська обл.)	12346,07 / 448,95	1) ДФРР	11111,46 (90%)	-	-	-	-
			2) Кошти місцевих бюджетів	1234,607 (10%)				
8	Комплекс очистки стічних вод ПрАТ «Компанія Ензим» (м. Львів)	462000,00 / 16800	-	-	1) Власні та позикові кошти	462000,0 (100%)	-	-

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
9	Реконструкція очисних споруд (м. Городенка, Івано-Франківська обл.)	23169,81 / 842,54	1) ДФРР	20852,81 (90%)	-	-	-	-
			2) Кошти місцевих бюджетів	2317, 00 (10%)				
10	Реконструкція комплексу міських очисних споруд по очистці стічних каналізаційних вод КП «Очисні споруди» в м. Скадовську (Херсонська обл.)	22377,085 / 813,71	1) ДФРР	17901,67 (80%)	-	-	-	-
			2) Кошти місцевих бюджетів	4475,42 (20%)				
11	Реконструкція очисних споруд КП «РВУВКГ» (м. Рубіжне, Луганська обл.)	14262,26 / 518,63	1) ДФРР	12765 (89,5%)	1) Кошти партнерів	71,31 (0,5%)	-	-
			2) Кошти місцевих бюджетів	1426,26 (10%)				
12	Проект реконструкції очисних споруджень та будівництва станції переробки мулу для очистки та утилізації стічних вод та виробництва біогазу для когенерації (м. Львів)	1039500,00 / 37800	1) Кошти місцевих бюджетів	214448,85 (20,63%)	-	-	1) ЄБРР	495009,9 (47,62%)
							2) Грантові кошти від Фонду Східно-європейського партнерства з енерго-ефективності та довкілля	165072,6 (15,88%)
							3) Кредит Північної екологічної фінансової корпорації (NEFCO)	164968,7 (15,87%)
13	Модернізація очисних споруд «Івано-Франківськводокотехпром» (м. Івано-Франківськ)	250719,01 / 9117,06	-	-	1) Позикові кошти компанії	*	1) Грантові кошти SIDA	*
14	Реконструкція очисних споруд та будівництва станції для виробництва біогазу «Міронівський хлібопродукт» (Вінницька обл.)	687500,00 / 25000,00	-	-	-	-	1) Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР)	687500,0 (100%)

* Інформація потребує уточнення

Джерело: авторська розробка

Отже, наведений перелік проблем свідчить про об'єктивну необхідність щодо проведення детального стратегічного аналізу діяльності означених підприємств в галузевому розрізі (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз систем водопостачання та водовідведення в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
Державна підтримка на місцевому рівні	Зношеність основних фондів	Підвищення тарифу	Аварії природного характеру Аварії техногенного характеру
Функціонуюча система підготовки кадрів	Занижений тариф на послуги	Посилення контролю за дотриманням норм водовідведення забруднюючих речовин	Збільшення кількості аварій на мережах
	Значна частка несплати за послуги	Збільшення інвестиційного портфелю	Неплатоспроможність населення
	Низька заробітна плата	Стимулювання наукових розробок у напрямі зниження енерго-, ресурсо- і капіталоемності послуг	
	Енергетична залежність	Монополізація ринку послуг Залучення інвесторів на засадах державного приватного партнерства (концесії)	

Джерело: адаптовано та доповнено авторами на основі [8]

Приймаючи до уваги той факт, що держпідтримка на місцевому рівні є сильною стороною підприємств галузі, більшість діючих систем водовідведення все ж таки самостійно неідеально обходяться без неї.

Крім того, це зумовлено: високою зношеністю основних фондів, низькою заробітною платою обслуговуючого персоналу, значною енергозалежністю та неможливістю згідно з нормативними документами монополізації галузі, у зв'язку з чим така діяльність є сьогодні збитковою.

Важливою національною програмою підтримки в сфері водопостачання та водовідведення в Україні є державна програма «Питна вода України» на 2006-2020 роки. В рамках програми надаються державні засоби для здійснення інвестиційних заходів як в сфері водопостачання, так і в сфері водовідведення. Для реалізації державної програми надаються фінансові засоби з державного бюджету, поряд з чим частина фінансування має надаватися з регіонального бюджету та власних коштів водоканалів. На основі державної програми розроблено та прийнято відповідні регіональні програми (такі як, наприклад, регіональна програма «Питна вода» у Львівській області на 2012-2020 роки) та комунальні програми (наприклад, місцева програма «Питна вода України у містах Червоноград, Соснівка, та смт. Гірник на 2013-2020»).

Запланований бюджет програми «Питна вода України» наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Запланований бюджет програми «Питна вода України», млн. грн.

Джерела фінансування	Загалом	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Держбюджет	3004,3	200,7	238,2	273,5	312,8	346,4	326,5	326,5	326,5	326,5	326,5
Запланована частина	32%	36%	37%	37%	37%	38%	28%	28%	28%	28%	28%
Інші джерела	6467,4	349,5	408,1	460,3	524,0	570,0	831,1	831,1	831,1	831,1	831,1
Запланована частина	68%	64%	63%	63%	63%	62%	72%	72%	72%	72%	72%
Загалом	9471,7	550,2	646,3	733,8	836,8	916,4	1157,6	1157,6	1157,6	1157,6	1157,6

Джерело: складено авторами на основі [9]

Засоби лише будуть надаватися на основі прийнятих Комісією річних планів та інвестиційних програм, що ґрунтуються на відповідних розрахунках. Практика минулих років показує, що хоча засоби були затребувані від міста, проте не були виплачені з міського бюджету. В цих випадках необхідно було переривати заходи або заново подавати заявку на їх фінансування в наступному році.

Із загальним обсягом близько 10 млрд. грн., програма пропонує значну підтримку для проведення санації на підприємствах водопровідно-каналізаційного господарства України.

В Україні працює ряд міжнародних фінансових інституцій та фінансових організацій, що реалізують проекти в сфері інфраструктури та комунального господарства. Тут слід перш за все назвати наступні організації: Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Німецький банк реконструкції тощо. Крім того, досвід функціонування вітчизняних підприємств в галузі водокористування доводить ефективність залучення коштів кредитних установ на корпоративному рівні, а також отримання грантових коштів на реалізацію проектів з реконструкції та модернізації очисних споруд.

Основними напрямками реформування сфери послуг водопостачання та водовідведення в Україні мають стати заходи, спрямовані на підвищення ефективності водогосподарських систем (рис. 2).

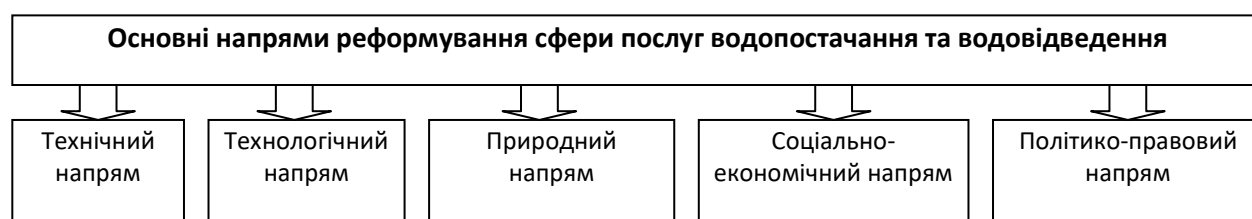

Рис. 2. Перелік напрямів реформування сфери послуг водопостачання та водовідведення

Джерело: адаптовано авторами на основі [8]

Першочерговими заходами з реалізації технічного напрямку є заходи, спрямовані на подолання негативних наслідків, пов'язаних із структурними недоліками, розподільчою здатністю мереж.

Технологічний напрям представлений відмовою від використання застарілих технологій та матеріалів для проходження процесів підготовки, постачання та очищення води.

В свою чергу, природний напрям передбачає створення системи захисних лісових насаджень на водозаборах очисних споруд з використанням вищих водних рослин.

Соціально-економічне реформування має за мету здійснення стабілізуючої дії на платіжну дисципліну серед користувачів послуг, мінімізацію негативного впливу через низький рівень оплати та фінансові проблеми, що знижують рентабельність підприємств. Також передбачає пошук та збільшення джерел фінансування інвестиційних проєктів з будівництва, реконструкції та модернізації водогосподарських систем.

Політико-правовий напрям представлений заходами, спрямованими на подолання негативних явищ, пов'язаних не з чітким розподілом повноважень у сфері забезпечення водою, а також з відповідальністю між різними гілками влади в державі, постійним недофінансуванням галузі та водоохоронних програм.

Комплексний підхід управління прісними водними ресурсами повинен охоплювати всі джерела поверхневих і підземних вод із урахуванням їх якісних і кількісних аспектів; багатоцільове використання водних ресурсів для водопостачання і санітарії, сільського господарства, промисловості, транспорту; охорону та економічну оцінку водних джерел; плату за експлуатацію та використання; міжнародне співробітництво в рамках транскордонних водних ресурсів. Важливим питанням є аналіз водозабезпеченості України та її регіонів, дані показники можна вважати індикаторами стану сталого водокористування держави [10].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, в ході проведеного дослідження було встановлено, що у всьому світі, за винятком найбільш високорозвинених країн, стічні води не мають достатньої обробки, що має екодеструктивні наслідки. В цьому аспекті проблема стічних вод є фактором, який загрожує здоров'ю людини, економічній продуктивності, якості прісноводних ресурсів та екосистем і створює відповідні соціально-економічні проблеми. Правові, економічні та фінансові рамкові умови, в яких доводиться працювати українським підприємствам водопровідно-каналізаційного господарства та залученим працівникам, є надзвичайно важкими та вимагають подальшого реформування, до того як стане можливим сталий та здатний витримувати фінансове навантаження розвиток сектору.

Аналіз досвіду українських підприємств щодо залучення фінансування для реконструкції, ремонту та будівництва водоочисних споруд зазначив, що

основними джерелами залучення інвестицій в Україні є державні кошти та кошти світових кредитних організацій та фондів, що залучаються під гарантії держави. Водночас світовий досвід зазначає переваги у залученні джерел фінансування з боку саме світових фінансових інституцій та грантів міжнародних фондів.

Перелік посилань

1. Федулова С. О. Економіка підприємств водопостачання та водовідведення : навч. посібник / за ред. О. А. Півоварова. Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2017. 300 с.
2. Перевознюк В. В. Формування та використання фінансових ресурсів підприємств водопостачання та водовідведення : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Тернопіль, 2013. 221 с.
3. Агаджанов Г. Економіка водопровідно-каналізаційних підприємств : навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Харків : ХНАМГ, 2010. 392 с.
4. Сухорукова Т. Г., Ключко Ю. С. Оцінка стану водопровідно-каналізаційного господарства України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. Харків : УкрДУЗТ. 2018. № 63. С. 53–59.
5. Андрієнко В., Мічківський С., Лисак Н., Паламарчук В. Ефективні механізми фінансового менеджменту підприємств комунального господарства : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток», 2008. 128 с.
6. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2018 році : Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України : Київ. URL : <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Proekt-Nats.-dop.-za-2018.pdf> (дата звернення : 12.10.2020).
7. Реформування сфери послуг водопостачання та водовідведення: узагальнений досвід, проблеми та перспективи : аналітичний огляд №5 ПАДКО для Агентства США з міжнародного розвитку. Київ : ПАДКО, Інк., 2004. URL : http://old.mdi.org.ua/ukr/library/publ/Policy%20Report%205_Analytical%20Report_Water_U.pdf (дата звернення : 10.10.2020).
8. Чередніченко Ю. Г. Економіко-екологічна оцінка систем водопідготовки та водовідведення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06. Київ, 2010. 20 с.
9. Про Загальнодержавну цільову програму «Питна вода України» на 2011-2020 роки : Закон України від 03.03.2005 р. № 2455-IV. Дата оновлення : 16.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-15> (дата звернення : 18.10.2020).
10. Сокол, Л. М., Підліснюк, В. В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. № 3/2009 (7). С. 49–55. URL : [http://www.kdu.edu.ua/EKB_jurnal/2009_3\(7\)/PDF/49.PDF](http://www.kdu.edu.ua/EKB_jurnal/2009_3(7)/PDF/49.PDF) (дата звернення : 18.10.2020).

References

1. Fedulova, S. O. (2017), *Economics of water supply and drainage services enterprises: a study guide* [Ekonomika pidpriemstv vodopostachannia ta vodovidvedennia], Dnipro, 300 p.
2. Perevozniuk, V. V. (2013), *Formation and use of financial resources of water supply and drainage services enterprises: a dis. ... cand. econ. science: 08.00.08* [Formuvannia ta vykorystannia finansovykh resursiv pidpriemstv vodopostachannia ta vodovidvedennia], Ternopil, 221 p.
3. Agadjanov, G. (2010), *Economics of water supply and drainage services enterprises: a study guide. 2nd ed.* [Ekonomika vodoprovodno-kanalizatsiinykh pidpriemstv : navch. posib. 2-he vyd., pererob. ta dop.], Kharkiv, 392 p.
4. Sukhorukova, T. G., Klochko, Yu. S. (2018), "Assessment of the state of water supply and drainage services sector of Ukraine" ["Otsinka stanu vodoprovodno-kanalizatsiinoho hospodarstva Ukrainy"], *Bulletin of Transport Economics and Industry*, No 63, P. 53–59.
5. Andrienko, V., Michkivsky, S., Lysak, N., Palamarchuk, V. (2008), *Effective mechanisms of financial management of municipal enterprises: a monograph* [Efektyvni mekhanizmy finansovoho menedzhmentu pidpriemstv komunalnoho hospodarstva : monohrafiia], Yugo-Vostok LLC, Donetsk, 128 p.
6. Ukraine. Ministry of Regional Development, Construction and Housing, (2019), "National report on drinking water quality and the state of drinking water supply in Ukraine in 2018" ["Natsionalna dopovid pro yakist pytnoi vody ta stan pytnoho vodopostachannia v Ukraini u 2018 rotsi"], Ministry of Regional Development, Construction and Housing of Ukraine, Kyiv, available at : <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Proekt-Nats.-dop.-za-2018.pdf> (last accessed 12.10.2020).
7. Planning And Development Collaborative International, (2004), "Water supply and drainage services reform: a generalized experience, problems, and prospects : an analytical review №5 PADCO for the United States Agency for International Development" ["Reformuvannia sfery posluh vodopostachannia ta vodovidvedennia: uzahalnenyi dosvid, problemy ta perspektyvy : analitychnyi ohliad №5 PADKO dlia Ahentstva SShA z mizhnarodnoho rozvytku"], PADCO, Inc., available at : http://old.mdi.org.ua/eng/library/publ/Policy%20Report%205_Analytical%20Report_Water_U.pdf (last accessed 10.10.2020).
8. Cherednichenko, Yu. G. (2010), *Economic and ecological assessment of water preparation and drainage systems: author's ref. dis. ... cand. econ. science: 08.00.06* [Ekonomiko-ekolohichna otsinka system vodopidhotovky ta vodovidvedennia : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.06], Kyiv, 20 p.
9. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), *Law "On the National Target Program "Drinking Water of Ukraine" for 2011-2020"* [Zakon "Pro Zahalnodержavnu tsilovu prohramu «Pytna voda Ukrainy» na 2011-2020 roky"],

Kyiv, available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-15> (last accessed 18.10.2020).

10. Sokol, L. M., Pidlisnyuk, V. V., (2009), “Analysis of water use in Ukraine for compliance with sustainable approaches” [“Analiz vodokorystuvannia v Ukraini na vidpovidnist stalym pidkhodam”], *Ecological safety*, No 3/2009 (7), P. 49–55.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 332.02:336.6; JEL Classification: G 31

Деділова Т. В., Носирєв О. О., Юрченко О. В. ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РЕКОНСТРУКЦІЇ, БУДІВНИЦТВА І ЕКСПЛУАТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є розвиток теоретико-методичних засад фінансування реконструкції, будівництва, експлуатації підприємств водопостачання та водовідведення з позиції дослідження перспективних напрямів реформування водопровідно-каналізаційного господарства України. **Методика дослідження.** В роботі використано наступні методи: аналітичний метод (для визначення експлуатаційних показників очистки стічних вод в Україні), спостереження та узагальнення (для систематизації інформації відносно джерел фінансування проєктів реконструкції водоочисних споруд в Україні), методи стратегічного матричного аналізу (для оцінки стану діяльності підприємств водопостачання та водовідведення в галузевому розрізі), системно-структурний підхід (для виокремлення напрямів реформування сфери послуг водопостачання та водовідведення в системі управління водопровідно-каналізаційним господарством України). **Результати.** В дослідженні розглянуто фінансові аспекти реконструкції, будівництва і експлуатації підприємств водопостачання та водовідведення України. Зокрема, проаналізовано джерела фінансування проєктів реконструкції водоочисних споруд в Україні в розрізі надходження інвестиційних коштів на державному, корпоративному та інших рівнях інвестування. Проведено стратегічний аналіз діяльності підприємств водопостачання та водовідведення в галузевому розрізі з використанням матриці SWOT як інструменту подальшої побудови стратегії реформування. Запропоновано укрупнений перелік напрямів реформування сфери послуг водопостачання та водовідведення за технічною, технологічною, природною, соціально-економічною, політико-правовою складовою. **Наукова новизна.** Отримав подальший розвиток теоретико-методичний підхід до фінансування об'єктів реконструкції, будівництва і експлуатації водопостачання та водовідведення України в межах діяльності підприємств водопровідно-каналізаційного господарства шляхом виокремлення напрямів реформування означеної сфери за технічною, технологічною, природною, соціально-економічною і політико-правовою складовою, деталізація яких спирається на результати стратегічного аналізу. **Практична значущість.**

Результати дослідження можуть бути взяті за основу розробки регіональних та місцевих програм реконструкції, будівництва і експлуатації підприємств водопостачання та водовідведення.

Ключові слова: водовідведення; водопостачання; фінансування; інвестиції; реконструкція; будівництво; експлуатація; реформування.

УДК 332.02:336.6; JEL Classification: G 31

Дедилова Т. В., Носырев А. А., Юрченко О. В. ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕКОНСТРУКЦИИ, СТРОИТЕЛЬСТВА И ЭКСПЛУАТАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОДОСНАБЖЕНИЯ И ВОДООТВЕДЕНИЯ УКРАИНЫ

Цель. Целью статьи является развитие теоретико-методических основ финансирования реконструкции, строительства, эксплуатации предприятий водоснабжения и водоотведения с позиции исследования перспективных направлений реформирования водопроводно-канализационного хозяйства Украины. **Методика исследования.** В работе использованы следующие методы: аналитический метод (для определения эксплуатационных показателей очистки сточных вод в Украине), наблюдения и обобщения (для систематизации информации относительно источников финансирования проектов реконструкции водоочистных сооружений в Украине), методы стратегического матричного анализа (для оценки состояния деятельности предприятий водоснабжения и водоотведения в отраслевом разрезе), системно-структурный подход (для выделения направлений реформирования сферы услуг водоснабжения и водоотведения в системе управления водопроводно-канализационным хозяйством Украины). **Результаты.** В исследовании рассмотрены финансовые аспекты реконструкции, строительства и эксплуатации предприятий водоснабжения и водоотведения Украины. В частности, проанализированы источники финансирования проектов реконструкции водоочистных сооружений в Украине в разрезе поступления инвестиционных средств на государственном, корпоративном и других уровнях инвестирования. Проведен стратегический анализ деятельности предприятий водоснабжения и водоотведения в отраслевом разрезе с использованием матрицы SWOT как инструмента дальнейшего построения стратегии реформирования. Предложено укрупненный перечень направлений реформирования сферы услуг водоснабжения и водоотведения по технической, технологической, природной, социально-экономической, политико-правовой составляющей. **Научная новизна.** Получил дальнейшее развитие теоретико-методический подход к финансированию объектов реконструкции, строительства и эксплуатации водоснабжения и водоотведения Украины в рамках деятельности предприятий водопроводно-канализационного хозяйства путем выделения направлений реформирования указанной сферы по технической, технологической, природной, социально-экономической и политико-правовой составляющей, детализация которых опирается на

результаты стратегического анализа. **Практическая значимость.** Результаты исследования могут быть взяты за основу разработки региональных и местных программ реконструкции, строительства и эксплуатации предприятий водоснабжения и водоотведения.

Ключевые слова: водоотведение; водоснабжение; финансирование; инвестиции; реконструкция; строительство; эксплуатация; реформирование.

UDC 332.02:336.6; JEL Classification: G 31

Dedilova T., Nosyriev O., Yurchenko O. FINANCIAL ASPECTS OF RECONSTRUCTION, CONSTRUCTION AND OPERATION OF WATER SUPPLY AND DRAINAGE ENTERPRISES OF UKRAINE

Purpose. The purpose of the article is to develop theoretical and methodical foundations of financing the reconstruction, construction, operation of water supply and drainage enterprises from the standpoint of research of promising areas for reforming the water supply and drainage services sector in Ukraine. **Methodology of research.** The following methods were used in the research. The analytical method was used to determine the operational indicators of wastewater treatment in Ukraine. The observation and generalization were relevance for systematize information on sources of financing projects for the reconstruction of wastewater treatment objects in Ukraine. The method of strategic matrix analysis was applied for assessing the modern state of water supply and drainage enterprises activity in the industry context. The system-structural approach was used to highlight the directions of reforming of water supply and drainage enterprises in management system of this industry. **Findings.** The research considers actual financial aspects of reconstruction, construction and operation of water supply and drainage enterprises in Ukraine. In particular, the sources of financing of wastewater treatment reconstruction projects in Ukraine were analyzed in the context of investment at the state, corporate and other investment levels. A strategic analysis of water supply and drainage enterprises activities in the industry context was carried out using SWOT Matrix as a tool for further building a reform strategy. An enlarged list of directions for reforming the water supply and drainage services sector by technical, technological, natural, socio-economic, political and legal components is proposed. **Originality.** The theoretical and methodical approach to financing objects of reconstruction, construction and operation of water supply and drainage of Ukraine within the activities of water supply and drainage enterprises was further developed by identifying the reforming directions of designated sphere by technical, technological, natural, socio-economic and political-legal components, the details of which are based on the results of strategic analysis. **Practical value.** The results of the research can be used as guidelines for the development of regional and local programs for the reconstruction, construction and operation of water supply and drainage enterprises.

Key words: drainage; water supply; financing; investments; reconstruction; construction; operation; reforming.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. 050-281-83-28.

Дедилова Татьяна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Носирєв Олександр Олександрович – кандидат географічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, м. Харків, Україна; e-mail: nosyriev.bf@khpі.edu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4089-3336>. Моб. 066-716-70-27.

Носырев Александр Александрович – кандидат географических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры международного бизнеса и финансов, г. Харьков, Украина; e-mail: nosyriev.bf@khpі.edu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4089-3336>. Моб. 066-716-70-27.

Nosyriev Oleksandr – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Associate Professor of the Department of International Business and Finance, Kharkiv, Ukraine.

Юрченко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, Сумський національний аграрний університет, старший викладач кафедри будівельного виробництва, м. Суми, Україна; e-mail: kosareva_82@mail.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-2339>. Моб. 066-716-76-80.

Юрченко Оксана Викторовна – кандидат экономических наук, Сумской национальный аграрный университет, старший преподаватель кафедры строительного производства, г. Сумы, Украина.

Yurchenko Oksana – Candidate of Science (Economics), Sumy National Agrarian University, Senior Lecturer of the Department of Construction, Sumy, Ukraine.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИХИЛЬНОСТІ СПОЖИВАЧІВ ДО НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ НА ПРИКЛАДІ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Дорохова Л.П., канд. фармац. наук, доцент

Національний фармацевтичний університет

Малий В.В., доктор фармац. наук, професор

Національний фармацевтичний університет

Півень О.П., доктор фармац. наук, професор

Національний фармацевтичний університет

Дорохов О.В., канд. техн. наук, доцент

*Харківський національний економічний університет імені Семена
Кузнеця*

Постановка проблеми. У сучасних умовах практично кожна комерційна організація чи підприємство, що працює на ринках роздрібних продажів, послуг, сервісів, спрямованих на обслуговування населення, змушена використовувати принципи глобальної клієнтоорієнтованості. При цьому відповідні складові маркетингу, побудовані на емоціях, дають можливість зміцнити лояльність вже існуючих покупців і завоювати нових. Це, зокрема, стосується й фармацевтичного обслуговування населення. Для досягнення аптеками ефективних бізнес-результатів необхідним є моделювання та управління враженнями клієнта, врахування вимог сегментів споживачів, що дозволяє залучити клієнтів, поліпшити становище аптеки в умовах конкуренції.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання прихильності клієнтів до надавачів послуг наразі розглядається в науковій літературі [1; 2]. Як вказується в [3; 4], споживчий вибір місць обслуговування (магазинів, місць громадського харчування, побутового обслуговування, установ охорони здоров'я, сервісних фірм, спортивно-оздоровчих, розважальних закладів) є динамічним і важко модельованим процесом.

Для кожної сфери соціально-економічного обслуговування населення є актуальним, бажаним і необхідним виділити, описати, формалізувати відповідні основні критерії і впливаючі фактори такого споживчого вибору з урахуванням специфіки конкретного ринку і сфери діяльності на ньому підприємств, організацій, котрі надають і пропонують відповідні товари та послуги.

Очевидно, що для кожної предметної області існують відповідні основні параметри обслуговування (ціна, асортимент, якість, фізична доступність). Однак остаточний споживчий вибір визначається не тільки ними, а сукупністю інших (менш важливих для споживача, але теж впливаючих на загальний, остаточний вибір) критеріїв, факторів, параметрів, складових обслуговування.

Невирішені складові загальної проблеми. В умовах конкуренції на роздрібному фармацевтичному ринку виникає завдання оцінити потенційно

можливу схильність різних груп споживачів до певних аптечних закладів. Однак, незважаючи на актуальність, це питання до цього часу не знайшло адекватного, простого та, водночас, розрахунково обґрунтованого рішення, з використанням достатнього математичного підґрунтя, комп'ютерної реалізації.

Формулювання цілей статті. Аналіз і моделювання вибору аптек покупцями, зокрема, прихильності різних сегментів потенційних покупців до певного аптечного закладу, що передбачає попереднє сегментування покупців аптек, виділення типів відвідувачів і аналіз особливості їх вимог з одного боку, та рівня і параметрів сервісів, що надають певні аптеки, з іншого.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи роздрібний ринок лікарських препаратів і товарів медичного призначення, на основі аналізу літератури можна виділити для подальшого детального розгляду основні критерії оцінки й вибору аптеки споживачами, подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії оцінки аптек споживачами

Критерій	Пояснення критерію
Повнота асортименту (K1)	Ширина (кількість груп препаратів), глибина (кількість позицій в кожній групі), стійкість (постійна наявність в аптеці)
Загальний рівень цін (K2)	Сприйняття відвідувача за особистим досвідом, відгуками знайомих, соціальних мереж, вивчення сайтів аптек
Рівень обслуговування покупців (сервіс) (K3)	Сервіс в залі, консультанти, послуги (вимірювання тиску, перевірка зору тощо), інтернет замовлення через сайт
Викладка ліків і медичних товарів (K4)	Доступність відвідувачеві, кількість викладених позицій, наявність цін, відкриття упаковок медичних товарів
Пішохідна і транспортна доступність (K5)	Зручність пішохідного руху, віддаленість від зупинок громадського транспорту, відстань від метрополітену
Автомобільна парковка (K6)	Можливість під'їзду на автомобілі прямо до входу в аптеку, короткочасної зупинки, стоянки (безкоштовно, платно)
Навколишня територія (K7)	Стан тротуарів, пішохідних доріжок, зелені насадження навколо, наявність лавочок для короткочасного відпочинку
Зовнішній вигляд аптеки в цілому (K8)	Стан і враження від будівлі, де розташована аптека, і сусідніх, емоційне загальне враження від зовнішнього вигляду аптеки
Вивіска, реклама, фірмовий стиль (K9)	Дизайн, колірні рішення, видимість на відстані, освітлення вночі, рекламні монітори
Вхідна група (K10)	Двері, поручні, сходи, покриття перед та дах над входом
Зовнішні зручності для відвідувачів (K11)	Місце для розміщення велосипедів, дитячих колясок, лавочки для відпочинку, урни, декоративні вуличні рослини
Організація приміщення (K12)	Камера зберігання, кількість і розташування вікон обслуговування, вітрини, інше торгове обладнання, супутні послуги і відділи (оптика, косметика, лікувальне харчування)
Стан приміщення (K13)	Освітлення і стан повітря (вентиляція, кондиціонування), дизайн і стан конструктивних елементів, ремонт
Устаткування і персонал (K14)	Сучасність і стан обладнання, зовнішній вигляд персоналу
Внутрішні зручності для відвідувачів (K15)	Куточок покупця, місце відпочинку, доступ в інтернет, ігрова кімната для дитини тощо

(отримано авторами на основі експертних опитувань відвідувачів аптек)

Для побудови багатофакторної моделі, яка б показала потенційну схильність різних категорій відвідувачів аптек до певних з них, пропонується використовувати математичне обґрунтування і підходи, викладені, зокрема, в [5]. Спочатку необхідно провести сегментацію покупців аптек за обраними, обґрунтованим критеріям. Така сегментація докладно розглядалася в ряді робіт дослідників фармацевтичного ринку [6-8]. Були обґрунтовані різні сегменти споживачів, зокрема: «верхівка суспільства», «консерватори», «традиціоналісти», «робітничий клас», «законодавці мод», «авангард», «соціальні утриманці», «незможні». Іншими вченими пропонувалося сегментування на такі групи: «рухомі нуждою» (борці за виживання); «рухомі ззовні» (з почуттям приналежності до середнього класу; з прагненням до переваги, досягнення більшого); «рухомі зсередини» (віддають перевагу власному досвіду; соціально свідомі, відповідальні); «інтегровані» (з комбінацією цінностей, породжуваних мотивацією зовні і зсередини). Існують і інші сегментації [5; 9]. На основі узагальнення цих підходів нами запропоновано і розглянуто сегментування клієнтів аптек, наведене в таблиці 2.

Таблиця 2

Сегментація споживачів

Тип	Соціальні, демографічні, фінансові, споживчі характеристики
Малоімущі (C1)	Безробітні, багатодітні, соціально незахищені, з мінімальними пенсіями. Купують вкрай необхідне. Консервативні. Економлять. Найважливіша ціна.
Літні (C2)	Пенсіонери за віком із середніми пенсіями. Купують тільки потрібне. Ціна важлива. Консервативні. Ґрунтовні. Повільні.
З особливими потребами (C3)	Особи з особливими потребами, тимчасово обмеженими фізичними можливостями. Важлива легкість доступу. Ощадливі.
Молодь (C4)	Студенти, особи молодого віку малого і середнього достатку. Імпульсивні. Енергійні. Спортивні. Сучасні. Мобільні. Фінансово нестійкі.
З дітьми (C5)	Батьки, інші відвідувачі з маленькими дітьми, дошкільного віку, з колясками. Важливий доступ. Особливі вимоги до сервісу і приміщення.
Бюджетники (C6)	Вчителі, медпрацівники, працівники культури, службовці бюджетних установ. Обмежені в коштах. Грамотні. Обізнані. Помірковані.
Трудящі підприємств (C7)	Співробітники різних небюджетних організацій (робітники, службовці, технічний персонал). Ціни для них є досяжні. Традиційні. Чутливі.
Середній клас (C8)	Дрібні підприємці, самозайняті фізичні особи, менеджери початкового рівня, держслужбовці середнього рівня, військові. Досить забезпечені. Екологічні. Спортивні. Ціни їм доступні.
Забезпечені (C9)	Підприємці та менеджери середнього рівня, державні службовці високого рівня, офіцери збройних сил, силових структур. Без проблем фінансів. Ціни не є перешкодою. Стежать за здоров'ям. Сприймають інновації, рекламу.
Успішні (C10)	Великі підприємці, топ менеджери, керівники державних організацій і структур, старші офіцери, одержувачі спеціальних пенсій. Не обмежені в коштах. Амбітні. Підкреслюють власний статус. Споживають лише найкращі та брендові лікарські препарати світових виробників.

(узагальнено авторами на основі літературних джерел)

Пропонований підхід передбачає наявність вхідної інформації у вигляді двох матриць оцінок. Перша містить мінімально припустимі для кожної групи (сегменту) споживачів рівні кожного з критеріїв оцінювання, а друга є оцінкою кожної з розглянутих аптек по кожному з критеріїв. Розглядався розрахунковий приклад для 10 сегментів споживачів, 15 критеріїв обслуговування та 4 аптек.

Вхідні дані (матриця) граничних вимог відвідувачів до параметрів оцінювання (бажаний рівень відповідного параметру для певних сегментів споживачів) представлені в таблиці 3. Оцінювання здійснювалося за шкалою від 1 до 10 балів, де більше значення відповідає вищому рівню вимог.

Таблиця 3

Вимоги споживачів (С) до рівня складових (К) сервісу в аптеці

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
C1	4	9	3	3	4	2	3	3	4	3	3	3	3	3	3
C2	5	8	5	4	8	4	8	4	4	8	4	4	4	4	7
C3	5	1	7	4	9	9	8	4	3	9	4	8	4	4	4
C4	6	7	6	6	5	5	5	6	6	4	8	4	5	7	5
C5	6	6	6	5	7	4	6	5	5	6	8	5	5	7	6
C6	8	7	7	7	5	4	4	6	6	5	5	5	5	7	5
C7	7	6	6	6	5	5	4	6	5	5	5	5	5	6	5
C8	8	5	8	7	7	7	4	7	7	5	7	7	7	7	7
C9	9	4	8	5	5	8	3	8	8	7	3	7	8	8	8
C10	9	3	9	4	4	9	3	9	8	7	3	7	8	9	8

(отримано авторами на основі експертних опитувань відвідувачів аптек)

Нами було розглянуто 4 аптеки в центральній частині м. Харкова, однак ми приводимо лише знеособлені дані щодо них (як для аптек № 1, 2, 3, 4) з огляду на питання комерційної репутації, рекламування, іміджу тощо. Для цих аптек вхідна матриця «аптека – критерій оцінювання», що описує рівень аптеки по кожному окремому конкретному параметру, представлена в таблиці 4.

Таблиця 4

Наявний рівень складових (К) сервісу в аптеках (А), що розглянуті

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
A1	5	4	3	3	6	5	4	3	3	8	3	6	4	5	3
A2	5	6	4	5	6	3	8	5	6	2	3	6	4	5	5
A3	7	7	4	3	8	4	6	7	5	3	3	4	3	4	4
A4	7	8	5	7	3	6	5	3	3	6	3	4	4	5	3

(отримано авторами на основі експертних опитувань відвідувачів аптек)

У результаті математичних розрахунків за алгоритмом, обґрунтованим авторами в [10] і реалізованим нами у вигляді комп'ютерної програми, можна отримати потенційно можливу прихильність різних груп споживачів до тієї чи іншої аптеки, що уточнює положення аптек щодо ставлення до них споживачів. Для наведених вхідних даних (матриць) проведені розрахунки в створеній

комп'ютерній програмі. В результаті отримано матрицю тяжіння «відвідувач – аптека» (наведену в таблиці 5), яка зв'язує потенційних клієнтів і аптеки та показує, до яких з аптек схильні звертатися ті чи інші категорії покупців.

Таблиця 5

Прихильність різних сегментів (типів) споживачів (С) до певних аптек (А)

	A1	A2	A3	A4
C1	4,3	5,1	<u>5,2</u>	5,1
C2	4,5	<u>5,0</u>	<u>5,0</u>	4,9
C3	4,7	<u>4,8</u>	4,7	4,7
C4	4,2	<u>4,9</u>	4,8	4,8
C5	4,3	<u>4,9</u>	4,8	4,7
C6	4,3	4,9	4,9	<u>5,0</u>
C7	4,3	4,8	<u>4,9</u>	<u>4,9</u>
C8	4,3	<u>4,8</u>	<u>4,8</u>	4,7
C9	4,4	4,7	4,7	<u>4,8</u>
C10	4,4	<u>4,7</u>	<u>4,7</u>	<u>4,7</u>

(обчислено авторами в спеціально створеній комп'ютерній програмі)

Як видно, «Аптека № 1» не має сегментів клієнтів, які віддають перевагу саме їй. Натомість, «Аптека № 2» має найбільшу схильність з боку категорій «З особливими потребами», «Молодь», «З дітьми». Водночас, «Аптека № 3» більше інших приваблива для сегменту «Малоімущі». Нарешті, «Аптека № 4» виявилася найпривабливішою для таких категорій, як «Бюджетники» і «Забезпечені». Інші сегменти (категорії) відвідувачів однаково схильні одночасно до двох («Літні», «Трудящі підприємств»), і навіть трьох аптек («Успішні»). Отримані результати правильно відображають об'єктивно існуючий, з особливостями для кожної, загальний інтегральний рівень зручності обслуговування в розглянутих аптеках і відповідне ставлення до них різних груп відвідувачів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, пропонований підхід, відповідна комп'ютерна програма і розрахунки в ній, дозволяють досить повно і об'єктивно відобразити багатокритеріальні вимоги і критерії оцінки з боку різних груп покупців, виявити схильність їх до тих чи інших аптек, засновану на забезпеченні останніми певного рівня цих вимог. Це дає можливість, з одного боку, кожній аптеці визначити коло своїх потенційних покупців і здійснювати цілеспрямовану маркетингову політику, націлену на них, і, з іншого боку, встановити слабкі місця, недоліки за окремими критеріями, усунення яких дозволить залучити інші сегменти клієнтів, а також визначити найближчих конкурентів для різних сегментів.

Перелік посилань

1. Bolos, L., Lagerkvist, C., Rodolfo, M. (2019), Consumer choice and food waste: can nudging help?, *Choices: The Magazine of Food, Farm, and Resource Issues*, Vol. 34(1), P. 23-39.

2. Haggag, K., Pope, D., Bryant, K., Bos, M. (2019), Attribution bias in consumer choice, *Review of Economic Studies*, Vol. 86(5), P. 2136–2183.
3. Huettnner, F., Boyacı, T., Akçay, Y. (2019), Consumer choice under limited attention when alternatives have different information costs, *Operations Research*, Vol. 67(3), P. 671–699.
4. Huseynov, S., Kassas, B., Segovia, M., Palma, M. (2019), Incorporating biometric data in models of consumer choice, *Applied Economics*, Vol. 51(14), P. 1514–1531.
5. Gurau, C. (2005), Pharmaceutical marketing on the Internet: marketing techniques and customer profile, *The Journal of Consumer Marketing*, Vol. 22, No. 7, P. 421–439.
6. Kevrekidis, D., Minarikova, D., Markos, A., Malovecka, I., Minarik, P. (2018), Community pharmacy customer segmentation based on factors influencing their selection of pharmacy and over-the-counter medicines, *Saudi Pharmaceutical Journal*, Vol. 26, Issue 1, P. 33–43.
7. Liu, J., Liao, X., Huang, W., Liao, X. (2019), Market segmentation: A multiple criteria approach combining preference analysis and segmentation decision, *Omega*, Vol. 83(C), P. 1–13.
8. Schommer, J., Gaither, C. (2014), A segmentation analysis for pharmacists' and patients' views of pharmacists' roles, *Res. Social Adm. Pharm.*, Vol. 10 (3), P. 508–528.
9. Wiedmann, K., Hennigs, N., Pankalla, L., Kassubek, M., Seegebarth, B., Reeh, M. (2010), Online distribution of pharmaceuticals: investigating relations of consumers' value perception, online shopping attitudes and behaviour in a epharmacy context, *Journal of Customer Behaviour*, Vol. 9, No. 2, P. 175–199.
10. Dorokhov, O., Dorokhova, L. (2009), Multicriterial models of drugs suppliers and manufacturers choice by pharmacies, *International Journal of Advanced Statistics and IT&C for Economics and Life Sciences*, Vol. 1, No. 2, P. 128–135.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 339.133.017; JEL Classification: D12, M31

Дорохова Л.П., Малий В.В., Півень О.П., Дорохов О.В.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИХИЛЬНОСТІ СПОЖИВАЧІВ ДО НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ НА ПРИКЛАДІ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Мета: аналіз і моделювання вибору аптек покупцями, зокрема, прихильності різних сегментів потенційних покупців до певного аптечного закладу, що передбачає попереднє сегментування покупців аптек, виділення типів відвідувачів і аналіз особливості їх вимог з одного боку, та рівня і параметрів сервісів, що надають певні аптеки, з іншого. **Методика дослідження:** експертні дослідження, сегментація відвідувачів аптечних закладів, комп'ютерне моделювання. **Результати дослідження:** визначено

потенційну прихильність різних сегментів покупців до аптечних закладів, яку розраховано на основі суміщення вимог різних груп споживачів до рівня складових обслуговування та можливостей надання бажаного рівня сервісу кожною з розглянутих аптек. **Наукова новизна:** запропоновано оригінальний підхід та розроблено відповідну комп'ютерну програму і проведено чисельні розрахунки в ній, котрі дозволяють досить повно і об'єктивно відобразити багатокритеріальні вимоги і критерії оцінки з боку різних груп потенційних покупців лікарських засобів та продукції фармацевтичного асортименту і призначення, виявити схильність їх до тих чи інших аптек, що конкурують на роздрібному фармацевтичному ринку, засновану на забезпеченні останніми певного, необхідного споживачам, рівня вимог та умов обслуговування. **Практична значущість:** надано практичний, простий та достовірний інструментарій, що дозволяє аптечним закладам визначити коло своїх потенційних покупців і здійснювати цілеспрямовану маркетингову політику, націлену на них, і, з іншого боку, встановити слабкі місця, недоліки за окремими критеріями, усунення яких дозволить залучити інші сегменти клієнтів, а також визначити найближчих конкурентів для різних сегментів.

Ключові слова: поведінка споживачів; фармацевтичний маркетинг; фармацевтичне обслуговування; оцінювання аптеки; сприйняття іміджу; прихильність споживачів.

УДК 339.133.017; JEL Classification: D12, M31

Дорохова Л.П., Малый В.В., Пивень Е.П., Дорохов А.В.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИВЕРЖЕННОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ К ПОСТАВЩИКАМ УСЛУГ НА ПРИМЕРЕ АПТЕЧНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Цель: анализ и моделирование выбора аптек покупателями, в частности, приверженности различных сегментов потенциальных покупателей к определенному аптечному учреждению, что предполагает предварительное сегментирование покупателей аптек, выделение типов посетителей и анализ особенностей их требований с одной стороны, и уровня и параметров сервисов, предоставляемых определенными аптеками, с другой. **Методика исследования:** экспертные исследования, сегментация посетителей аптечных учреждений, компьютерное моделирование. **Результаты исследования:** определена потенциальная приверженность различных сегментов покупателей к аптечным учреждениям, рассчитанная на основе совмещения требований различных групп потребителей к уровню составляющих обслуживания и возможностей предоставления желаемого уровня сервиса каждой из рассмотренных аптек. **Научная новизна:** предложен оригинальный подход и разработана соответствующая компьютерная программа, также проведены численные расчеты в ней, которые позволяют достаточно полно и объективно отразить многокритериальные требования и критерии оценки со стороны различных групп потенциальных покупателей лекарственных средств и продукции фармацевтического ассортимента и назначения, выявить склонность

их к тем или иным аптекам, конкурирующим на розничном фармацевтическом рынке, основанную на обеспечении последними определенного, необходимого потребителям, уровня требований и условий обслуживания. **Практическая значимость:** предоставлен практичный, простой и достоверный инструментарий, позволяющий аптечным заведениям определить круг своих потенциальных покупателей и осуществлять целенаправленную маркетинговую политику, нацеленную на них, и, с другой стороны, установить слабые места, недостатки по отдельным критериям, устранение которых позволит привлечь другие сегменты клиентов, а также определить ближайших конкурентов для различных сегментов.

Ключевые слова: поведение потребителей; фармацевтический маркетинг; фармацевтическое обслуживание; оценивание аптеки; восприятие имиджа; приверженность потребителей.

UDC 339.133.017; JEL Classification: D12, M31

Dorokhova L.P., Malyi V.V., Piven O.P., Dorokhov O.V.

DETERMINATION OF CONSUMER AFFECTION TO SERVICE PROVIDERS ON THE EXAMPLE OF PHARMACIES

Purpose: analysis and modeling of the choice of pharmacies by buyers, in particular, the commitment of various segments of potential buyers to a particular pharmacy, which involves preliminary segmentation of pharmacy buyers, identifying types of visitors and analyzing the specifics of their requirements on the one hand, and the level and parameters of services provided by certain pharmacies, with other.

Methodology of research: expert research, segmentation of pharmacy visitors, computer modeling. **Findings:** the potential adherence of various segments of buyers to pharmacies was determined, calculated on the basis of combining the requirements of various groups of consumers to the level of service components and the possibilities of providing the desired level of service for each of the reviewed pharmacies. **Originality:** an original approach was proposed and a corresponding computer program was developed, numerical calculations were also carried out in it, which allow one to fairly fully and objectively reflect the multicriteria requirements and evaluation criteria from various groups of potential buyers of medicines and pharmaceutical products and prescriptions, to reveal their tendency to one or another pharmacies competing in the retail pharmaceutical market, based on the provision of the latter with a certain level of requirements and conditions of service required by consumers. **Practical value:** a practical, simple and reliable toolkit has been provided that allows pharmacies to determine the circle of their potential buyers and implement targeted marketing policies aimed at them, and, on the other hand, to identify weaknesses, shortcomings by individual criteria, the elimination of which will attract other customer segments, and also identify the closest competitors for different segments.

Key words: consumer behavior; pharmaceutical marketing; pharmaceutical service; pharmacy evaluation; image perception; consumer commitment.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Дорохова Людмила Петрівна – кандидат фармацевтичних наук, доцент, Національний фармацевтичний університет, доцент кафедри фармацевтичного менеджменту та маркетингу, м. Харків, Україна; e-mail: liudmyladorokhova@gmail.com; Моб. (050) 910-03-19.

Дорохова Людмила Петровна – кандидат фармацевтических наук, доцент, Национальный фармацевтический университет, доцент кафедры фармацевтического менеджмента и маркетинга, г. Харьков, Украина.

Dorokhova Liudmyla – PhD in Pharmacy, Associate Professor, National University of Pharmacy, Associate Professor of Department of Pharmaceutical Management and Marketing, Kharkiv, Ukraine.

Малий Володимир Валентинович – доктор фармацевтичних наук, професор, Національний фармацевтичний університет, професор, завідувач кафедри фармацевтичного менеджменту та маркетингу, м. Харків, Україна; e-mail: malyi.vladimir@gmail.com; Моб. (050) 841-55-77.

Малый Владимир Валентинович – доктор фармацевтических наук, профессор, Национальный фармацевтический университет, профессор, заведующий кафедры фармацевтического менеджмента и маркетинга, г. Харьков, Украина.

Malyi Volodymyr – D.Sc. in Pharmacy, Professor, National University of Pharmacy, Professor, Head of Department of Pharmaceutical Management and Marketing, Kharkiv, Ukraine.

Півень Олена Петрівна – доктор фармацевтичних наук, професор, Національний фармацевтичний університет, професор кафедри фармацевтичного менеджменту та маркетингу, м. Харків, Україна; e-mail: piven_olena_pt@ukr.net; Моб. (068) 892-38-81.

Пивень Елена Петровна – доктор фармацевтических наук, профессор, Национальный фармацевтический университет, профессор кафедры фармацевтического менеджмента и маркетинга, г. Харьков, Украина

Piven Olena – D.Sc. in Pharmacy, Professor, National University of Pharmacy, Professor of Department of Pharmaceutical Management and Marketing, Kharkiv, Ukraine.

Дорохов Олександр Васильович – кандидат технічних наук, доцент, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, доцент кафедри інформаційних систем, м. Харків, Україна; e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua; Моб. (095) 409-39-40.

Дорохов Александр Васильевич – кандидат технических наук, доцент, Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця, доцент кафедры информационных систем, г. Харьков, Украина

Dorokhov Oleksandr – PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Kharkiv National University of Economics named after Semyon Kuznets, Associate Professor of Department of Information Systems, Kharkiv, Ukraine.

МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЕНЕРГЕТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Калініченко Л.Л., д-р екон. наук, професор

Багмут Л.С., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Постановка проблеми У розв'язанні нагальних проблем Європи особливе місце належить енергетиці, від розвитку якої залежить занепад або процвітання суспільства, а також стан навколишнього середовища. Будь-які види діяльності людини, усі здобутки сучасної цивілізації – все це стало можливим завдяки використанню різних джерел енергії. Саме тому створення і розробка енергетичних ресурсів, вироблення, перетворення, передача та використання різноманітних видів енергії – найважливіша галузь і основа економіки будь-якої країни і підвищення якості життя людей. Сучасний стан енергетики і рівень організації міжнародного співробітництва недостатньо відповідають сучасним викликам безпеки та екологічним стандартам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Споживання енергії різних типів, їх постачання та бізнес-середовище енергоринку Європи вивчаються досить давно та щільно. Формування європейського енергетичного простору у всьому його різноманітті вивчали такі вітчизняні науковці, як: Бараннік В., Бурлака Г., Волович О., Земляний М., Саприкін В., Шевцов А. Проблеми функціонування енергетичних ринків на теренах Європи досліджувалися значною кількістю російських авторів, серед яких Баграмян І.С, Зонова Л., Лось Є., Мінаєва Є., Мітрова Т. та багато інших.

Всі автори розглядають безпеку енергопостачання та створення конкурентного бізнес-середовища в сфері імпорту та розподілу енергоносіїв як пріоритетне завдання державних установ.

Невирішені складові загальної проблеми. В сучасних умовах економічного життя Європейських країн головною проблемою сталоного розвитку була та залишається надійність поставок різноманітних енергоресурсів. Відносно новою проблемою постає зміна структури енергобалансу на екологічні складові.

Формулювання цілей статті. Метою статті є всебічний аналіз складових сучасного енергетичного балансу Європи та виявлення суттєвих зрушень у його структурі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вуглеводневі джерела та вугілля в даний час продовжують відігравати провідну роль у світовому енергетичному балансі. У тому числі вугілля, що забезпечує до третини глобального попиту на енергію та близько 40% викидів вуглекислого газу [1].

У 2019 році частка поновлюваних джерел енергії (ПДЕ) в сукупних встановлених потужностях перевершила світову частку вугілля. Варто відзначити, що вироблення електроенергії на одиницю потужності відрізняється в кілька разів по різних типах генеруючих потужностей. Якщо станції, що працюють на вугіллі, можуть працювати безперервно, то вітряні або сонячні установки цього робити не можуть. Тому потенційно вони виробляють менше електроенергії, навіть якщо їх потужність перевищує вугільні. На вугільні електростанції в 2019 році припадало майже 40% усієї вироблюваної в світі електроенергії, а на поновлювані джерела (включаючи ГЕС) – менше четвертої частини.

З початку 21 століття головною ознакою світової та європейської енергетики є інтенсивне розгортання трьох революцій: «сланцевої революції», сонячної революції та повітряної революції. У США продовжується бум видобутку сланцевого газу – нові технології значно знижують собівартість. За останні 15 років собівартість видобутку сланцевого газу в США знизилася на 70-80%, частка в загальному видобутку наближається до 60%. Знижується вартість буріння свердловин, росте кількість гідророзривів на одному коліні. Очевидне здешевлення сонячних модулів (щорічно на 10%) за рахунок технологічних і наукових розробок [2]. На початку 2016р. аналітики повідомили, що електрика з відновлюваних джерел енергії, що не субсидуються місцевим урядом, нині обходиться дешевше, ніж з нещодавно побудованих газових або вугільних електростанцій. Станом на першу половину 2020 року повітряна електроенергія втратила свою конкурентоспроможність через розгортання світової економічної кризи. Немає сумнівів у екологічності природного газу, ціни на нього на початку 3-го кварталу 2020 року на європейських хабах знизилися до 50-70 дол. за 1000 куб. м.

Світові та європейські ринки природного газу стають все більш синхронізованими на тлі створення нових потужностей зі зрідження газу, що полегшують завдання по доставці палива в будь-яку точку світу. Зближенню цін на різних ринках сприяє активне будівництво СПГ- терміналів. На думку експертів, до кінця 2020 року сукупна потужність усіх терміналів в світі складе до 350–400 млн. тонн. Очікується, що в першій половині 20-х років в експлуатацію будуть введені більше 100 млн тон потужностей [3].

Продовжується енергетична політика Євросоюзу щодо зміцнення незалежності від ненадійних постачальників. Бажаючи позбутися диктату Газпрому, європейці почали шукати можливість звести споживання російських енергоносіїв до мінімуму. Для цього вони звернули свій погляд у бік США, які в останні роки стрімко перетворюються зі споживача нафти і газу на їхнього експортера.

Ресурси сланцевого газу в США величезні, а інфраструктура добре розвинена. Собівартість видобутку знижується щорічно і на початку 2020 року складає від 30 до 70 доларів за тисячу куб. м. Для покращення енергобалансу Європи США згодилися експортувати значні кількості газу починаючи з 2018

року. Але слід відзначити, що масштабні поставки газозовів та будівництво терміналів припадають на 2019-2022 рр. Тому країни Європи в цей же час роблять все можливе, щоб побудувати газопроводи з Близького Сходу. Вступ до ЄС таких країн, як Болгарія та Румунія відкриває можливості транзиту нафти та газу з Каспійського басейну, тобто диверсифікації їх постачань.

Позбавлення Європи та України енергетичної залежності від Росії — є справою середньострокової перспективи. Ніхто з країн Євросоюзу не збирається відмовлятися від російських енергоносіїв — мова йде про скорочення її частки в структурі імпорту до рядових значень[4].

При цьому величезна економіка Європи — німецька — у своїй енергетичній політиці керується останніми роками концепцією «енергетичного повороту», який передбачає поступову відмову від вуглеводневої та атомної енергетики та перехід на її відновлювані джерела, а також більш економне та дбайливе використання енергії.

Основними цілями реалізації «енергетичного повороту» є боротьба зі зміною клімату; зниження залежності від імпорту енергоносіїв (Німеччина не має нафти і газу, але володіє великими запасами вугілля); стимулювання розвитку технологічних інновацій та «зеленої економіки»; зменшення ризиків використання атомної енергії; боротьба з монополіями в енергетичному секторі тощо. Згідно з новою політикою, до 2025 року потрібно збільшити частку електроенергії з альтернативних джерел до 40%, до 2032 року Німеччина має намір повністю зупинити роботу всіх АЕС [3].

Друга за потужністю економіка Європи — французька, на відміну від небагатьох країн світу, не володіє достатніми для забезпечення власних енергетичних потреб природними ресурсами, тому ще з минулого століття активно розвиває атомну енергетику. Атомна енергетика виробляє 76,9% електроенергії у Франції. Станом на кінець 2019 року Франція має 19 діючих АЕС, на яких працює 58 промислових ядерних реакторів сумарною потужністю 63,2 ГВт. За обсягами енергії, що виробляють атомні станції, країна посідає друге місце в світі, а за часткою атомної енергетики — перше місце в світі. Франція — найбільший експортер електроенергії в світі, веде активні дослідження в галузі атомної енергетики, володіє технологіями з виробництва реакторів, виробництва та утилізації палива.

Уряд Франції прийняв енергетичну програму, яка передбачає детальний розвиток галузі з виробництва електроенергії за видами (атомна, газова, відновлювальні джерела енергії тощо). За даними нацкомісії з охорони довкілля, рівень інвестицій у французьку енергетику упродовж до 2035 року становитиме 400 млрд євро. За оцінками експертів, вартість електроенергії, що виробляється на АЕС країни, до 2030 року залишиться найнижчою. Але технічний прогрес згодом дозволить газовій та повітряній електриці конкурувати з нею [7].

Ситуація в українській енергетиці є занадто особливою: потужна і сучасна енергосистема ще зберігається на тлі деградації промислового

потенціалу. Основою електроенергетики України були і залишаються на середньостроковий період атомні електростанції (АЕС). Гігантські капіталовкладення, стала робота, дешевина продукції обумовлюють їх абсолютний пріоритет над усіма іншими джерелами енергії.

На сьогодні Україна входить до десятки країн світу, які найбільше використовують ядерну енергію для виробництва електричної енергії. За кількістю енергетичних реакторів Україна посідає десяте місце у світі та п'яте в Європі, усі реактори типу ВВЕР російського виробництва. В Україні діють чотири АЕС з 15 енергоблоками (загальна встановлена потужність 13,835 ГВт), одна з яких – Запорізька АЕС з 6 енергоблоками загальною встановленою потужністю 6000 МВт – є найбільшою в Європі [5].

Збереження потенціалу в атомній енергетиці, яку відносять до передових, високих технологій і дозволяє розвиватися економіці в умовах виснажених інших джерел. Чотири діючих АЕС і найбільші в Європі родовища урану – це анклав постіндустріального суспільства в Україні. До того ж це найдешевша (після ГЕС) енергія, яка сьогодні доступна люду і яка дає Україні 50 % електроенергії. Найважливішою подією в атомній енергетиці України є початок включення її в ланцюжки глобальної економіки: в 2016 році є встановлення першої партії палива американського виробництва. До середини 2020 років Україна зможе позбутися залежності від Росії щодо ядерного палива [4].

Газова промисловість України – друга за потенціалом складова енергетики. Гібридна війна з Росією змусила керівництво країни повністю відмовитися від імпорту російського газу. Загалом, частка газового імпорту з Росії знизилась з 74% у 2014 році до 37% у 2015 і до 0% у 2017 році. Це значне досягнення, оскільки нові маршрути постачання газу дозволяють Україні вибирати постачальника з найнижчою ціною.

Україна за роки своєї незалежності. скоротила споживання газу з 90 млрд кубометрів у 1992 році до 50 млрд кубометрів у 2013 році і до 31 млрд кубометрів у 2019 році. Зрозуміло, що така економія в значній мірі мала місце через суттєве падіння обсягів виробництва.

Україна була і залишається країною, залежною від зовнішніх поставок енергоресурсів. Імпортується все: природний газ, нафтопродукти, ядерне паливо і навіть вугілля. Обладнання для традиційної та альтернативної енергетики також купується за кордоном. Слід зазначити, що завдяки зусиллям європейської бюрократії з 2020 року Україна відновила імпорт природного газу із Росії на виключно вигідних умовах. Важливою ознакою ситуації в енергетиці є надзвичайна енерговитратність українській економіки. На виробництво одиниці продукції Україна витрачає у 4-8 разів більше енергії, ніж у країнах, які досягли значних результатів у галузі енергозбереження. Для того, щоб заробити 1000 дол. ВВП Україна витрачає енергоресурсів в 4 рази більше, ніж в Польщі, в 5 разів більше, ніж у Литві, і в 8 разів більше, ніж у Німеччині. Ситуація з використанням природного газу абсолютно незадовільна. На виробництво 1000 дол. ВВП Україна витрачає газу в 4 рази більше, ніж Румунія

і Литва, у 9 разів більше Польщі, і в 13 разів більше Німеччини. Маючи розмір ВВП в 5 разів менший, ніж у Польщі, у цьому році Україна спожила природного газу в 2 рази більше [6].

Слід зазначити, що наша країна має великий потенціал для підвищення рівня енергозабезпечення за рахунок внутрішніх резервів. Запаси природного газу становлять близько 1 трильйона кубометрів (вистачить на 30 років), нафти і газового конденсату – 200 млн тонн (на 50 років). Запаси бурого вугілля становлять близько 8 млрд тонн, їх вистачить на 300 років. Запаси сланцевого газу – близько 5 трлн кубометрів [8]. Потужності нафтопереробних заводів дозволяють не тільки повністю забезпечити країну нафтопродуктами, але й активно їх експортувати. При цьому можливості альтернативної енергетики (вітряна, сонячна, на біомасі) використовуються не більше ніж на 5%. Замість розвитку власної ресурсної бази, Україна всі роки йшла найпростішим і дуже неефективним шляхом – збільшуючи закупівлі по імпорту. Суттєве підвищення енергоефективності – у створенні ефективного і збалансованого енергоринку.

Висновки з проведеного дослідження. З техніко-економічної точки зору Україна має великі можливості щодо самозабезпечення себе енергією зі всіх джерел. Але на шляху практичної реалізації потужностей постають значні проблеми, які не вирішити протягом наступних років. Слід перелічити проблеми, що суттєво перешкоджають досягненню самозабезпечення нашою країною: проблеми інвестиційного клімату, проблеми неефективного енергоспоживання, значний негативний вплив на розвиток відновлюваної енергетики спричиняє також низький рівень екологічної свідомості населення. Проблему становить державна політика в галузі екології та енергетики. Щодо ситуації на енергопросторі Європейського Союзу можна зазначити, що: Європейський Союз продовжує проводити політику витіснення Газпрому з ринку; Країни ЄС продовжують будівництво терміналів для прийняття скрапленого газу, що підвищує їх незалежність; альтернативні види енергії в Європі продовжують підтримуватися із бюджету.

Перелік посилань

1. Кулагина В. Газовый рынок Европы. ИНЕИ РАН. М., 2016. 86 с.
2. Цилибина В. Прогноз развития мирового энергетического рынка. *Наука та наукознавство*. 2018. №1. С. 73–91.
3. Прогноз развития энергетики 2017 года на период по 2040 год включительно. Основные тезисы. URL: http://cdn.exxonmobil.com/~media/russia/files/outlook-for-energy/outlook-for-energy_highlights_2017_rus.pdf. (дата звернення: 11.10.2020).
4. Грінченко А. Ю. Сучасні проблеми енергетичної безпеки України у трансформаційному світі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. №9. С. 4–10.
5. Матвійчук Н. М. Пріоритетні напрями забезпечення енергетичної безпеки України. *Економічний форум*. 2018. №2. С. 183–187.

6. Лесюк В. С. Напрями забезпечення енергетичної безпеки України. Енергоефективність та енергозбереження: економічний, техніко-технологічний та екологічний аспекти: колективна монографія / за заг. ред. П. М. Макаренка, О. В. Калініченка, В. І. Аранчій. Полтава : ПП «Астроя», 2019. 603 с.

7. Суходоля О. М. Проблеми визначення сфери регулювання енергетичної безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1. С. 5 –17.

8. Скрипник А. В., Намясенко Ю. О. Оптимізація газопостачання як складова енергетичної стратегії України. *Проблеми економіки*. 2017. №3. С. 87–94.

9. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 11.10.2020).

References

1. Kulagina, V. (2016), *European gas market [Gazovyj rynek Evropy]*, INEI RAS, M., 86 p.

2. Tsilibina, V. (2018), Forecast of the world energy market development [Prognoz razvitija mirovogo jenergeticheskogo rynka], *Science and Science*, No 1, P. 73–91.

3. Forecast of energy development in 2017 for the period up to 2040 inclusive Maitheses [Prognoz razvitija jenergetiki 2017 goda na period po 2040 god vkljuchitel'no Osnovnye tezisj], available at : http://cdn.exxonmobil.com/~media/russia/files/outlook-for-energy/outlook-for-energy_highlights_2017_rus.pdf. (last accessed 11.10.2020).

4. Grinenko, A.Yu. (2018), Modern problems of energy security of Ukraine in the transformational world [Suchasni problemi energetichnoï bezpeki Ukraïni u transformacijnomu sviti], *Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*, No 9, P. 4–10.

5. Matviychuk, N. M. (2018), Priority areas for energy security of Ukraine [Prioritetni naprjami zabezpechennja energetichnoï bezpeki Ukraïni], *Economic forum*, No 2, P. 183–187.

6. Lesyuk, V. S. (2019), *Directions for energy security of Ukraine. Energy efficiency and energy saving: economic, technical and technological and environmental aspects [Naprjami zabezpechennja energetichnoï bezpeki Ukraïni. Energoefektivnist' ta energozberezhennja: ekonomichnij, tehniko-tehnologichnij ta ekologichnij aspekti]*, a collective monograph, Col. authors; for general ed. P. M. Makarenko, O. V. Kalinichenko, V. I. Aranchiy, Poltava: PP «Astraya», 603 p.

7. Suhodolja, O. M. (2019), Problems of determining the scope of energy security regulation [Problemi viznachennja sferi reguljuvannja energetichnoï bezpeki], *Strategic priorities*, No 1, P. 5 –17.

8. Skripnik , A. V., Namyasenko, Y. O. (2017), Optimization of gas supply as a component of Ukraine's energy strategy [Optimizacija gazopostachannja jak skladova energetichnoï strategii Ukraïni], *Problems of the economy*, No 3, P. 87–94.

9. State Statistics Service of Ukraine [Derzhavna sluzhba statistiki Ukraïni], available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (last accessed 11.10.2020).

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 656.01; JEL Classification: R40

Калініченко Л.Л., Багмут Л.С. МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЕНЕРГЕТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Мета дослідження полягає у виявленні тенденцій та закономірностей функціонування структур паливно-енергетичного комплексу України та країн Європи. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети у науковій роботі були використані методи аналізу та синтезу, узагальнення та абстрагування – для систематизації тенденцій розвитку головних галузей паливно-енергетичного комплексу. Метод комплексного підходу до аналізу явищ допоміг здійснити структурування проблемних питань. **Результати дослідження.** У підготовки даної статті розглянуто значну кількість наукових праць та статей на тему енергетики та енергопостачання в рамках європейського регіону. Виявлено, що до головних питань енергетичної безпеки у авторів немає розходжень. Системний аналіз статистичного матеріалу дав змогу оформити найважливіші тенденції розвитку енергетики Євросоюзу та України. Для країн Європи головним зрушенням в галузях ПЕК є зниження долі ненадійних постачальників енергоресурсів і надзвичайно капіталоемна політика заміщення вугільної генерації на повітряну. Виявлені проблеми, що суттєво перешкоджають досягненню самозабезпечення нашою країною: проблеми інвестиційного клімату, проблеми неефективного енергоспоживання, низький рівень екологічної свідомості населення. Проблему становить державна політика в галузі екології та енергетики. На енергопросторі Європейського Союзу можна зазначити, що країни ЄС продовжують будівництво терміналів для прийняття скрапленого газу, що підвищує їх незалежність; альтернативні види енергії в Європі продовжують підтримуватися із бюджету. **Наукова новизна.** Полягає у підкресленні надзвичайних заходів країн Європейського союзу щодо створення розгалуженої системи з багатьох постачальників енергоресурсів. **Практичне значення отриманих результатів.** Матеріали даної статті можливо використовувати у викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Міжнародні економічні відносини» та «Міжнародні ринки інтернаціональний бізнес».

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс; енергетична безпека країни; структури енергопостачання; ринок природного газу; ефективність систем енергопостачання.

УДК 656.01; JEL Classification: R40

Калиниченко Л.Л. Багмут Л.С. МЕСТО УКРАИНСКОГО БИЗНЕСА В ЕВРОПЕЙСКОМ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Цель исследования заключается в выявлении тенденций и закономерностей функционирования структур топливно-энергетического комплекса Украины и стран Европы. **Методика исследования.** Для достижения поставленной цели в научной работе были использованы методы

анализа и синтеза, обобщения и абстрагирования – для систематизации тенденций развития главных отраслей топливно-энергетического комплекса. Метод комплексного подхода к анализу явлений помог осуществить структуризацию проблемных вопросов. **Результаты исследования.** При подготовке данной статьи рассмотрено значительное количество научных трудов и статей на тему энергетики и энергоснабжения в рамках европейского региона. Выявлено, что относительно главного вопроса энергетической безопасности у авторов нет расхождений. Системный анализ статистического материала позволил оформить важнейшие тенденции развития энергетики Евросоюза и Украины. Для стран Европы главным сдвигом в отраслях ТЭК является снижение доли ненадежных поставщиков энергоресурсов и чрезвычайно капиталоемкая политика замещения угольной генерации на ветряную и солнечную. Выявлены проблемы, существенно мешающие достижению самокупаемости нашей страны: проблемы инвестиционного климата, проблемы неэффективного энергопотребления, низкий уровень экологической осведомленности населения. Проблема в государственной политике в области экологии и энергетики. В энергетическом пространстве Евросоюза можно отметить, что страны ЕС продолжают строить терминалы для приема сжиженного газа, что увеличивает их независимость; альтернативные источники энергии в Европе продолжают поддерживаться из бюджета. **Научная новизна.** Заключается в подчеркивании чрезвычайных мер стран Европейского союза по созданию разветвленной системы из многих поставщиков энергоресурсов. **Практическое значение полученных результатов.** Материалы данной статьи возможно использовать в преподавании дисциплин «Международная экономика», «Международные экономические отношения» и «Международные рынки международный бизнес».

Ключевые слова: топливно-энергетический комплекс; энергетическая безопасность страны; структуры энергоснабжения; рынок природного газа; эффективность систем энергоснабжения.

UDC 656.01; JEL Classification: R40

Kalinichenko L. L., Bagmut L.S. PLACE OF UKRAINIAN BUSINESS IN THE EUROPEAN ENERGY SPACE

Purpose of the study is to identify trends and patterns of functioning of the structures of the fuel and energy complex of Ukraine and European countries. **Research methodology.** To achieve this goal in scientific work, the methods of analysis and synthesis, generalization and abstraction were used to systematize the development trends of the main branches of the fuel and energy complex. The method of an integrated approach to the analysis of phenomena helped to structure the problematic issues. **Methodology of research.** In the preparation of this article, a significant number of scientific works and articles on the topic of energy and energy supply within the European region have been closely considered. It was revealed that the authors have no differences on the main issues of energy security. **Findings.** A

systematic analysis of statistical material made it possible to formulate the most important trends in the development of the energy sector of the European Union and Ukraine. For European countries, the main shift in the fuel and energy sector is a decrease in the share of unreliable energy suppliers and an extremely capital-intensive policy of replacing coal generation with wind and solar. Problems that significantly hinder the achievement of self-sufficiency of our country have been identified: problems of the investment climate, problems of inefficient energy consumption, low level of environmental awareness of the population. The problem is the state policy in the field of ecology and energy. In the energy space of the European Union, it can be noted that the EU countries continue to build terminals for the reception of liquefied gas, which increases their independence; alternative energy sources in Europe continue to be supported from the budget. **Originality.** It is to emphasize the extraordinary measures of the European Union countries to create an extensive system of many energy suppliers. **Practical value.** The materials of this article can be used in teaching the disciplines «International Economics», «International Economic Relations» and «International Markets and International Business».

Key words: fuel and energy complex; energy security of the country; energy supply structures; natural gas market; efficiency of energy supply systems.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Калініченко Людмила Леонідівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет будівництва та архітектури, завідувач кафедри економіки; м. Харків, Україна; e-mail dkll1905@gmail.com ORCID: 0000-0001-9847-8448; т. 0506320580.

Калиниченко Людмила Леонидовна – доктор экономических наук, профессор, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, заведующая кафедрой экономики; г. Харьков, Украина;

Kalinichenko Liudmyla Leonidovna – Doctor of Economics, Professor, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Head of the Department of Economics; Kharkiv, Ukraine.

Багмут Леонід Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури, доцент кафедри економіки та бізнесу, м. Харків, Україна; e-mail: leonid1956000@gmail.com; ORCID:0000 - 0002 -1259- 5684; т. 705-28-98.

Багмут Леонид Станиславович – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, доцент кафедры экономики и бизнеса, г. Харьков, Украина.

Bagmut Leonid Stanislavovich – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture,, Associate Professor of the Department of Economics and Business, Kharkov, Ukraine.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кирчата І. М., канд. екон. наук, доцент

Шершенюк О. М., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Ключовими особливостями сучасного етапу розвитку суспільства виступає формування інноваційної економіки, підґрунтям якої стає якісна система вищої освіти та можливість застосування отриманих знань задля набуття стійких конкурентних переваг в перспективі, а процес формування використовує новий інструментарій з «соціально-орієнтованою компонентою» та розвиває відносини освіти, суспільства і бізнесу на партнерських засадах.

Сьогодні соціальна відповідальність постає інноваційним вектором на шляху інтеграції системи вищої освіти та діяльності господарських суб'єктів.

Перехід національної економіки на інноваційний шлях розвитку в ситуації економічної та демографічної кризи водночас загострює проблему якості підготовки фахівців, як однієї з головних умов набуття конкурентоспроможності закладами вищої освіти, та вимагає принципових змін освітньої політики щодо процесу практико-орієнтованої професійної підготовки кадрів.

Інноваційна освітня політика має бути спрямована на реалізацію інноваційних освітніх програм та забезпечення ринку праці сучасним поколінням економічно і інноваційно обізнаних фахівців, рівень професійних компетенцій яких би задовольнив всі вищезгадані зацікавлені сторони. При цьому розвиток такого типу пов'язаний не тільки з управлінням новачками, а й розумінням необхідності постійної роботи по створенню бажаних умов для таких змін та посиленню адаптаційних якостей.

Все це вимагає від системи вищої освіти, будучи важливим соціальним інститутом, нести соціальну відповідальність та вирішувати багатоаспектні задачі: наукові, економічні, соціальні, культурні та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна відповідальність закладу вищої освіти – це додаткові (поза межами освітніх послуг) соціально орієнтовані зобов'язання, що ґрунтуються на етичних та правових нормах, сприяють розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища, враховуючи інтереси всіх зацікавлених сторін «освіта-бізнес-суспільство»), дотримуються стратегічних інтересів та несуть відповідальність за соціально-економічні наслідки своєї діяльності. Одним з основних засобів формування сучасного

ринкового мислення є рівень економічної освіти, який орієнтований на все населення та підкріплений цілою системою інститутів, форм і методів отримання громадянами економічних знань, умінь і навичок, необхідних для їх ефективної соціально-активної діяльності [1].

Реалії сьогодення обумовлюють потребу інтеграції освіти, науки, держави та бізнесу, тим самим активізуючи інноваційну діяльність на кожному рівні та підсилюючи значущість саме вищої школи, яка має нести соціальну відповідальність за ефективне використання [2]:

- суспільних/державних ресурсів з метою підвищення ефективності роботи вищих навчальних закладів, забезпечення єдності навчання і виховання, залучення студентів та викладачів у різні соціальні практики;

- власних ресурсів – для розвитку і консолідації суспільства, проведення демократичних реформ;

- взаємодії з окремими громадянами, органами влади, бізнес-структурами, різними організаціями та установами – для функціонування вищих навчальних закладів як соціального інституту відкритого типу, центру соціальної політики в регіоні його присутності.

Під соціальною відповідальністю вищої освіти розуміється відповідальність вищих навчальних закладів, зокрема, університетів як соціального інституту перед суспільством за результати і якість своєї професійної діяльності [3].

Соціально – відповідальна діяльність освіти як суб'єкта надання освітніх послуг, а закладів освіти – як організацій, що є суб'єктами ринку освітніх послуг, виконує наступні завдання: соціальна відповідальність щодо працівників навчально-виховних і освітніх закладів; соціальна відповідальність у відносинах зі споживачами (учні, батьки, студентство, роботодавці тощо); ведення основної діяльності закладу освіти відповідно до концепції корпоративної соціальної відповідальності; дотримання принципів добросовісної конкуренції, соціально відповідальний маркетинг; етична поведінка закладу щодо контрагентів; розвиток партнерства з місцевою владою та громадою, співпраця з неурядовими організаціями; відповідальне ставлення до довкілля [4].

Проте основними проблемами розвитку вищої освіти як складової частини загальної освітньої системи наразі залишаються: надлишок (масовізація) обсягу пропозиції послуг вищої освіти на ринку та дисбаланс на ринку праці; інтернаціоналізація; фінансова криза університетської освіти і пошук шляхів виходу з неї; диверсифікація вищих навчальних закладів; наявність проблем в системі забезпечення якості вищої освіти; недостатній рівень новітніх технологій навчання; проблема відкритості та конкурентоспроможності університетів; вирівнювання національних освітніх систем і роль університету в цьому процесі; потреба в удосконаленні управління; соціальна відповідальність університетів [5].

Невирішені складові загальної проблеми. Динамічні ринкові відносини вимагають від сучасної освітньої системи реалізації моделі інноваційного освітнього процесу практико-орієнтованої професійної підготовки фахівців з перенесенням вектору «викладач – дисципліна» на «здобувач освіти – професійні компетенції». Тобто технологія та програма професійної підготовки має системно модернізуватися, як за змістом, так і за аспектами забезпечення якості, за умови забезпечення реалізації комплексу певних педагогічних умов.

Водночас наявні передумови для модернізації системи вищої освіти та формування нових державних освітніх стандартів мають сприяти тому, що всі учасники взаємовідносин «освіта–бізнес–суспільство» повинні бути соціально відповідальними у вирішенні виникаючих проблем.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування моделі інноваційного освітнього процесу практико-орієнтованої підготовки фахівця, як соціально орієнтованої особистості з високим рівнем не тільки обов’язкових професійних компетенцій (навчальна і дослідницька компонента), але й інноваційно орієнтованого з підприємницькими здібностями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний менеджмент виокремлює соціальну відповідальність як один з інструментів розвитку суспільства, основні принципи якого реалізуються в співпраці освіти, суспільства та бізнес-середовища, а зона відповідальності набуває нових факторів неекономічного характеру, які фокусуються на аспектах соціальної значущості [6-9].

Вища освіта має бути соціально відповідальною для покращення нашого розуміння багатограних проблем, які включають соціальний, економічний, науковий і культурний виміри, а також нашу здатність відповідати їм. Вона повинна привести суспільство до створення глобальних знань, які б відповідали глобальним викликам, між іншим викликам продовольчої безпеки, зміни клімату, розподілу водних ресурсів, міжкультурного діалогу, запровадження відтворювальних джерел енергії та охорони здоров’я [10].

В свою чергу, в розвинутій країні напрями реалізації соціальної відповідальності освіти мають сприяти розмиванню соціальних бар’єрів в суспільстві, поширенню знань з соціальної відповідальності, а також активізувати наукову та виробничу співпрацю з бізнесом та ін. [10].

Сучасний заклад вищої освіти повинен забезпечувати підготовку фахівців з прекрасними професійними та діловими якостями, здібностями до управлінської діяльності та прийняття інноваційних рішень.

Саме тому модель інноваційного освітнього процесу професійної практико-орієнтованої підготовки фахівців має бути цілісною багаторівневою структурно-функціональною педагогічною системою, яка поєднає елементи загальної та професійної освіти, а також забезпечить виховання соціально-орієнтованого фахівця.

Ефективне функціонування даної системи та професійна підготовка фахівців мають забезпечуватися виконанням комплексу педагогічних умов, що

відповідають запитам з боку суспільного виробництва, сфери бізнесу та очікуваних соціальних наслідків:

- педагогічне сприяння підготовці і вихованню соціально орієнтованої особистості (ділової людини з креативним баченням і прогресивним економічним мисленням);
- педагогічна допомога в розвитку підприємницьких здібностей як інтегрованих професійно-трудова та соціально-економічних якостей фахівця сфери бізнесу;
- використання технологій психології/педагогіки задля особистісного та професійного розвитку майбутнього фахівця, а також досягнення бажаного результату професійної підготовки;
- забезпечення постійного підвищення кваліфікації професорсько-викладацького персоналу за вимогою моделі практико-орієнтованої професійної підготовки фахівців;
- сприяння інноваційно-педагогічної діяльності та впровадження нових концептуальних засад в освітній процес;
- орієнтація на довгострокові взаємовигідні відносини з промисловим сектором та сприяння активній сумісній реалізації перспективних соціальних проектів.

Освітнє середовище є відкритою педагогічною системою, що напряду приймає участь у формуванні особистісних якостей та професійних компетенцій майбутнього фахівця, а тому й несе повну солідарну соціальну відповідальність за результат його підготовки та виховання соціально орієнтованої особистості, чим забезпечує собі набуття конкурентних переваг.

Довгостроковість набутої конкурентної переваги соціально відповідальної організації в подальшому має забезпечуватися якісним управлінням, ефективними психолого-педагогічними технологіями, прийняттям соціально-орієнтованих управлінських рішень з подальшою їх імплементацією в систему управління конкурентоспроможністю.

Висновки з проведеного дослідження. Реалізація практико-орієнтованої професійної підготовки фахівців пов'язана з освоєнням нової концепції в освітній діяльності, нового змісту та інноваційної форми педагогічної роботи на засадах соціальної відповідальності. Модель інноваційного освітнього процесу має використовувати єдність взаємодіючих елементів (підсистем): цільовий, нормативний, організаційний та результативний, які б сприяли всебічному формуванню сучасного ринкового мислення майбутнього фахівця та його свідомості щодо соціальної відповідальності.

Перелік посилань

1. Кирчата І. М., Шершенюк О. М. Забезпечення конкурентоспроможності закладу вищої освіти в контексті соціальної відповідальності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. № 1 (24). 2020. С.80–90.

2. Кузьмін О. Є., Пирог О. В., Чернобай Л. І., Романишин С. Б., Вацик Н. О. Соціальна відповідальність: навч. посібник. Львів, 2016. 328 с.

3. Калінеску Т. В., Ліхоносова Г. С., Альошкін В. С.. Соціальна відповідальність: підручник. Северодонецьк, 2015. 472 с. : сайт URL: https://pidruchniki.com/73476/sotsiologiya/sotsialnvidpovidalnist osviti_nauki.

4. Іванова І. В. Ушакова Н. М. Проактивна позиція освіти в реалізації соціальної відповідальності. *Вчені записки Університету «КРОК»: зб. наук. праць*. К. : Університет економіки і права «КРОК», 2011. С.134–141.

5. Поляков М. В., Савчук В. С. Класичний університет : еволюція, сучасний стан, перспективи. Київ, 2004. 416 с.

6. Буян О. Я. Підходи до оцінки ефективності корпоративної соціальної відповідальності підприємств в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2012. Вип. 6 (2). С. 159–165.

7. Зінченко А. Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010 : стан та перспективи розвитку. Київ, 2010. 56 с.

8. Лупак Р. Л. Соціальна відповідальність як складова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 98-103.

9. Мазуренко В. П. Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. : сайт URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_17.

10. Орлова Н. С., Харламова А. О. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні : монографія. Донецьк, 2014. 250 с.

References

1. Kyrchata, I. M., Shershenyuk, O. M. (2020), „Ensuring the competitiveness of higher education institutions in the context of social responsibility” [”Zabezpechennia konkurentospromozhnosti zakladu vyshchoi osvity v konteksti sotsialnoi vidpovidalnosti”], *Problems and perspectives of entrepreneurship development: Collection of scientific works of Kharkiv National Automobile and Road University*, № 1 (24), P.80–90.

2. Kuzmin, O. Ye., Pyroh, O. V., Chernobai, L. I., Romanynshyn, S. B., Vatsyk, N. O. (2016), „Social responsibility” [Sotsial’na vidpovidal’nist’], Lviv, 328 p.

3. Kalinesku, T. V., Likhonosova, H. S., Aloshkin, V. S. (2015), „Social responsibility” [Sotsial’na vidpovidal’nist’], Sievierodonetsk, 472 p., available at : https://pidruchniki.com/73476/sotsiologiya/sotsialna vidpovidalnist osviti_nauki.

4. Ivanova, I. V. Ushakova, N. M. (2011), „Proactive position of education in the implementation of social responsibility” [“Proaktyvna pozytsiia osvity v realizatsii cotsialnoi vidpovidalnosti”], *Scientific notes of the University "KROK": coll. Science. wash. K. : University of Economics and Law "KROK"*, P.134–141

5. Polyakov, M.V., Savchuk, V.S. (2004), *Classical University: evolution, current state, prospects* [Klasychnyi universytet : evoliutsiia, suchasnyi stan, perspektyvy], Kiev, 416 p.

6. Buyan, O. Ya. (2012), “Approaches to the assessment of the effectiveness of

corporate social responsibility in Ukraine” [“Pidhodi do ocinki efektivnosti korporativnoi social’noi vidpovidal’nosti pidpriemstv v Ukraini”], *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Economics Series*, No 6 (2), P.159–165.

7. Zinchenko, A. G. (2010), *Corporate Social Responsibility 2005-2010: Status and Prospects for Development* [Korporatyvna sotsialna vidpovidal’nist’ 2005-2010 : stan ta perspektyvy rozvytku], Kiev, 56 p.

8. Lupak, R. L. (2016), “Social responsibility as a component of ensuring the competitiveness of an enterprise” [“Sotsial’na vidpovidal’nist’ yak skladova zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva”], *Social-labor relations: theory and practice*, No. 2, P. 98–103.

9. Mazurenko, V. P. (2012), “The Modern Concept of Corporate Social Responsibility in International Business” [“Suchasna kontseptsiya korporatyvnoyi sotsialnoi vidpovidal’nosti u mizhnarodnomu biznesi”], *Effective Economy*, No. 6, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_17.

10. Orlova, N. S., Kharlamova, A. A. (2014), *Conceptual principles of corporate social responsibility in Ukraine* [Kontseptualni zasady korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidal’nosti v Ukraini], Monograph, Donetsk, 250 p.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 338.242; JEL Classification: M14

Кирчата І.М., Шершенюк О.М. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мета – обґрунтування моделі інноваційного освітнього процесу практико-орієнтованої підготовки фахівця, як соціально орієнтованої особистості з високим рівнем не тільки обов’язкових професійних компетенцій (навчальна і дослідницька компонента), але й інноваційно орієнтованого з підприємницькими здібностями. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою є праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, в яких розглядається соціальна відповідальність в контексті забезпечення конкурентоспроможності закладів вищої освіти через партнерські відносини «освіта-суспільство-бізнес». Використано методи узагальнення та абстрагування; метод аналізу і синтезу. **Результати.** Динамічні ринкові відносини вимагають від сучасної освітньої системи реалізації моделі інноваційного освітнього процесу практико-орієнтованої професійної підготовки фахівців з перенесенням вектору «викладач – дисципліна» на «здобувач освіти–професійні компетенції». Тобто технологія та програма професійної підготовки має системно модернізуватися, як за змістом, так і за аспектами забезпечення якості, за умови забезпечення реалізації комплексу

певних педагогічних умов. Ефективне функціонування даної системи та професійна підготовка фахівців повинні забезпечуватися виконанням комплексу педагогічних умов, що відповідають запитам з боку суспільного виробництва, сфери бізнесу та очікуваних соціальних наслідків. Модель інноваційного освітнього процесу має використовувати єдність взаємодіючих елементів (підсистем): цільовий, нормативний, організаційний та результативний, які б сприяли всебічному формуванню сучасного ринкового мислення майбутнього фахівця та його свідомості щодо соціальної відповідальності. **Наукова новизна.** В роботі теоретично обґрунтовано доцільність використання моделі інноваційного освітнього процесу професійної практико-орієнтованої підготовки фахівців, яка має бути цілісною багаторівневою структурно-функціональною педагогічною системою, поєднувати елементи загальної та професійної освіти, а також забезпечувати виховання соціально-орієнтованого фахівця. В такій моделі соціальна відповідальність виступає своєрідним інноваційним вектором розвитку системи вищої освіти, сприяє набуттю високого рівня не тільки традиційних професійних компетенцій, але й особистісних якостей майбутнього фахівця. **Практична значущість.** Практична реалізація практико-орієнтованої професійної підготовки фахівців пов'язана з освоєнням нової концепції в освітній діяльності, нового змісту та інноваційної форми педагогічної роботи на засадах соціальної відповідальності. Заклад вищої освіти несе в даному випадку повну солідарну соціальну відповідальність за результат підготовки та виховання соціально орієнтованої особистості, чим забезпечує собі набуття конкурентних переваг на майбутнє.

Ключові слова: вища освіта; соціальна відповідальність; конкурентоспроможність; конкурентна стійкість; соціальні відносини

УДК 338.242; JEL Classification: M14

Кирчатая И.Н., Шершенюк Е.Н. СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИННОВАЦИОННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА И ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Цель – обоснование модели инновационного образовательного процесса практико-ориентированной подготовки специалиста, как социально ориентированной личности с высоким уровнем не только обязательных профессиональных компетенций (учебная и исследовательская компонента), но и инновационно ориентированного с предпринимательскими способностями. **Методика исследования.** Теоретической и методологической основой являются труды ведущих отечественных и зарубежных ученых-экономистов, в которых рассматривается социальная ответственность в контексте обеспечения конкурентоспособности высших учебных заведений через партнерские отношения «образование-общество-бизнес». Используются методы обобщения

и абстрагирования; метод анализа и синтеза. **Результаты.** Динамичные рыночные отношения требуют от современной системы образования реализации модели инновационного образовательного процесса практико-ориентированной профессиональной подготовки специалистов с перенаправлением вектора «преподаватель – дисциплина» на «соискатель образования – профессиональные компетенции». Поэтому технология и программа профессиональной подготовки должна системно модернизироваться, как по содержанию, так и по аспектам качества, при условии обеспечения реализации комплекса определенных педагогических условий. Эффективное функционирование данной системы и профессиональная подготовка специалистов должны обеспечиваться выполнением комплекса педагогических условий, отвечающих запросам со стороны общественного производства, сферы бизнеса и ожидаемых социальных последствий. Модель инновационного образовательного процесса должна использовать единство взаимодействующих элементов (подсистем): целевой, нормативный, организационный и результативный, способствующих всестороннему формированию современного рыночного мышления будущего специалиста и его осознанной социальной ответственности. **Научная новизна.** В работе теоретически обоснована целесообразность использования модели инновационного образовательного процесса профессиональной практико-ориентированной подготовки специалистов, которая должна быть целостной многоуровневой структурно-функциональной педагогической системой, сочетать элементы общего и профессионального образования, а также обеспечивать воспитание социально-ориентированного специалиста. В такой модели социальная ответственность выступает своеобразным инновационным вектором развития системы высшего образования, способствует приобретению высокого уровня не только традиционных профессиональных компетенций, но и личностных качеств будущего специалиста. **Практическая значимость.** Практическая реализация практико-ориентированной профессиональной подготовки специалистов связана с освоением новой концепции в образовательной деятельности, нового содержания и инновационной формы педагогической работы на принципах социальной ответственности. Высшее учебное заведение несет в данном случае полную солидарную социальную ответственность за результат подготовки и воспитания социально ориентированной личности, чем обеспечивает себе приобретение конкурентных преимуществ в будущем.

Ключевые слова: высшее образование; социальная ответственность; конкурентоспособность; конкурентная устойчивость; социальные отношения.

UDC 338.242; JEL Classification: M14

Kyrchata I. M., Shershenyuk E. N. SOCIAL RESPONSIBILITY AS A COMPONENT OF THE INNOVATIVE EDUCATIONAL PROCESS AND ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The purpose is to substantiate the model of innovative educational process of practice-oriented training as a socially oriented person with a high level of not only mandatory professional competencies (educational and research component), but also innovation-oriented with entrepreneurial skills. **Methodology of research.** The theoretical and methodological basis is the work of leading domestic and foreign economists, which are considered social responsibility in the context of ensuring the competitiveness of higher education institutions through partnerships "education-society-business". Methods of generalization and abstraction are used; method of analysis and synthesis. **Findings.** Dynamic market relations require the modern educational system to implement a model of innovative educational process of practice-oriented professional training with the transfer of the vector "teacher - discipline" to "student-professional competencies". That is, the technology and training program should be systematically modernized, both in terms of content and aspects of quality assurance, provided that the implementation of a set of certain pedagogical conditions. The effective functioning of this system and professional training should be ensured by the implementation of a set of pedagogical conditions that meet the demands of social production, business and the expected social consequences. The model of innovative educational process should use the unity of interacting elements (subsystems): objective, normative, organizational and effective, which would contribute to the comprehensive formation of modern market thinking of the future specialist and his awareness of social responsibility. **Originality.** The paper theoretically substantiates the feasibility of using the model of innovative educational process of professional practice-oriented training, which should be a holistic multilevel structural and functional pedagogical system, combine elements of general and professional education, as well as provide education for socially oriented professionals. In this model, social responsibility is a kind of innovative vector for the development of higher education, contributes to the acquisition of a high level of not only traditional professional competencies, but also the personal qualities of the future specialist. **Practical value.** The practical implementation of practice-oriented professional training is associated with the development of a new concept in educational activities, new content and innovative forms of pedagogical work on the basis of social responsibility. In this case, the higher education institution bears full joint several social responsibility for the result of training and education of a socially oriented individual, which ensures the acquisition of competitive advantages for the future.

Key words: higher education; social responsibility; competitiveness; competitive stability; social relations

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Кирчата Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: kirchatayairina@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-1586>. Моб. 0506690096.

Кирчатая Ирина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Kyrchata Iryna Mykolayivna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Шершенюк Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: sheralyona@gmail.com; ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-9959-2725>. Моб. 0501513009.

Шершенюк Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Shershenyuk Elena Nikolaevna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

ЕСКРОУ-РАХУНКИ: ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ

Ковальова Т.В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. У 2017 році, для оптимізації платежів, з'явився новий фінансово-юридичний інструмент – рахунок умовного зберігання (ескроу-рахунок). Він відкриває нові можливості для бізнесу й заслуговує на увагу, адже не тільки дозволяє здійснювати фінансові операції, а також є гарантією безпеки сторін під час виконання договору. Рахунки умовного зберігання можна віднести до інструментів, які в умовах нестабільно працюючої економіки, можуть зменшити ризикованість господарської діяльності. Облік, який не стоїть осторонь господарської діяльності, знову стикнувся з нововведеннями. Механізм реалізації ескроу-рахунків закріплений безпосередньо Національним банком України у своїх підзаконних актах, однак, облікові аспекти цього інструменту досі майже не розглядались.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність рахунків ескроу, їх запровадження, специфіку та проблеми використання досліджували у своїх працях Дудлів Н.О., Махиня І.М., Згама А.О., Науменкова С.В., Міщенко С., Тіщенко Є. Перспективи використання цього виду рахунку розглянула Громницька І.Ю. Дубей В. пояснив переваги використання ескроу-рахунків в нашій країні. Проте облік на рахунках ескроу не був предметом окремої уваги вітчизняних науковців.

Невирішені складові загальної проблеми. У зв'язку із відсутністю до останнього часу відповідної нормативної бази, особливості обліку операцій на ескроу-рахунках не досліджувалися.

Формулювання цілей статі. Подати обґрунтовані пропозиції щодо обліку на рахунках умовного зберігання кожного з учасників за договором ескроу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах визначила появу рахунку умовного зберігання (ескроу): «рахунок умовного зберігання (ескроу)-рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зарахування на рахунок коштів та перерахування їх/видачі коштів готівкою у випадках, передбачених законодавством України, особі (особам), зазначеній (зазначеним) клієнтом (бенефіціару або бенефіціарам), або повернення таких коштів клієнту за настання підстав, передбачених договором [1].

На сьогодні підприємства в залежності від виду рахунку, що відкритий в установі банку, можуть мати грошові кошти за такими видами: грошові кошти

на поточному рахунку в банку; грошові кошти на вкладному (депозитному) рахунку; грошові кошти на рахунку умовного зберігання (ескроу). За рахунком умовного зберігання (ескроу) виконуються виключно операції: із зарахування банком отриманих від власника рахунку та/або від третіх осіб коштів, які за настання підстав, визначених договором рахунку умовного зберігання (ескроу), перераховуються бенефіціару(ам)/видаються готівкою бенефіціару(ам) у випадках, передбачених законодавством України, або повертаються власнику рахунку відповідно до умов договору рахунку умовного зберігання (ескроу); пов'язані зі зверненням стягнення на майнові права на кошти, що зберігаються на рахунку умовного зберігання (ескроу), або на права вимоги власника рахунку чи бенефіціара(ів) до банку на підставі договору рахунку умовного зберігання (ескроу) (у випадках, установлених статтею 1076 Цивільного кодексу України); зі сплати винагороди банку за послуги, пов'язані з обслуговуванням рахунку умовного зберігання (ескроу) та здійсненням операцій за ним, якщо це передбачено договором рахунку умовного зберігання (ескроу) [1].

Отже, конструкція з ескроу розроблена НБУ передбачає безготівкову форму розрахунків, на відміну від закордонної практики, де використовують будь-яке майно або документ. Світовий досвід доводить, що рахунки ескроу знайшли своє місце у процесі здійснення розрахунків та укладення угод, пов'язаних з купівлею-продажем нерухомості, корпоративних прав, сплатою страхових внесків і податків з нерухомості [2]. Хоча, є і противники використання цього інструменту. Деякі автори вважають, використання ескроу-рахунків у розрахунках за акції на організованому ринку не є доречним з огляду на наявність ефективного й більш простого механізму – розрахунків за принципом «поставка цінних паперів проти оплати» [3].

Дефініція «ескроу» (escrow) прийшла до нас з англійської мови, вона означає: «гроші, майно або документ, що знаходяться на збереженні в третій особі до виконання певної умови»; за іншою версією, це термін старофранцузького походження («escroue» як «сувій, перелік, список») [4]. Наприклад, якщо двоє друзів уклали парі, то вони можуть передати суму, на яку вони посперечалися, на зберігання третій особі, якій обидва довіряють. Так усі будуть впевнені, що після вирішення суперечки гроші перейдуть до того, хто їх заслужив.

Фактично, цей інструмент є прогресивним кроком до імплементації європейського законодавства в Україні. Однак, реалії використання його в нашій країні виявили, що лише деякі банки наразі можуть запропонувати клієнтам відкриття ескроу рахунку та лише в межах процедури примусового викупу акцій у міноритарних акціонерів особою, яка володіє домінуючим контрольним пакетом акцій [2]. Ми підтримуємо думку Дудлів Н.О. та Махині І.М. [5], що набагато ефективніше використовувати ескроу-рахунки не лише для процедури примусового викупу акцій у міноритарних акціонерів, а й для

розрахунків з купівлею-продажем нерухомості, корпоративних прав, сплатою страхових внесків і податків з нерухомості.

Договір рахунка умовного зберігання є основою для здійснення операцій на ескроу-рахунках. Даний договір є взаємним, оскільки кожна із сторін має як права, так і обов'язки передбачені самим договором. Учасниками договору є три особи: власник рахунку, ескроу-агент та бенефіціар (табл.1).

Таблиця 1

Учасники ескроу-договору та їх характеристика

Учасники	Права учасників	Обов'язки учасників
власник рахунку (депонент)	вимагати від ескроу-агента (банку) надання інформації чи документів; за умови внесення грошових коштів на рахунок ескроу та повернення банком грошових коштів, у випадках, передбачених договором, використовувати визначені способи здійснення грошових операцій	передача грошових кошти ескроу-агенту
ескроу-агент (банк)	має право використовувати грошові кошти на рахунку ескроу й отримувати винагороду за послуги, пов'язані з об-слуговування рахунку та здійсненням операцій за ним, якщо інше не передбачено договором ескроу; має право відмовити депоненту або бенефіціару в проведенні банківських операцій, що суперечать чинному законодавству й умовам договору ескроу; відмовити у видачі депонованої суми бенефіціару, якщо документи, надані ним, не відповідають умовам договору ескроу за зовнішніми ознаками чи іншим вимогам, установленим цим договором;	забезпечення збереження грошових коштів депонента і передача їх бенефіціару чи депоненту відповідно до умов договору
бенефіціар	може отримувати від ескроуагента відомості або документи, що відображають операції за договором ескроу; отримати грошові кошти за підстав, передбачених цим договором; під час отримання грошових коштів із рахунку ескроу використовувати визначені способи здійснення банківських операцій	здійснення певних дії й надання ескроу-агенту певних документів, для отримання від останнього грошових коштів

Джерело: сформовано за [3]

Якщо з юридичної точки зору оформлення операцій з ескроу-рахунками більш менш урегульоване, то з облікової – не все є зрозумілим. Практикуючим бухгалтерам необхідно постійно опрацьовувати законодавчу базу щодо обліку грошових коштів для правильного і своєчасного облікового відображення їх руху. Наразі ця законодавча база щодо обліку на ескроу-рахунках знаходиться на стадії розвитку і формування, особливо це стосується депонента та бенефіціара. Оперативно на зміну нормативних актів з обліку за рахунками умовного зберігання відреагував НБУ, шляхом внесення змін до Плану

рахунків бухгалтерського обліку банків України, зобов'язавши вести облік ескроу-агенту на пасивному рахунку 2602 «Кошти суб'єктів господарювання за рахунками умовного зберігання (ескроу)» [6]. Крім того, врегульовані також питання про порядок відкриття та закриття рахунків умовного зберігання (ескроу); встановлено перелік документів, який клієнт подає до банку під час відкриття рахунку умовного зберігання (ескроу); визначено виключний перелік операцій, які можна здійснювати за рахунком умовного зберігання (ескроу); надано право нерезидентам-інвесторам відкривати рахунки умовного зберігання (ескроу) для перерахування коштів бенефіціарам, акції яких придбаваються відповідно до вимог статті 65 Закону України «Про акціонерні товариства»; визначено порядок відкриття поточного рахунку типу «Н» представництву донорської організації; звернення стягнення на предмет обтяження, яким є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку, шляхом договірною списання за платіжною вимогою обтяжувала [7]. Відсутні будь-яких законодавчо врегульованих рекомендацій з обліку за ескроу-рахунком у власника рахунку (депонента) дають простір для роздумів бухгалтерам-практикам. Науковці приділяли увагу порядку облікового відображення операцій з грошовими коштами в системі рахунків загалом, не говорячи про рахунки умовного зберігання. Серед науковців, які займалися питаннями обліку грошових коштів були: Подолянчук О.А., Григоревська О.О., Дерій М.В., Сахаров П.О. та ін. Кількість рахунків, призначених для групування інформації про об'єкти обліку грошових коштів визначені Планом рахунків [8]. Безумовно, що для обліку грошей на рахунках умовного зберігання, слід залучити рахунок 31 «Рахунки в банках», який призначено для обліку наявності та руху грошових коштів, що знаходяться на рахунках в банку, які можуть бути використані для поточних операцій. У розрізі субрахунку 313 «Інші рахунки в банку в національній валюті» та 314 «Інші рахунки в банку в іноземній валюті» пропонуємо вести облік відповідно до ескроу договору на аналітичних рахунках 313 «Ескроу-рахунок в національній валюті» та 314 «Ескроу-рахунок в іноземній валюті». Відкривати окремий субрахунок до 31 синтетичного рахунку, мабуть, буде не доречним, оскільки, використання цього рахунку не буде масовим. У обліку, операції за цим видом рахунку будуть відображатись наступним чином (табл.2).

Таблиця 2

Облік операцій за ескроу - рахунком у власника рахунку

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	дебет	кредит
Перераховано кошти на ескроу-рахунок	313,314	301,302, 311,312
Закрито рахунок у разі невикористання коштів	311,312	313,314
Сплачено банку витрати за відкриття рахунку (світова практика 1% від суми)	92	311
Нараховані проценти за користування банком коштами власника (якщо передбачено договором)	311,312	719
Нарахована винагорода банку за зберігання коштів	311,312	685

Оскільки, бенефіціар отримає кошти тільки після виконання всіх умов, передбачених у договорі ескроу, відповідно облік цих коштів слід вести на позабалансовому рахунку. Хоча, гроші на цьому рахунку не є активом бенефіціара, однак обліковувати їх необхідно. Ми пропонуємо доповнити існуючий рахунок 06 «Гарантії та забезпечення отримані» субрахунком 061 «Кошти на ескроу-рахунку». У Інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [9] у частині, що характеризує рахунок 06 ми пропонуємо додати слово «гроші на ескроу-рахунках» і тоді вислів буде таким: «вартість товарно-матеріальних цінностей, основних засобів, цінних паперів та грошей на ескроу-рахунках (які знаходяться як на підприємстві, так і в депозиті нотаріальної контори чи банку), що становлять предмет застави». Особливо актуальним буде використання цього субрахунку при операціях з нерухомістю. Як правило, саме транзакції з нерухомістю відрізняються комплексною і досить складною для аналізу документацією. А також існує ризик для обох сторін: продавець — ризикує можливістю відмови покупця, а покупець — сплатою авансу або завдатку, повернення якого буде супроводжуватися зайвими витратами для покупця [10].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано використання рахунків бухгалтерського обліку у кожного учасника договору ескроу. Зокрема, запропоновано кореспонденція рахунків за операціями з ескроу-рахунком у депонента. У бенефіціара гроші, що розміщені на рахунку ескроу, ми пропонуємо відображати на позабалансовому рахунку. Облік у ескроу-агента уже законодавчо врегульовано, при відображенні інформації за цим рахунком слід керуватись Планом рахунків бухгалтерського обліку банків України. Напрямки використання та обліку грошей на ескроу-рахунках суб'єктами господарювання та банками є перспективними та підлягають подальшому вивченню та удосконаленню, зокрема, досліджень потребують питання сплати податків при операціях з ескроу.

Перелік посилань

1. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах. Постанова Правління НБУ 12 листопада 2003 року № 492: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03> (дата звернення: 01.10.2020).

2. Лихачов М., Пиголь О. Ескроу рахунки: міжнародна практика та її імплементація НБУ: сайт URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/eskrou-rahunki-mizhнародna-praktika-ta-yiyi-implementaciya-nbu.html> (дата звернення: 30.09 2020).

3. Гахраманов І., Павловська А. Використання ескроу-рахунка в корпоративних транзакціях: сайт URL:

https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011142 (дата звернення: 30.09 2020).

4. Згама А. О. Правова природа договору умовного депонування (ескроу): сайт URL: http://lsej.org.ua/1_2018/11.pdf (дата звернення: 15.10 2020).

5. Дудлів Н. О. та Махия І. М. Запровадження, використання та проблемні аспекти функціонування рахунків ескроу в Україні: сайт URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/10/182.pdf> (дата звернення: 21.10 2020).

6. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України Постанова НБУ від 08.01.2020р. № 1: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-20> (дата звернення: 01.10 2020).

7. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова НБУ від 18.12.2017 р. №133: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0133500-17#Text> (дата звернення: 22.10 2020).

8. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291. : сайт URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11> (дата звернення: 26.10.2020).

9. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291. : сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення: 24.10.2020).

10. Громницька І. Ю. Перспективи використання ескроу-рахунків в Україні: сайт URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/27609/foa_18_1_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 30.09 2020).

References

1. Instruction about the order of opening, use and closing of accounts in national and foreign currencies. Resolution of the NBU Board on November, 12, 2003 № 492 [Instruktsiya pro porjadok vidkryttia, vykorystannia i zakryttia rakhunkiv u natsional'niy ta inozemnykh valyutakh. Postanova Pravlinnya NBU 12 lystopada 2003 roku № 492], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03> (last accessed 01.10.2020).

2. Likhachev, M., Pigol, O. Ескроу accounts: international practice and her імплементація of НБУ [Eskrou rakhunky: mizhnarodna praktyka ta yiyi implementatsiya NBU], available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/eskrou-rahunki-mizhnarodna-praktika-ta-yiyi-implementaciya-nbu.html> (last accessed 30.09 2020).

3. Gakhramanov, I., Pavlovska, A. Use of escrow account in corporate transactions [Vykorystannia eskrou-rakhunka v korporatyvnykh transaktsiyakh],

available at: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011142 (last accessed 30.09 2020).

4. Zgama, A. O. Legal nature of the conditional deposit agreement (escrow) [Pravova pryroda dohovoru umovnoho deponuvannya (eskrou)], available at: http://lsey.org.ua/1_2018/11.pdf (last accessed 15.10 2020).

5. Dudliv, N. O. and Makhinya, I. M. Introduction, use and problematic aspects of the functioning of escrow accounts in Ukraine [Zaprovadzhennya, vykorystannya ta problemni aspekty funktsionuvannya rakhunkiv eskrou v Ukrayini], available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/10/182.pdf> (last accessed 21.10 2020).

6. On approval of Amendments to certain normative legal acts of the National Bank of Ukraine Resolution of the NBU of January 8, 2020 № 1 [Pro zatverdzhennya Zmin do deyakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsional'noho banku Ukrayiny Postanova NBU vid 08.01.2020r. № 1], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-20> (last accessed 01.10 2020).

7. On approval of Amendments to certain regulations of the National Bank of Ukraine: Resolution of the NBU of December 18, 2017 №133 [Pro zatverdzhennya Zmin do deyakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsional'noho banku Ukrayiny: Postanova NBU vid 18.12.2017 r. №133], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0133500-17#Text> (last accessed 22.10 2020).

8. Chart of accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations: order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.11.99 № 291 [Plan rakhunkiv bukhhalters'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'yazan' i hospodars'kykh operatsiy pidpryyemstv i orhanizatsiy: nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 30.11.99 r. № 291], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11> (last accessed 26.10.2020).

9. Instructions on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations: order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.11.99 № 291 [Instruktsiya pro zastosuvannya Planu rakhunkiv bukhhalters'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'yazan' i hospodars'kykh operatsiy pidpryyemstv i orhanizatsiy: nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 30.11.99 r. № 291], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (last accessed 24.10.2020).

10. Gromnytska, I. Y. Prospects for the use of extro-accounts in Ukraine: [Perspektyvy vykorystannya ekskrou-rakhunkiv v Ukrayini], available at: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/27609/foa_18_1_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y (last accessed 30.09 2020).

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 336.73:657.2; JEL Classification: M41

Ковальова Т.В. ЕСКРОУ-РАХУНКИ: ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ

Метою дослідження є висвітлення процесу обліку на рахунках тимчасового зберігання (екскоу-рахунках). *Методика дослідження:* для досягнення поставленої мети у роботі були використані загальнонаукові і

спеціальні методи і прийоми дослідження: теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу; системного і комплексного підходу; абстрактно-логічний. Через новизну цього інституту для українських банків та підприємств, слід зважено використовувати механізм ескроу-рахунка – на практиці можливі труднощі з його використанням, особливо в обліковому аспекті. **Результати дослідження:** результатом наукової роботи є теоретичне узагальнення і практичні рекомендації щодо обліку на рахунках-екскроу. Бухгалтерський облік операцій з ескроу-рахунків має ряд відмінностей від бухгалтерського обліку операцій зі звичайними банківськими рахунками. Дослідження точок зору науковців дали можливість висловити свою точку зору на це питання і запропонувати варіанти вирішення проблемних моментів щодо обліку на рахунках-екскроу. Цей вид рахунка є ефективним механізмом ризик-менеджменту і дає змогу досягти балансу інтересів сторін за допомогою організації розрахунків. **Наукова новизна:** полягає в комплексному дослідженні проблем, пов'язаних з обліком на рахунках ескроу. Запропоновано ввести облік з використанням аналітичних рахунків та позабалансових, наведена система кореспонденції рахунків у депонента (власника рахунку). **Практична значущість** полягає в тому, що, за відсутності нормативного врегулювання з питань обліку на рахунках ескроу, вказані у роботі пропозиції дадуть змогу практикам покращити стан їх обліку.

Ключові слова: ескроу-рахунок; ескроу; рахунок тимчасового зберігання; облік; рахунок.

УДК 336.73:657.2; JEL Classification: M41

Ковалева Т.В. ЭСКРОУ-СЧЕТА: АСПЕКТЫ УЧЕТА

Целью исследования является освещение процесса учета на счетах временного хранения (эксроу-счетах). **Методика исследования:** для достижения поставленной цели в работе были использованы общенаучные и специальные методы и приемы исследования: теоретического обобщения, анализа и синтеза; системного и комплексного подхода; абстрактно-логический. Из-за новизны этого института для украинских банков и предприятий, следует взвешенно использовать механизм эксроу-счета – на практике возможны трудности с его использованием, особенно в учетном аспекте. **Результаты исследования:** результатом научной работы является теоретическое обобщение и практические рекомендации по учету на счетах-ексроу. Бухгалтерский учет операций с эксроу-счетов имеет ряд отличий от бухгалтерского учета операций с обычными банковскими счетами. Исследование точек зрения ученых дали возможность высказать свою точку зрения на этот вопрос и предложить варианты решения проблемных моментов относительно учета на счетах-ексроу. Этот вид счета является эффективным механизмом риск-менеджмента и позволяет достичь баланса интересов сторон посредством организации расчетов. **Научная новизна:** заключается в комплексном исследовании проблем, связанных с учетом на счетах эксроу. Предложено ввести учет с использованием аналитических счетов и

внебалансовых, приведена система корреспонденции счетов у депонента (владельца счета). **Практическая значимость** заключается в том, что, при отсутствии нормативного урегулирования по вопросам учета на счетах эскроу, указанные в работе предложения позволят практикам улучшить состояние их учета.

Ключевые слова: эскроу-счет; эскроу; счет временного хранения; учет; счет.

UDC 336.73:657.2; JEL Classification: M41

Kovalova T.V. ESCROE ACCOUNTS: ACCOUNTING ASPECTS

The aim of the study is to cover the process of accounting for temporary storage accounts (ex-accounts). **Methods of research:** to achieve this goal in the work were used general and special methods and techniques of research: theoretical generalization, analysis and synthesis; systematic and integrated approach; abstract-logical. Due to the novelty of this institution for Ukrainian banks and enterprises, it is necessary to use the mechanism of escrow account – in practice there may be difficulties with its use, especially in the accounting aspect. **Research results:** the result of scientific work is a theoretical generalization and practical recommendations for accounting on accounts-ekuskor. Accounting for escrow account transactions has a number of differences from accounting for transactions with regular bank accounts. Researchers' point of view provided an opportunity to express their point of view on this issue and suggest options for solving problematic issues regarding accounting in extra-accounts. This type of account is an effective mechanism of risk management and allows to achieve a balance of interests of the parties through the organization of settlements. **Scientific novelty:** is a comprehensive study of the problems associated with the accounting of ex-accounts. It is proposed to introduce accounting using analytical and off-balance sheet accounts, the system of correspondence of accounts with the depositor (account holder) is given. **The practical significance** lies in the fact that, in the absence of regulations on accounting for escrow accounts, the proposals mentioned in the paper will allow practitioners to improve their accounting.

Key words: escrow account; escrow; temporary storage account; accounting; account.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Ковальова Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри обліку і оподаткування, м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1250-2019>; e-mail: kovaleva64@ukr.net.

Ковалева Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры учета и налогообложения, г. Харьков, Украина.

Kovalova Tetiana Volodimipovna – Candidate of Sciences (Economics), Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of account, taxation, Kharkiv, Ukraine.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД МОДЕЛЕЙ І ФОРМ ФІНАНСУВАННЯ МОСТОБУДУВАННЯ

*Левченко Я.С., доктор філософії з галузі «Соціальні й поведінкові науки», доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
Юрченко О.В., канд. екон. наук, доцент
Сумський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Проблема реконструкції та будівництва мостів актуальна для ряду країн світу [1]. Так, наприклад, перевірки мостів в Італії [2] засвідчили невтішні висновки: 300 мостів в країні знаходяться в аварійному стані і можуть в будь-який момент обвалитися. У Франції кожен десятий міст знаходиться в поганому стані: з 12 тисяч французьких мостів третина потребує косметологічного ремонту, щоб виключити структурні зміни, в 7% випадків пошкодження досить серйозні, а деяким з них загрожує потенційний ризик обвалення [3]. Результати досліджень стану мостів Німеччини також невтішні: 12,4% мостів вселяють серйозні побоювання, в дуже хорошому стані знаходяться всього лише 12,5% німецьких мостів [4]. За даними «Information portal of the Russian community in Latvia» [5] майже половина з 969 латвійських, що знаходяться у віданні держави, мостів знаходяться в поганому або дуже поганому технічному стані – технічний стан 34,9% мостів оцінюється як поганий, 12,1 % – як дуже поганий. Для країн Латинської Америки, зокрема Бразилії, проблема неблагополучних мостів і доріг також актуальна [6]. Цей факт зафіксовано і в праці [7], де акцентовано увагу на віці мостів. Автори праці [8] визнають наявність проблеми і пропонують вжити комплекс заходів щодо запобігання швидкого руйнування. Всі запропоновані заходи пов'язані зі значними фінансовими вливаннями. Питання фінансування таких великих проектів, як мости, піднімалися ще в першій половині 20 століття [9] і вони є актуальними також в ХХІ столітті [10-13].

Саме проблема катастрофічного зносу мостів і спровокувала розробку різних форм фінансування [14], дослідженню яких присвячено дане дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. На сучасному етапі багато уваги приділяється піднятій в дослідженні проблемі. Свідченням цьому є праці таких вчених, як: Terlikowski et al. [15], де детально обговорюються деякі сучасні фінансові методики; Muczyński [16], який запропонував методику, яка представляє собою стандартизовану структуру і механізми фінансових потоків; Snieska and Zykiene [17], в дослідженні яких приділено увагу фінансовому забезпеченню міст; Akbulaev, Aliyev and Ahmadov [18], які запропонували

методику державного фінансування; Britchenko, Bezpartochnyi and Levchenko [12], в роботі яких запропоновано методику фінансового забезпечення галузі мостобудування, засновану на вибірковому регіональному фінансуванні і багато інших.

Невирішені складові загальної проблеми. На сьогоднішній день для визначення розміру фінансової підтримки запропоновано враховувати сильні і слабкі сторони потенційного об'єкта для фінансування та чітко визначити суспільні блага і послуги, а також позитивні зовнішні ефекти. Саме це є визначальним фактором при державному фінансуванні [19]. Автори даного дослідження зробили припущення про некоректність таких підходів.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення моделей і форм фінансування мостобудування для визначення найбільш прийнятних в реаліях України. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: визначити позитивні та негативні сторони кожної моделі; узагальнити отримані результати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: порівняльний аналіз наукової літератури та інформаційних джерел на основі методів порівняння, систематизації та узагальнення; узагальнення результатів аналізу і логічна генерація висновків.

Автори дослідження [15] детально обговорили деякі сучасні фінансові методики: міжурядове фінансування і кредитні гарантії. Показали в своєму дослідженні, що фінансування великих інфраструктурних проєктів може бути забезпечене не тільки державою, а й регіонами, які підтримуються з боку держави. При цьому в дослідженні нічого не сказано про те, які саме регіони повинні бути віднесені до розряду «підтримуваних державою».

В роботі [16] автор запропонував методику, яка представляє собою стандартизовану структуру і механізми фінансових потоків. Але ця модель має специфіку, оскільки орієнтована на управління фінансами в муніципальному житловому фонді. При цьому, також нічого не сказано про вплив таких складових як пріоритетність, ризикованість і про вплив цих складових на прийняття рішення про фінансування.

У дослідженні [17] приділено увагу фінансовому забезпеченню міст. Автори запропонували модель фінансування, в основі якої – показник інвестиційної привабливості. Цей показник є ключовим при прийнятті рішення про фінансування. Методика цікава своїм комплексним підходом до оцінювання територіальної інвестиційної привабливості, на підставі рейтингу авторами запропоновано проводити фінансування, але не запропонована методика справедливого розподілу державних фінансових коштів. Ця частина має теоретичний характер, що і є науковою прогалиною вищезгаданого дослідження.

Методика державного фінансування запропонована в дослідженні [18]. Тут же доведено залежність фінансування від територіальної привабливості.

Обґрунтована здорова конкуренція територій за інвестиції. За основу територіальної привабливості взята привабливість землі, яка згодом зможе приносити віддачу від інвестицій.

Результати досліджень [17] і [18] зводяться до того, що чим вище рівень інвестиційної привабливості, тим привабливіший регіон для фінансування. Так, якщо говорити про привабливість з позиції «для інвестора», тоді все логічно і зрозуміло. Але якщо мова йде про державне фінансування? Тут все повинно бути навпаки. Держава зобов'язана фінансувати (підтримувати) менш привабливі регіони, в які, можливо, інвестор ніколи не прийде і у яких немає надії потрапити в «топ» інвестиційно-привабливих регіонів. Так, в дослідженні [12] запропонована методика фінансового забезпечення галузі мостобудування, заснована на вибірковому регіональному фінансуванні. Автори дослідження [20] розглядають таке вибіркове фінансування як фактор стабілізації та сталого розвитку регіональної економіки, тому що її основним результатом є не формальна реорганізація, а ефект взаємодії з державою.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати теоретичних досліджень зафіксували відсутність чіткої методики державного фінансування в цілому і мостобудування зокрема, що підтверджує актуальність порушеної автором цього дослідження проблеми.

На сьогоднішній день для визначення розміру фінансування запропоновано враховувати сильні і слабкі сторони потенційного об'єкта для фінансування та чітко визначити суспільні блага, послуги, а також позитивні зовнішні ефекти. Саме це є визначальним при державному фінансуванні [19]. На думку авторів даного дослідження, такий підхід є неприйнятним. В умовах жорсткої економії не можна ставитися до розподілу державних фінансів, як до конкурсу краси. Повинна бути розроблена методика точного визначення частки державного фінансування з позиції підтримки слабких регіонів. Відсутність такої методики є науковою прогалиною, заповнення якої є перспективним вектором подальших досліджень і розробок.

References

1. Del Grosso, A., Inaudi, D., & Pardi, L. (2002, July), Overview of European activities in the health monitoring of bridges, First International Conference on Bridge Maintenance, *Safety and Management*, Barcelona, available at: <https://www.researchgate.net/publication/229004961> (last accessed 28.08.2020).
2. Pucci, A., Sousa, H.S., Puppio, M.L., Giresini, L., Matos, J.C., & Sassu M. (2019, March), *Method for sustainable large-scale bridges survey*, In: IABSE Symposium Guimarães 2019, Towards a resilient built environment, risk and asset management. Guimarães, Portugal, available at: <https://repositorium.sdum.uminho.pt/handle/1822/64363> (last accessed 28.08.2020).
3. Pipinato, A. (2018), Extending the lifetime of steel truss bridges by cost-efficient strengthening interventions, *Structure and Infrastructure Engineering*, No 14(12), P. 1611–1627. DOI:10.1080/15732479.2018.1465103.

4. Pelke, E. (2020), The main directions taken by road bridges in Germany in the twentieth century, *Proceedings of the Institution of Civil Engineers - Engineering History and Heritage*, No 173(1), P. 14–25. DOI:10.1680/jenh.19.00002.
5. Information portal of the Russian community in Latvia (2018), Almost half of Latvian bridges are in poor condition, available at: <http://baltijalv.lv/news/read/31002> (last accessed 12.09.2020).
6. Prato, C. A., Gerbaudo, C. F., & Ceballos, M. A. (2002), Case Studies of Failure, Damage Assessment, and Repair of Multispan Bridges in Argentina, *Rehabilitating and Repairing the Buildings and Bridges of Americas*. DOI:10.1061/40613(272)14.
7. Milani, C.J. Kripka, M. (2012), Diagnosis of pathologies in bridges of the road system in Brazil, *Constructii*, No 13(1), P. 26–34, available at: https://www.researchgate.net/profile/Moacir_Kripka/publication/237101774_Diagnosis_of_pathologies_in_bridges_of_the_road_system_in_Brazil/links/0046351b88c3b4f50d000000.pdf (last accessed 20.09.2020).
8. Esteves, I. C. A., Medeiros-Junior, R. A., & Medeiros, M. H. F. (2018), NDT for bridges durability assessment on urban-industrial environment in Brazil, *International Journal of Building Pathology and Adaptation*, No 36(5), P. 500–515. DOI: 10.1108/ijbpa-04-2018-0032.
9. Parker, F. (1931), Constructing and Financing Toll Bridges, *The Journal of Land & Public Utility Economics*, No 7(2), P. 127. DOI:10.2307/3139049.
10. Danette Bonano-Rodríguez, V. (2017), La colaboración público-privada para la provisión de autopistas, carreteras y puentes (Doctoral thesis, Universidad Complutense de Madrid), available at: <https://eprints.ucm.es/40889/> (last accessed 15.10.2020).
11. Hemming, R., Anderson, B., Alier, M., Petrie, M., & Cangiano, M. (2006), Public-Private Partnerships, Government Guarantees, and Fiscal Risk. *International Monetary Fund*. DOI:10.5089/9781589064935.058.
12. Britchenko, I., Bezpartochnyi, M., & Levchenko, Y. (2020), Development of methodology of alternative rationale for financial ensuring of bridges building, *VUZF Review*, No 5(1), P. 43–49. DOI:10.38188/2534-9228.20.1.06.
13. Guo, S., & Shi, Y. (2018), Infrastructure investment in China: A model of local government choice under land financing, *Journal of Asian Economics*, No 56, P. 24–35. DOI:10.1016/j.asieco.2018.04.001.
14. Kukacka, J., & Kristoufek, L. (2020), Do «complex» financial models really lead to complex dynamics? Agent-based models and multifractality, *Journal of Economic Dynamics and Control*, No 113, 103855. DOI:10.1016/j.jedc.2020.103855.
15. Terlikowski, P., Paska, J., Pawlak, K., Kaliński, J., & Urbanek, D. (2019), Modern financial models of nuclear power plants, *Progress in Nuclear Energy*, No 110, P. 30–33. DOI:10.1016/j.pnucene.2018.09.010.

16. Muczyński, A. (2020), Financial flow models in municipal housing stock management in Poland, *Land Use Policy*, No 91, 104429. DOI:10.1016/j.landusepol.2019.104429.
17. Snieska, V., & Zykiene, I. (2015), City Attractiveness for Investment: Characteristics and Underlying Factors, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, No 213, P. 48–54. DOI:10.1016/j.sbspro.2015.11.402.
18. Akbulaev, N., Aliyev, Y., & Ahmadov, T. (2019), Research models for financing social business: theory and practice, *Heliyon*, No 5(5), e01599. DOI:10.1016/j.heliyon.2019.e01599.
19. Coletti, M., & Maria, E. D. (2015), The rush for cluster initiatives: cluster organization and management in Central Europe, *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, No 19(5-6), P. 327–342, available at: <https://www.deepdyve.com/lp/inderscience-publishers/the-rush-for-cluster-initiatives-cluster-organisation-and-management-0sfckSigpR> (last accessed 15.10.2020).
20. Mindlin, Yu., Stolyarov, N., Novikova, N., Smolentsev, V., & Tikhomirov, E. (2018), Evaluation of competitive advantages of regional economic clusters, *Revista ESPACIOS*, No 39(31), 14, available at: <https://www.revistaespacios.com/a18v39n31/a18v39n31p14.pdf> (last accessed 07.10.2020).

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 336.1:6; 69.003; JEL Classification: G38; H54

Левченко Я.С., Юрченко О.В. ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД МОДЕЛЕЙ І ФОРМ ФІНАНСУВАННЯ МОСТОБУДУВАННЯ

Зanedбаний стан інфраструктури мостів, підвищення їх аварійності, недостатність державних коштів на їх будівництво та реконструкцію тільки спонукають державу та науку. Проблема реконструкції та будівництва мостів актуальна не тільки для України, а й для ряду держав світу. Тому проблема фінансового забезпечення мостобудування є актуальним вектором дослідження. **Метою** дослідження є вивчення моделей і форм фінансування мостобудування для визначення найбільш прийнятних в реаліях України. Для досягнення поставленої було вирішено наступні **задачі**: визначено позитивні та негативні сторони сучасних моделей фінансування з позиції передового світового досвіду; узагальнено отримані результати та зроблено висновки. **Методика дослідження**. Для досягнення поставленої мети в роботі були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: порівняльний аналіз наукової літератури та інформаційних джерел на основі методів порівняння, систематизації та узагальнення; узагальнення результатів аналізу і логічна генерація висновків. **Результати**. Результати теоретичних досліджень зафіксували відсутність чіткої методики фінансування в цілому і мостобудування зокрема. Зафіксовано, що наразі для визначення розміру

фінансування враховуються сильні і слабкі сторони потенційного об'єкта для фінансування, визначаються суспільні блага та позитивні зовнішні ефекти. Доведено, що такий підхід є неприйнятним, що породжує нагальну потребу в розробці методики точного визначення частки фінансування з позиції першочергової підтримки слабких регіонів. **Наукова новизна.** На основі аналізу форм та методів фінансування мостобудування та позитивного передового світового досвіду запропоновано розробку *методики* точного визначення частки фінансування з позиції першочергової підтримки слабких регіонів при реалізації проектів мостобудування. **Практична значущість.** Визначено нішу для перспективних досліджень – розробка методики точного визначення частки фінансування з позиції першочергової підтримки слабких регіонів при реалізації проектів мостобудування.

Ключові слова: державне фінансування; капітальний ремонт; мостобудування; мостобудівна галузь; підтримка слабких регіонів.

УДК 336.1:6; 69.003; JEL Classification: G38; H54

Левченко Я.С., Юрченко О.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОБЗОР МОДЕЛЕЙ И ФОРМ ФИНАНСИРОВАНИЯ МОСТОСТРОЕНИЯ

Запущенное состояние инфраструктуры мостов, повышение их аварийности, недостаточность государственных средств на их строительство и реконструкцию только побуждают государство и науку. Проблема реконструкции и строительства мостов актуальна не только для Украины, но и для ряда государств мира. Поэтому проблема финансового обеспечения мостостроения является актуальным вектором исследования. **Целью** исследования является изучение моделей и форм финансирования мостостроения для определения наиболее приемлемых в реалиях Украины. Для достижения поставленной были решены следующие задачи: определены положительные и отрицательные стороны современных моделей финансирования с позиции передового мирового опыта; обобщены полученные результаты и сделаны выводы. **Методика исследования.** Для достижения поставленной цели в работе были использованы такие общенаучные и специальные методы и приемы исследования: сравнительный анализ научной литературы и информационных источников на основе методов сравнения, систематизации и обобщения; обобщение результатов анализа и логическая генерация выводов. **Результаты.** Результаты теоретических исследований зафиксировали отсутствие четкой методики финансирования в целом и мостостроения в частности. Отмечено, что сейчас для определения размера финансирования учитываются сильные и слабые стороны потенциального объекта для финансирования, определяются общественные блага и положительные внешние эффекты. Доказано, что такой подход является неприемлемым, а это порождает насущную потребность в разработке методики точного определения доли финансирования с позиции первоочередной поддержки слабых регионов. **Научная новизна.** На основе анализа форм и

методов финансирования мостостроения и положительного передового мирового опыта предложена разработка методики точного определения доли финансирования с позиции первоочередной поддержки слабых регионов при реализации проектов мостостроения. **Практическая значимость.** Определена ниша для перспективных исследований - разработка методики точного определения доли финансирования с позиции первоочередной поддержки слабых регионов при реализации проектов мостостроения.

Ключевые слова: государственное финансирование; капитальный ремонт; мостостроение; мостостроительная отрасль; поддержка слабых регионов.

UDC 336.1:6; 69.003 ; JEL Classification: G38; H54

Levchenko Ya.S., Yurchenko O. V. THEORETICAL OVERVIEW OF MODELS AND FORMS OF BRIDGE BUILDING FINANCING

The neglected state of the infrastructure of bridges, the increase in their accident rate, the lack of state funds for their construction and reconstruction only encourage the state and science. The problem of reconstruction and construction of bridges is relevant not only for Ukraine, but also for a number of states of the world. Therefore, the problem of financial support for bridge construction is an urgent research vector. The **purpose** of the article is to study the models and forms of financing of bridge construction to determine the most acceptable in the realities of Ukraine. To achieve the purpose, the following tasks were solved: positive and negative aspects of modern financing models were identified from the perspective of advanced world experience; the results obtained are summarized and conclusions are drawn. **Research methodology.** To achieve the purpose, the following general scientific and special methods and techniques of research were used: a comparative analysis of scientific literature and information sources based on methods of comparison, systematization and generalization; generalization of the results of the analysis and the logical generation of conclusions. **Results.** The results of theoretical studies recorded the lack of a clear methodology for financing in general and bridge construction in particular. It is noted that now, to determine the amount of funding, the strengths and weaknesses of the potential object for funding are taken into account, public goods and positive externalities are determined. It has been proven that this approach is unacceptable, and this gives rise to an urgent need to develop a methodology for accurately determining the share of funding from the standpoint of priority support for weak regions. **Scientific novelty.** On the basis of the analysis of the forms and methods of financing bridge construction and positive advanced world experience, it is proposed to develop a methodology for accurately determining the share of financing from the position of priority support for weak regions in the implementation of bridge construction projects. **Practical value.** A niche for promising research has been identified - the development of a method for accurately determining the share of funding from the position of priority support for weak regions in the implementation of bridge construction projects.

Key words: state funding; capital repairs; bridge building; bridge building industry; support for weak regions.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Левченко Ярослава Сергіївна – доктор філософії з галузі «Соціальні та поведінкові науки», Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: slavalevcenko1984@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4979-1101>.

Левченко Ярослава Сергеевна – доктор философии в отрасли «Социальные и поведенческие науки», Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина;

Levchenko Yaroslava – PhD in "Social and behavioral sciences", Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Юрченко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, Сумський національний аграрний університет, старший викладач кафедри будівельного виробництва, м. Суми, Україна; e-mail: kosareva_82@mail.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-2339>. Моб. 066-716-76-80.

Юрченко Оксана Викторовна – кандидат экономических наук, Сумской национальный аграрный университет, старший преподаватель кафедры строительного производства, г. Сумы, Украина.

Yurchenko Oksana – PhD in Economics, Sumy National Agrarian University, Senior Lecturer of the Department of Construction, Sumy, Ukraine.

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ

Носирєв О.О., канд. геогр. наук, доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Осипова С.К., старший викладач

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. Для формування умов соціально-економічного розвитку країни важливим є не лише розробка виваженої, реалістичної фінансової політики з урахуванням стратегічних пріоритетів, але й забезпечення ефективного управління фінансовим потенціалом регіональних промислових комплексів.

На сьогодні особливої ваги набуває аналіз фінансових інструментів стабілізації регіонального розвитку з метою його стимулювання та підвищення ділової активності, а також вирівнювання диспропорцій, що мають місце в сучасних умовах, адже це є однією зі стратегічних цілей економічної безпеки держави в умовах децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теорії, методології та практиці фінансування регіонального промислового розвитку присвячено багато наукових праць. Проблематика фінансового регулювання та фінансової стабілізації регіонів є однією зі сфер досліджень таких науковців, як З.В. Герасимчук, І.М. Вахович, І.М. Камінська [1], О.І. Амоша, І.П. Булеєв, Ю.С. Залознова [2], Д.А. Міщенко, Л.О. Міщенко, Д.О. Опошня [3], Н.В. Шемякіна [4], О.І. Дем'янчук [5], О.Я. Савко [6], О.І. Маслак [7], Л.В. Оболенцева [8, 13], І.М. Пушкарчук [9], М.С. Хомяк [10], Л. Дейнеко та Л. Ципліцька [11], І.В. Радзівіло [12], С.Я. Єлецьких [14], Н.О. Власова та О.О. Носирєв [15], І.А. Шовкун [16]. Проте, поглиблення існуючих досліджень потребують механізми підвищення конкурентоспроможності промисловості регіону у взаємозв'язку із фінансовою стабілізацією регіональної економіки, що актуалізує дослідження у даному напрямку.

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на наявність широкого кола публікацій, низка питань, пов'язаних з розвитком промисловості в сучасних умовах та визначенням ролі держави в цьому процесі потребує подальших наукових пошуків. Зміни у зовнішньому середовищі, цикли

розвитку національної економіки та галузеві особливості визначають необхідність спеціальних досліджень сучасного стану умов використання фінансових інструментів у забезпеченні регіонального промислового розвитку.

Потребує удосконалення інструментарій, який може бути використано на макро- та мезорівні органами влади з метою підвищення ефективності промислового комплексу, поліпшення умов функціонування промислових підприємств регіону, поліпшення інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вдосконалення системи застосування фінансових інструментів у процесах підвищення рівня конкурентоспроможності промисловості, регулювання та стабілізації регіонального промислового та економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відсутність бачення стратегічних перспектив подальшого розвитку вітчизняної промисловості призводить до стрімкого падіння техніко-технологічного потенціалу цієї найважливішої галузі економіки. Можна констатувати, що з боку органів державної влади та управління питанням розвитку промисловості в Україні приділяється недостатньо уваги. На сучасному етапі в Україні тенденції щодо регресу техніко-технологічного рівня промислового виробництва набирають сили. Концентрація зусиль органів державної влади на вирішенні поточних проблем затьмарює та перешкоджає розв'язання стратегічних питань промислового розвитку вітчизняного виробництва. Надається недостатньо уваги сприянню технічному розвитку підприємств на державному рівні [1].

Аналіз стану дослідження процесів фінансового забезпечення розвитку промисловості в сучасних умовах системних дисбалансів дозволяє дійти висновку, що ряд питань теоретичного та прикладного характеру залишаються невирішеними. Взагалі, відсутня цілісна концепція фінансування розвитку промисловості у новому інституціональному середовищі післякризового розвитку [4].

В загальному випадку, конкурентоспроможність промисловості та фінансова стабілізація регіону є двома визначальними умовами його динамічного соціального, економічного й екологічного розвитку. Обидва ці явища характеризують стан регіональної економіки й асоціюються з економікою, що розвивається.

Фінансовий потенціал регіону є основою його економічного розвитку. У дослідженнях О. Дем'янчук [5] із використанням методу макроекономічної оцінки було визначено основні тенденції у розвитку регіонів України. Згідно з методом групування та оцінки коефіцієнту диференціації економічного розвитку регіонів встановлено, що для України характерна значна диспропорція розвитку її регіонів за наявності біля десяти областей з досить низьким фінансовим потенціалом. Тому першочерговими положеннями у розробці регіональних програм та регіональної політики мають бути стабілізуючі заходи економічного розвитку цих регіонів та сприяння проведенню усіх державних

реформ на регіональному рівні, які забезпечать ефективне використання як наявних, так й потенційних фінансових ресурсів, організаційних та управлінських складових фінансового потенціалу регіонів України [5].

За визначенням І. Пушкарчук [9], «конкурентоспроможність промисловості можна розуміти як її реальну та потенційну здатність розробляти, виготовляти, збувати і обслуговувати в конкретних сегментах ринку конкурентоспроможні товари, що за якісно-ціновими параметрами перевершують зарубіжні аналоги та користуються пріоритетним попитом у споживачів. Конкурентоспроможність промисловості (у сукупності з іншими галузями національної економіки) визначає регіональну і в цілому національну конкурентоспроможність». Вона також зазначає, що конкурентоспроможність промисловості регіону характеризує спроможність регіональних промислових виробників конкурувати зі своїми суперниками, що виробляють аналогічну продукцію, а у глобальному аспекті свідчить про можливість регіону експортувати конкурентоздатну промислову продукцію [9]. При цьому, конкурентоспроможність промисловості регіону, яка виражена в частині внутрішнього ринку промислової продукції, для вітчизняних промислових підприємств є індикатором визначеності, орієнтування на який забезпечує можливість концентрації інших видів ресурсів та їхнього використання для досягнення економічних інтересів.

Конкурентоспроможність базується на створенні регіональним промисловим комплексом наростаючого обсягу доданої вартості, підвищенні ефективності використання засобів виробництва, виходу на нові ринки, поліпшенні інноваційної складової продукції та інвестиційної привабливості підприємств, галузей та регіонів. Відповідно, конкурентоспроможність промисловості регіону є загальним індикатором ринкової ефективності регіонального промислового комплексу [9].

Цікавою також є думка І. Пушкарчук, в якій вона зазначає, що «конкурентоспроможність та фінансова стабілізація регіону є різновекторними, конфліктними цілями розвитку. Це пояснюється тим, що задля підвищення конкурентоспроможності промисловості регіону необхідна додаткова іммобілізація фінансових ресурсів з різноманітних джерел та резервів, що знижує рівень фінансової самостійності (стійкості) території. Тому досить часто високо конкурентоспроможні об'єкти характеризуються водночас високим рівнем фінансового ризику за поточними виробничо-господарськими операціями і, навпаки, об'єкти зі стабільно високими рівнями фінансових ресурсів повільно підвищують рівень конкурентоспроможності» [9].

Також можна погодитись з думкою Л. Оболенцевої, яка зазначає, що при розробці регіональної політики управління конкурентоспроможністю промислових підприємств необхідно дотримуватися певних умов:

- дотримання високого науково-технічного рівня і ступеню вдосконалення технологій виробництва;
- використання новітніх винаходів та відкриттів;

- впровадження сучасних засобів автоматизації виробництва;
- вироблення конкурентоспроможної продукції, яка характеризується нормативними, технічними та економічними параметрами;
- забезпечення фінансової стійкості підприємств, що визначається системою показників та коефіцієнтами ділової активності підприємств, поточної ліквідності, автономії та ін. [8].

Фінансові інструменти, що впливають на активізацію діяльності промислових підприємств, та за допомогою яких держава здатна регулювати та стабілізувати регіональний промисловий розвиток, відображено на рис. 1.

Рис. 1. Стабілізаційні ефекти використання фінансових інструментів регіонального розвитку

Джерело: розроблено авторами

Для забезпечення поставлених завдань необхідним є комплекс фінансових інструментів стабілізації регіонального економічного розвитку, який відображено нижче (рис. 2).

Рис. 2. Фінансовий інструментарій стабілізації регіонального економічного розвитку

Джерело: узагальнено авторами

Збільшення притоку інвестицій є пріоритетним у забезпеченні розвитку регіонів. Саме вони є рушійним фактором розвитку та акумулятором значних за обсягами ресурсів, яких, зазвичай, немає в регіоні, та які не можуть надати кредитні інституції [10].

На думку Л. Дейнеко та О. Циплянської, наявний фінансовий потенціал регіонів вже в короткостроковому періоді дозволяє забезпечити вдвічі більший обсяг інвестицій в основний капітал, ніж є на поточний момент. Сукупні інвестиції можуть бути сформовані за рахунок капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій та кредитних ресурсів, джерелом яких виступають депозити у фінансових установах. Однак необхідною умовою є зниження ставки банківських кредитів [11].

В умовах ринкової економіки однією з основних складових економічного забезпечення стабільності та розвитку діяльності є достатність фінансових ресурсів. Промислові підприємства як ключові гравці інноваційного сектору повинні теж постійно вишикувати різноманітні джерела фінансування, користуючись фінансовими інструментами процесів промислового розвитку в економіці України досить обмежені, адже вони прямопропорційно пов'язані з фінансами підприємств та фінансами населення. Фінансові інструменти забезпечують приплив капіталу з одних галузей в інші, а також мобілізують грошові кошти інвесторів [12].

Нові виклики регіонального розвитку, такі як поглиблення просторових диспропорцій, економічний занепад тимчасово окупованих територій

Луганської, Донецької областей, Автономної Республіки Крим, проведення реформи децентралізації як засіб часткового вирішення проблеми реінтеграції регіонів, перехід від вертикальної (секторальної) до горизонтальної промислової політики в Україні, а також наявний промисловий та інвестиційний потенціал регіонів створюють необхідність зміни завдань регіональної промислової політики. Це обумовить зсув фокусу регіональної промислової політики з підтримання «на плаву» існуючих промислових підприємств на комплексну реструктуризацію економік регіонів [11].

Авторське узагальнення механізму та інструментарію підвищення конкурентоспроможності промисловості регіонів надано на рис. 3.

Рис. 3. Механізм та інструментарій підвищення конкурентоспроможності промисловості регіонів

Джерело: розроблено авторами

Нові завдання регіональної промислової політики впливають із сучасних парадигм неоіндустріальної, інноваційної економіки та промислової політики.

Вони передбачають використання таких інструментів як програми горизонтальної підтримки промислового розвитку регіонів, моніторинг стану промислових підприємств, заходи із інклюзії регіонального промислового комплексу в міжрегіональні та глобальні виробничі ланцюги.

Науковиця І. Пушкарчук [9] наводить такі передумови посилення ефективності підвищення конкурентоспроможності промисловості регіонів:

- реструктуризація промисловості;
- модернізація промислової інфраструктури та галузей промисловості;
- поліпшення підприємницького середовища та активізація регіональної інвестиційно-інноваційної політики;
- створення мережі інноваційних кластерів з виробництва конкурентоспроможної продукції;
- активізація прогресивних структурних зрушень та формування оптимальної структури промисловості в регіоні;
- орієнтація на випуск нової промислової продукції та розширення експортного потенціалу регіону та організованих збутових мереж;
- формування та реалізація стратегії підвищення конкурентоспроможності промисловості регіону [9].

У дослідженні С. Єлецьких [14] зазначається, що «підприємства промисловості України мають суттєві проблеми щодо забезпечення фінансової стійкості, що обумовлено, насамперед, недостатнім та неефективним управлінням структурою їхнього капіталу та активів.

У результаті оцінки фінансової стійкості підприємств промисловості України на основі використання часткових показників стає можливим визначення таких суттєвих проблем, пов'язаних: по-перше, з інтерпретацією результатів розрахунків окремих часткових показників фінансової стійкості; по-друге, з неоднозначністю оцінки результатів розрахунків, яка виявляється у тому, що частина показників певної групи характеризує фінансову стійкість з позитивного боку (наприклад, структура капіталу), а інша частина – з негативного (наприклад, структура активів), що призводить до неможливості надати однозначне тлумачення рівня фінансової стійкості» [14].

Особливості сучасного розвитку національної економіки, обумовлені значною мінливістю та, в певній мірі, невизначеністю ринкових перетворень, що пов'язані з подоланням наслідків кризових явищ в Україні на фоні загальносвітових глобалізаційних тенденцій, які посилюють залежність ефективності функціонування підприємств усіх галузей від стану та динаміки макроекономічного середовища. Коливання у зовнішньому середовищі можуть різко змінювати фінансові результати підприємств і навіть приводити їх до банкрутства. Факторами впливу зовнішнього оточення можуть бути процентні ставки, обмінні курси, ціни на ресурси та продукцію, ціни акцій й ін. Причому підприємство, на яке впливають зміни фінансових цін, зовсім не обов'язково має бути безпосередньо пов'язано з ринком, на якому змінюються ці ціни. Наприклад, підприємство може зовсім не використовувати зовнішнє

фінансування й може не володіти чутливими до процентних ставок активами. Однак воно, проте, може піддаватися значним процентним ризикам [15].

Дослідження та досвід розвинутих країн доводять, що активізація інвестиційного розвитку промислової діяльності можлива тільки на основі розвиненої системи фінансування, що покликана забезпечувати вирішення таких найважливіших завдань: збереження і розвиток інноваційно-промислового потенціалу в стратегічних та пріоритетних напрямках розвитку; створення необхідних передумов для своєчасного й ефективного впровадження технічних та технологічних новацій в усіх сферах національної економіки, забезпечення її структурно-технологічної перебудови; створення необхідних матеріальних умов для збереження кадрового наукового потенціалу, запобігання його відтоку за кордон [4].

Висновки з проведеного дослідження. Фінансові обмеження (нестача у підприємств власних фінансових ресурсів та недоступність зовнішніх джерел фінансування) залишаються важливим чинником, що стримує розвиток та підвищення рівня конкурентоспроможності промислових підприємств.

Наявною є пряма залежність між рівнями конкурентоспроможності промисловості та фінансової стабілізації регіону: чим більша конкурентоспроможна є промисловість регіону, тим вищий рівень фінансової стабілізації характеризує даний регіон. Підґрунтям реалізації інноваційно-інвестиційних можливостей підприємств промисловості, що визначають рівень конкурентоспроможності в мінливих ринкових умовах, є фінансове забезпечення поточних та стратегічних планів розвитку.

Домінування механізмів самофінансування та обмеженість зовнішніх джерел залучення коштів промисловими підприємствами призводять до консервації існуючої технологічної структури економіки, не забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів у наукоємні технології промисловості, гальмують прогресивні структурні зрушення. Існує нагальна потреба в удосконаленні механізмів фінансування регіонального промислового розвитку в економіці України.

Для підвищення конкурентоспроможності промисловості регіонів України необхідно вдосконалити наявні та розробити нові дієві регіональні стратегії розвитку промислових комплексів та механізми управління їхньою конкурентоспроможністю, які будуть адаптивними в залежності від характеру змін у зовнішньому середовищі.

Всі ці аспекти потребують подальших досліджень, теоретичного узагальнення й методичного обґрунтування, конкретизації для сучасних умов розвитку промисловості України.

Перелік посилань

1. Герасимчук З. В., Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону. Луцьк : Надстир'я, 2006. 220 с.
2. Амоша О. І., Булеєв І. П., Залознова Ю. С та ін. Промисловість України 2014-2016: невикористані можливості, шляхи відновлення, модернізації та

сучасної розбудови. Київ : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2017. 553 с.

3. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О., Холошня Д. О. Державна фінансова підтримка розвитку промисловості України як метод подолання фінансової кризи. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 15–20.

4. Шемякіна Н. В. Шляхи удосконалення фінансового забезпечення розвитку промисловості. *Проблеми економіки*. 2013. № 3. С. 178–183.

5. Дем'янчук О. І. Фінансовий потенціал регіонів України як базова основа їх стабільного економічного розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка*. 2014. Вип. 27. С. 73–78. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2014_27_15.pdf (дата звернення : 15.10.2020).

6. Савко О. Я. Класифікація фінансових стратегій промислових підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород: Гельветика. 2016. Вип.8. Ч. 2. С. 79–82.

7. Маслак О. І. Особливості оцінювання фінансового потенціалу промислового підприємства. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2014. Випуск 6 (77). С. 124–129.

8. Оболенцева Л. В. Методи формування стратегії управління конкурентоспроможністю промислових комплексів регіонів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 12. С. 413–418. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_12_65 (дата звернення : 16.10.2020).

9. Пушкарчук І. М. Механізми підвищення конкурентоспроможності промисловості як основа фінансової стабілізації регіональної економіки . *Ефективна економіка*. 2016. № 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_3_40 (дата звернення : 10.10.2020).

10. Хомяк М. С. Фінансові інструменти стабілізації регіонального розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 711–714. URL : <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/146.pdf> (дата звернення : 15.10.2020).

11. Дейнко Л., Ципліцька О. Промисловий потенціал регіонів та завдання регіональної промислової політики в умовах реіндустріалізації. *Економічний аналіз*. 2020. № 30.1 (1). С. 65–73.

12. Радзівіло І. В. Фінансові інструменти забезпечення подолання кризи інноваційного розвитку промислових підприємств. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2010. № 3. С. 66–74. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2010_3_12 (дата звернення : 11.10.2020).

13. Оболенцева Л. В. Інвестиційне забезпечення управління конкурентоспроможністю промислових комплексів регіонів. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 56. С. 190–196. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_56_21 (дата звернення : 15.10.2020).

14. Єлецьких С. Я. Удосконалення процесу управління фінансово стійким розвитком промислового підприємства. *Економіка промисловості*. 2012. № 3-4. С. 74–80. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2012_3-4_13 (дата звернення : 17.10.2020).

15. Власова Н. О. Вплив макроекономічних факторів на фінансові результати підприємств промисловості. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 56. С. 18–26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_56_4 (дата звернення : 15.10.2020).

16. Шовкун І. А. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в контексті неоіндустріалізації економіки України. *Фінанси України*. 2014. № 12. С. 83–95. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_12_8 (дата звернення : 15.10.2020).

References

1. Gerasymchuk, Z., Vakhovych, I., Kaminska, I. (2006), *Financial policy of sustainable development of the region [Finansova polityka staloho rozvytku rehionu]*, Nadstyria, Lutsk, 220 p.

2. Amosha, O., Buleev, P., Zaloznova, Yu. (2017), *Industry of Ukraine 2014-2016: unused opportunities, ways of restoration, modernization and modern development [Promyslovist Ukrainy 2014-2016: nevykorystani mozhlyvosti, shliakhy vidnovlennia, modernizatsii ta suchasnoi rozbudovy]*, Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 553 p.

3. Mishchenko, D., Mishchenko, L., Kholoshnya, D. (2017), “State financial support of industrial development of Ukraine as a method of overcoming the financial crisis” [“Derzhavna finansova pidtrymka rozvytku promyslovosti Ukrainy yak metod podolannia finansovoi kryzy”], *Economy and state*, No. 11, P. 15–20.

4. Shemyakina, N. (2013), “Ways to improve the financial support of industrial development” [“Shliakhy udoskonalennia finansovoho zabezpechennia rozvytku promyslovosti”], *Problems of Economics*, No. 3, P. 178–183.

5. Demyanchuk, O. (2014), “Financial potential of the regions of Ukraine as a basic basis of their stable economic development” [“Finansovyj potencial rehioniv Ukrainy jak bazova osnova jix stabil'noho ekonomichnoho rozvytku”], available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2014_27_15.pdf (last accessed 15.10.2020).

6. Savko, O. Ya. (2016), “Classification of financial strategies of industrial enterprises” [“Klasyfikatsiia finansovykh stratehii promyslovykh pidpriemstv”], *Scientific herald of the Uzhhorod National University: Series: International economic relations and world economy*, Helvetica, Uzhhorod, No. 8(2), P. 79–82.

7. Maslak, O. I. (2014), “Peculiarities of evaluating the financial potential of an industrial enterprise” [“Osoblyvosti otsiniuvannia finansovoho potentsialu promyslovoho pidpriemstva”], *Bulletin of Mykhailo Ostrohradskyi KrNU*, No. 6 (77), P. 124–129.

8. Obolentseva, L. V. (2017), “Methods of forming the strategy of managing the competitiveness of industrial complexes of regions” [“Metody formuvannia stratehii upravlinnia konkurentospromozhnistiu promyslovykh kompleksiv

rehioniv”], *Business Inform*, No. 12, P. 413–418, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_56_21 (last accessed 16.10.2020).

9. Pushkarchuk, I. M. (2016), “Mechanisms of increasing the competitiveness of industry as the basis of financial stabilization of the regional economy” [“Mekhanizmy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti promyslovosti yak osnova finansovoi stabilizatsii rehionalnoi ekonomiky”], *Effective economy*, No. 3, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_3_40 (last accessed 10.10.2020).

10. Khomyak, M. S. (2016), “Financial instruments for stabilizing regional development” [“Finansovi instrumenty stabilizatsii rehionalnoho rozvytku”], *Global and national economic problems*, No. 9, P. 711–714, available at : <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/146.pdf> (last accessed 15.10.2020).

11. Dejnego, L, Tsyplitska, O. (2020), “Industrial potential of regions and tasks of regional industrial policy in the conditions of reindustrialization” [“Promyslovyye potentsial rehioniv ta zavdannia rehionalnoi promyslovoi polityky v umovakh reindustrializatsii”], *Economic Analysis*, No. 30.1 (1), P. 65–73.

12. Radzivilo, I.V. (2010), “Financial instruments for overcoming the crisis of innovative development of industrial enterprises” [“Finansovi instrumenty zabezpechennia podolannia kryzy innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv”], *Economic Bulletin of the National Mining University*, No 3, P. 66–74, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2010_3_12 (last accessed 11.10.2020).

13. Obolentseva, L. V. (2018), “Investment support of competitiveness management of industrial complexes of regions” [“Investytsiine zabezpechennia upravlinnia konkurentospromozhnosti promyslovykh kompleksiv rehioniv”], *Social economy*, No. 56, P. 190–196, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_56_21 (last accessed 15.10.2020).

14. Jelec'kyx, S. Ya. (2012), “Improving the process of managing the financially sustainable development of an industrial enterprise” [“Udoskonalennia protsesu upravlinnia finansovo stiiikym rozvytkom promyslovoho pidpriemstva”], *Industrial economics*, No. 3-4, P. 74–80, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2012_3-4_13 (last accessed 17.10.2020).

15. Vlasova, N. O., Nosyriev, O. O. (2018), “Influence of macroeconomic factors on the financial results of industrial enterprises” [“Vplyv makroekonomichnykh faktoriv na finansovi rezultaty pidpriemstv promyslovosti”], *Social economy*, No. 56, P. 18–26, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_56_4 (last accessed 15.10.2020).

16. Shovkun, I. A. (2014), “Financial support of innovation activity in the context of neo-industrialization of the economy of Ukraine” [“Finansove zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti v konteksti neoindustrializatsii ekonomiky Ukrainy”], *Finance of Ukraine*, No. 12, P. 83–95, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_12_8 (last accessed 15.10.2020).

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 336:338; JEL Classification: R 13

Носирєв О. О., Деділова Т. В., Осипова С. К. ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ

Мета. Метою дослідження є вдосконалення системи застосування фінансових інструментів у процесах підвищення рівня конкурентоспроможності промисловості, регулювання та стабілізації регіонального промислового та економічного розвитку. **Методика дослідження.** Для досягнення зазначеної мети у роботі використано методи аналізу та синтезу, які було застосовано при аналізі сучасного стану використання фінансових важелів стимулювання промисловості регіонів. **Результати.** У роботі досліджено систему фінансового інструментарію забезпечення конкурентоспроможності промисловості та активізації розвитку регіональних промислових комплексів. Досліджено механізми підвищення конкурентоспроможності промисловості регіону у взаємозв'язку із фінансовою стабілізацією регіональної економіки. Визначено, що фінансова стабільність промислових підприємств є рівноважним станом, перебуваючи у якому промисловий комплекс спроможний формувати фінансові ресурси у достатньому обсязі та забезпечувати соціально-економічний розвиток, оперативно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури. Запропоновано інструментарій та механізм підвищення конкурентоспроможності промисловості регіонів. Узагальнено основні проблеми регіонального розвитку регіонів України (нерівномірний економіко-соціальний розвиток областей, розбалансованість у техногенному навантаженні на окремі території, значні обсяги первинного ресурсоспоживання, орієнтованість окремих територій на сировинну та переробну галузь, затратний тип виробництва). Виявлено існування прямої залежності між рівнями конкурентоспроможності промисловості та фінансової стабілізації регіону. Запропоновано комплексне використання фінансового інструментарію активізації діяльності промислових підприємств, системність застосування якого матиме вплив на регулювання та стабілізацію регіонального промислового розвитку. **Наукова новизна.** У ході наукового дослідження було вдосконалено теоретико-методологічні основи фінансового інструментарію активізації регіональних промислових комплексів, зокрема, запропоновано авторське бачення системи стабілізаційних ефектів використання фінансових інструментів регіонального розвитку. **Практична значущість.** Сферою застосування результатів дослідження є система управління промисловістю на рівні держави та регіонів, що сприятиме економічному розвитку і функціонуванню держави на належному рівні. Результати можуть бути використані органами державної та місцевої влади при розробці програм стимулювання та розвитку промислових комплексів та програм регіонального економічного розвитку.

Ключові слова: промисловість; фінансове регулювання; регіональний розвиток; промислова політика; фінансовий потенціал; промисловий розвиток.

УДК 336:338; JEL Classification: R 13

Носырев А. А., Дедилова Т. В., Осипова С. К. ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ РЕГИОНАЛЬНЫХ

Цель. Целью исследования является совершенствование системы применения финансовых инструментов в процессах повышения конкурентоспособности промышленности, регулирования и стабилизации регионального промышленного и экономического развития. **Методика исследования.** Для достижения указанной цели в работе использованы методы анализа и синтеза, которые были применены при исследовании современного состояния использования финансовых рычагов стимулирования промышленности регионов. **Результаты.** В работе исследована система финансового инструментария обеспечения конкурентоспособности промышленности и активизации развития региональных промышленных комплексов. Исследованы механизмы повышения конкурентоспособности промышленности региона во взаимосвязи с финансовой стабилизацией региональной экономики. Установлено, что финансовая стабильность промышленных предприятий является равновесным состоянием, находясь в котором промышленный комплекс способен формировать финансовые ресурсы в достаточных объемах и обеспечивать социально-экономическое развитие, оперативно реагировать на изменения рыночной конъюнктуры. Предложен инструментарий и механизм повышения конкурентоспособности промышленности регионов. Обобщены основные проблемы регионального развития регионов Украины (неравномерное социально-экономическое развитие областей, разбалансированность в техногенной нагрузке на отдельные территории, значительные объемы первичного ресурсопотребления, ориентированность отдельных территорий на сырьевую и перерабатывающую отрасли, затратный тип производства). Выявлено существование прямой зависимости между уровнями конкурентоспособности промышленности и финансовой стабилизации регионов. Предложено комплексное использование финансового инструментария активизации деятельности промышленных предприятий, системность применения которого позитивно повлияет на регулирование и стабилизацию регионального промышленного развития. **Научная новизна.** В ходе научного исследования были усовершенствованы теоретико-методологические основы финансового инструментария активизации региональных промышленных комплексов, в частности, предложено авторское видение системы стабилизационных эффектов использования финансового инструментария регионального промышленного развития. **Практическая значимость.** Сферой применения результатов исследования является система управления промышленностью на уровне государства и регионов, что может

способствовать экономическому развитию и функционированию государства на современном уровне. Результаты могут быть использованы органами государственной и местной власти при разработке программ стимулирования и развития промышленных комплексов и программ регионального экономического развития.

Ключевые слова: промышленность; финансовое регулирование; региональное развитие; промышленная политика; финансовый потенциал; промышленное развитие.

UDC 336:338; JEL Classification: R 13

Nosyriev O., Dedilova T., Osypova S. FINANCIAL INSTRUMENTS IN THE SYSTEM OF COMPETITIVENESS OF REGIONAL INDUSTRIAL COMPLEXES

Purpose. The aim of the study is to improve the system of application of financial instruments in the processes of increasing the competitiveness of industry, regulation and stabilization of regional industrial and economic development. **Research methodology.** To achieve this goal, the methods of analysis and synthesis were used in the work, which were used in the study of the current state of use of financial levers to stimulate the industry of the regions. **Findings.** The system of financial tools for ensuring the competitiveness of industry and intensifying the development of regional industrial complexes is studied in the work. The mechanisms of increasing the competitiveness of the region's industry in connection with the financial stabilization of the regional economy are studied. It is established that the financial stability of industrial enterprises is an equilibrium state, in which the industrial complex is able to form financial resources in sufficient quantities and ensure socio-economic development, to respond quickly to changes in market conditions. The tools and the mechanism of increase of competitiveness of the industry of regions are offered. The main problems of regional development of regions of Ukraine are summarized (uneven socio-economic development of regions, imbalance in technogenic load on separate territories, considerable volumes of primary resource consumption, orientation of separate territories on raw and processing industries, cost type of production). The existence of a direct relationship between the levels of industrial competitiveness and financial stabilization of the regions has been revealed. The complex use of financial tools to intensify the activities of industrial enterprises is proposed, the systematic application of which will positively affect the regulation and stabilization of regional industrial development. **Originality.** In the course of scientific research the theoretical and methodological bases of financial tools for the activation of regional industrial complexes were improved, in particular, the author's vision of the system of stabilization effects of the use of financial tools for regional industrial development was proposed. **Practical value.** The scope of the research results is the system of industrial management at the level of the state and regions, which can contribute to the economic development and functioning of the state at the modern level. The

results can be used by state and local authorities in developing programs to stimulate and develop industrial complexes and regional economic development programs.

Key words: industry; financial regulation; regional development; industrial policy; financial potential; industrial development.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Носирєв Олександр Олександрович – кандидат географічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, м. Харків, Україна; e-mail: nosyriev.bf@khpi.edu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4089-3336>. моб. 066-716-70-27.

Носырев Александр Александрович – кандидат географических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры международного бизнеса и финансов, г. Харьков, Украина; e-mail: nosyriev.bf@khpi.edu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4089-3336>. моб. 066-716-70-27.

Nosyriev Oleksandr – PhD, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of International Business and Finance, Kharkiv, Ukraine.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. 050-281-83-28.

Дедилова Татьяна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Dedilova Tetiana – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Осипова Світлана Костянтинівна – старший викладач, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, м. Харків, Україна; e-mail: Svitlana.Osipova@khpi.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2381-1901>. моб. 063-042-64-80.

Осипова Светлана Константиновна – старший преподаватель, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», старший преподаватель кафедры международного бизнеса и финансов, г. Харьков, Украина.

Osypova Svitlana – Senior Lecturer, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Senior Lecturer of the Department of International Business and Finance, Kharkiv, Ukraine.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Носирєв О.О., канд. географ. наук, доцент

Осипова С.К., старший викладач

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. В сучасних умовах динамічного зовнішнього середовища конкурентоспроможність підприємства безпосередньо залежить від ефективності системи його стратегічного управління, що базується на принципах гнучкості, цілеспрямованості, безперервності, унікальності, результативності, ефективності тощо. Зокрема, останній з таких принципів залежить від забезпеченості й ефективності використання підприємством наявних фінансових ресурсів як елементу функціонування його фінансово-економічного механізму. Зростаюча роль конкурентоспроможності в контексті стратегічного управління зумовлює необхідність розвитку сучасних теоретико-методичних інструментів її оцінки й удосконалення в боротьбі за конкурентний ринок.

Аналіз остатніх досліджень і публікацій. Загальні питання формування фінансового механізму з позиції стратегічного менеджменту знайшли своє відображення в роботах Бортнік С. М. [1], Васильціва Т.Г., Магас Н.В., Маргіта Н.О.[2], Мацьків В.В. [3], Ю. Путятіна, О. Пушкаря, О. Тридіда [4, 5], та ін. Також окремі наукові напрацювання отримано в галузі формування та реалізації фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності. Зокрема, місце механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства та його продукції в структурі господарського механізму визначено в роботі Партути Т.О. й Фесенко Т.В. [6]. Принципи побудови механізму управління конкурентоспроможністю підприємств, а також стратегії фінансового забезпечення конкурентоспроможності підприємств розглянуто в роботах Т.М. Халімон [7, 8] і О.Є. Гудзь [9]. В свою чергу, дослідженням теоретичних основ дії організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства займалися Сурженко Н.В., Агєєва І.В. [10].

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на те, що дослідженню теоретико-методичних питань фінансового забезпечення конкурентоспроможності присвячено роботи багатьох вітчизняних науковців,

особливої уваги за умов стійкої кризи потребує пошук ефективних шляхів реалізації фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності як інструмента стратегічного управління (СУ) підприємством.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування наукових засад формування фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства з урахуванням структури елементів стратегічного управління, що сприятиме вишукуванню фінансових резервів її підвищення і зміцненню ринкових конкурентних позицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безперервність процесів стратегічного розвитку підприємства зумовлює необхідність розгляду його конкурентоспроможності як динамічної категорії – об'єкта стратегічного управління, що функціонує в межах відповідної концептуальної моделі, має особливі системоутворюючі зв'язки і базується на властивостях емерджентності системи СУ в цілому. Відповідно до цього, динамічний підхід до управління означеною категорією зумовлює необхідність пошуку комбінацій її елементів, спрямованих на отримання принципово нових властивостей стратегічної гнучкості в умовах невизначеності й мінливості зовнішнього середовища.

Отже, поняття «конкурентоспроможність підприємства» можна розглядати наступним чином. Конкурентоспроможність підприємства – це ймовірна здатність підприємства забезпечувати та підтримувати конкурентний потенціал господарюючого суб'єкта в стратегічному періоді, якій властиві ознаки порівнюваності, просторовості, динамічності, предметності, атрибутивності, системності та об'єктивності.

З огляду на сучасну концепцію СУ, система принципів стратегічного управління конкурентоспроможністю включає наступний їх перелік:

- системність й комплексність формування, використання і розвитку конкурентного потенціалу підприємства;
- адаптивність як властивість, спрямована на створення нових конкурентних можливостей;
- гнучкість в площині розподілу та перегрупування стратегічних ресурсів для створення унікальних властивостей конкурентних комбінацій;
- безперервність щодо пошуків шляхів формування, використання та розвитку конкурентного потенціалу підприємства;
- синергія при комбінуванні і сполученні елементів конкурентного потенціалу ;
- холізм, який дозволяє розглядати конкурентоспроможність як єдине ціле, яке завжди є більшим, ніж проста сума її структурних елементів;
- координація та інтеграція, виражена в високому рівні узгодженості стратегічного та оперативного управління складових конкурентоспроможності підприємства;

- мотивація в досягненні цілей формування, забезпечення та розвитку конкурентоспроможності підприємства;
- превентивність щодо негативних наслідків зниження існуючого рівня конкурентоспроможності у складі функціональних стратегій підприємства;
- інноваційність, спрямована на пошук і створення нових конкурентних властивостей;
- когнітивність організаційних перетворень в структурі процесу управління конкурентоспроможністю підприємства при використанні стратегічних можливостей і здатностей підприємства;
- стратегічне мислення суб'єктів управління конкурентоспроможністю підприємства.

Особливе місце в процесі реалізації зазначених принципів займає фінансова складова забезпечення конкурентоспроможності, спрямована на пошук та раціональний розподіл фінансових ресурсів підприємства, що вимагає розуміння сутності функціонування її фінансово-економічного механізму як елемента СУ. Місце та роль фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства у складі його стратегічного управління, визначене на засадах структурного підходу, наведено на рис 1.

Згідно графічної інтерпретації наведених складових за структурою елементів стратегічного управління, головна мета функціонування фінансово-економічного механізму полягає у забезпеченні умов ефективного конкурування підприємства у стратегічному середовищі. При цьому функції, принципи та рівні стратегічного управління конкурентоспроможністю в фінансово-економічній площині є тотожними загально прийнятим елементам системи СУ підприємства.

В своїх витоках фінансово-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємства започатковується за реалізації принципів цілепокладання і системності при розробці корпоративної (загальної) стратегії, що має за мету визначення загальних засад поведінки бізнес-одиниць і формування їх товарних ліній.

Надалі інтеграція фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства до системи стратегічного менеджменту опосередковано відбувається в межах розробки та реалізації конкурентної стратегії (бізнес-стратегії) суб'єкта на другому рівні стратегічної ієрархії.

Цей етап передбачає активний вплив суб'єкта управління на об'єкти всіх рівнів, тобто фінансові, матеріально-технічні ресурси, виробничі і збутові процеси підприємства шляхом своєчасного забезпечення систем виробництва та маркетингу фінансовими ресурсами в межах конкурентної стратегії за рахунок власних та позикових джерел. Також управлінський вплив спрямовується на підвищення рівня конкурентоспроможності за рахунок оптимального фінансового забезпечення складових інтегрального показника за технічними, економічними, соціальними параметрами тощо.

Мета	• Забезпечення умов ефективного конкурування підприємства у стратегічному середовищі
Суб'єкти	• Керівники корпоративного рівня управління • Бізнес-керівники • Керівники функціонального рівня управління
Функції	• Целепокладання; аналіз; планування ; бюджетування; мотивація; організація; контроль; регулювання
Принципи	• Єдності; комплексності; системності; реалістичності; законності; збалансованості; ефективності
Об'єкти	• Фінансові та матеріально-технічні ресурси • Виробництво та маркетинг
Рівні	• Стратегічний • Тактичний • Оперативний
Завдання	• Своєчасне забезпечення системи виробництва та маркетингу підприємства фінансовими ресурсами в межах конкурентної стратегії • Підвищення рівня конкурентоспроможності за рахунок оптимального фінансового забезпечення складових інтегрального показника
Важелі впливу	• Застосування фінансово-економічних інструментів, методів і моделей • Застосування стратегічних інструментів, методів і моделей
Результат	• Підвищення рівня конкурентоспроможності та конкурентного статусу підприємства на ринку • Забезпечення ефективності реалізації конкурентної стратегії підприємства

Рис. 1. Складові фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства за структурою елементів стратегічного управління

Джерело: авторська розробка

Підвищення рівня конкурентоспроможності й конкурентного статусу підприємства на ринку, а також забезпечення ефективності реалізації конкурентної стратегії підприємства досягається шляхом застосування фінансово-економічних й стратегічних інструментів, методів і моделей, що відносяться до оцінки рівня конкурентоспроможності, конкурентного статусу підприємства, ефективності впровадження заходів з підвищення конкурентоспроможності тощо.

Таким чином, фінансово-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємства ґрунтується на використанні структурного підходу до реалізації основних функцій СУ щодо підвищення її рівня через використання стратегічного набору фінансових інструментів, пошуку, формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансів підприємства за фондовою спрямованістю. Це, в свою чергу, сприяє не тільки зростанню конкурентоспроможності за рахунок фінансово-економічних резервів, а й забезпеченню підприємства в цілому фінансовими ресурсами в необхідному обсязі.

Стійкими складовими такого механізму повинні бути активна співпраця всіх функціональних структур підприємства щодо вишукування додаткових джерел фінансування заходів з підвищення конкурентоспроможності підприємства, фінансово-економічне забезпечення розвитку конкурентоспроможності на основі підвищення фінансових можливостей підприємства, збалансованості доходів і витрат тощо.

Процедура побудови фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності передбачає систематизацію та впорядкування чинників зовнішнього середовища підприємства у поєднанні з чинниками його конкурентного потенціалу при розробці стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства у складі функціональної маркетингової стратегії суб'єкта господарювання. Впровадження заходів щодо побудови фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства пов'язане виокремленням необхідних фінансових ресурсів із зазначенням відповідальних виконавців, що братимуть участь у його розбудові.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства повинне передбачати реалізацію концепції, в якій поєднуються структурний і динамічний підходи до формування і реалізації фінансово-економічного механізму її забезпечення. Це дає можливість установлювати мету конкурентного розвитку підприємства, здійснювати порівняння їх із наявними фінансовими можливостями й конкурентним потенціалом, приводити їх у відповідність шляхом розробки стратегічних альтернатив, підкріплених відповідними фінансовими джерелами.

Водночас, аналіз сучасної практики застосування СУ українськими підприємствами дозволяє зробити висновок щодо відсутності використання означених підходів з боку суб'єктів управління. Отже, впровадження принципів і ідей стратегічного управління в практику фінансування заходів з підвищення конкурентоспроможності вимагає, з одного боку, розробки відповідного теоретичного підґрунтя, адаптованого до конкурентних ринкових умов, з іншого – практичного інструментарію балансування фінансової і маркетингової стратегій в стратегічному наборі підприємства.

Трактування фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства як інструменту стратегічного управління дає можливість встановлювати фінансові цілі конкурентного

розвитку, порівнювати їх із наявними фінансовими можливостями і конкурентним потенціалом підприємства в довгостроковому періоді, здійснювати діагностику й порівняльну оцінку конкурентоспроможності підприємства з позиції фінансових результатів діяльності, приймати рішення щодо реалізації заходів управління конкурентоспроможністю підприємства.

Перелік посилань

1. Бортнік С. М. Забезпечення конкурентної стратегії підприємства та підходи щодо її вивчення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. № 7 С. 40–44.

2. Васильців Т. Г., Магас Н. В., Маргіта Н. О. Фінансово-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності роздрібних торговельних підприємств: теоретико-прикладні аспекти: монографія. Львів, 2014. 220 с.

3. Мацьків В. В. Фінансовий механізм забезпечення розвитку підприємств. *Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал*. 2013. № 11 (49). С. 194–199.

4. Путятин Ю. А., Пушкарь А. И., Тридед А. Н. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия : монография. Харьков : Основа, 2000. 488 с.

5. Пушкарь А. И., Тридед А. Н. Разработка стратегии развития предприятия (Концепция построения организационно-экономического механизма). *Бизнес Информ*. Харьков. 1998. № 20. С. 65–70.

6. Партута Т. О., Фесенко Т. В. Конкурентоспроможність підприємства та механізм її забезпечення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 12. С. 91–96. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2012/25.pdf (дата звернення : 20.10.2020).

7. Халімон Т. М. Принципи побудови механізму управління конкурентоспроможністю підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. С. 158–161. URL : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/35.pdf> (дата звернення : 19.10.2020).

8. Халімон Т. М. Стратегії фінансового забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Облік і фінанси*. Київ. 2016. № 4 (74). С. 126–131.

9. Гудзь О. Є Фінансові стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Фінансовий простір*. Черкаси : ДВНЗ «Університет банківської справи». 2013. № 4 (12). С. 97–103.

10. Сурженко Н. В., Агєєва І. В. Організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. Мелітополь : ТДАТУ. 2014. № 1 (25). С. 232–235.

References

1. Bortnik, S. M. (2016), “Ensuring the competitive strategy of the enterprise and approaches to its study” [“Zabezpechennia konkurentnoi stratehii pidpryemstva

ta pidkhody shchodo yii vyvchennia”], *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, No 7, P. 40–44.

2. Vasylytsiv, T. G., Magas, N. V., Margita, N. O. (2014), *Financial and economic mechanism of ensuring the competitiveness of retail trade enterprises: theoretical and applied aspects: monograph* [Finansovo-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia konkurentospromozhnosti rozdribnykh torhovelnykh pidpriemstv: teoretyko-prykladni aspekty: monohrafiia], Lviv, 220 p.

3. Matskiv, V. V. (2013), “Financial mechanism for ensuring the development of enterprises” [“Finansovyi mekhanizm zabezpechennia rozvytku pidpriemstv”], *Innovative economy. Research and production journal*, No 11 (49), P. 194–199.

4. Putyatin, Yu. A., Pushkar, A. I., Trided, A. N. (2000), *Financial mechanisms of strategic management of enterprise development: monograph* [Finansovyi mekhanizm zabezpechennia rozvytku pidpriemstv], Kharkiv: Osnova, 488 p.

5. Pushkar, A. I., Trided, A. N. (1998). “Development of enterprise development strategy (Concept of construction of organizational and economic mechanism)” [“Razrabotka stratehyy razvytyia predpriatyia (Kontseptsyia postroyeniya orhanyzatsyonno-ekonomycheskoho mekhanyzma)”], *Business Inform*, Kharkiv, No 20, P. 65–70.

6. Partuta, T. O., Fesenko, T. V. (2012), “Competitiveness of the enterprise and the mechanism of its maintenance” [“Konkurentospromozhnist pidpriemstva ta mekhanizm yii zabezpechennia”], *Investments: practice and experience*, No 12, P. 91–96, available at : http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2012/25.pdf (last accessed 20.10.2020).

7. Halimon, T. M. “Principles of construction of the mechanism of management of competitiveness of the enterprises” [“Pryntsypy pobudovy mekhanizmu upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv”], *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, P. 158–161, available at : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/35.pdf> (last accessed 19.10.2020).

8. Halimon, T. M. (2016), “Strategies for financial support of enterprise competitiveness” [“Stratehii finansovoho zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv”], *Accounting and finance*, Kiev, No 4 (74), P. 126–131.

9. Gudz, O. (2013), “The financial strategies of ensure the competitiveness of the enterprise” [“Finansovi stratehii zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva”], *Financial space*, Cherkasy: "University of Banking", No 4 (12), P. 97–103.

10. Surzhenko, N. V., Ageeva, I. V. (2014), “Organizational and economic mechanism of competitiveness management” [“Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia konkurentospromozhnistiu”]. *Collection of scientific works of the Tavriya State Agrotechnological University (economic sciences)*, Melitopol, No 1 (25), P. 232–235.

УДК 339.137; JEL Classification: L 21

Носирєв О. О., Осипова С. К., Токар І. І. **ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ**

Мета. Метою дослідження є обґрунтування наукових засад формування фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства з урахуванням структури елементів стратегічного управління, що сприятиме вишукуванню фінансових резервів її підвищення і зміцненню ринкових конкурентних позицій. **Методика дослідження.** Для досягнення зазначеної мети у роботі використано: метод теоретичного узагальнення (для визначення дефініції «конкурентоспроможність підприємства»); структурний підхід (для виокремлення складових фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства за структурою елементів стратегічного управління). **Результати.** У роботі досліджено теоретичні основи формування фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Надано визначення категорії «конкурентоспроможність підприємства» як ймовірнісної здатності підприємства забезпечувати та підтримувати конкурентний потенціал господарюючого суб'єкта в стратегічному періоді, з властивими ознаками порівнюваності, просторовості, динамічності, предметності, атрибутивності, системності та об'єктивності. Окремо наведено систему принципів стратегічного управління конкурентоспроможністю. Акцентовано увагу на місці фінансової складової забезпечення конкурентоспроможності в процесі реалізації зазначених принципів як такої, що спрямована на пошук та раціональний розподіл фінансових ресурсів підприємства. Запропоновано графічну інтерпретацію складових фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства за структурою елементів стратегічного управління. Наголошено на необхідності впровадження принципів і ідей стратегічного управління в практику фінансування заходів з підвищення конкурентоспроможності підприємства. **Наукова новизна.** Отримав подальший розвиток теоретичний підхід до стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства шляхом графічної інтерпретації складових фінансово-економічного механізму забезпечення його конкурентоспроможності за структурою елементів стратегічного управління, що базується на структурному підході і дозволяє встановлювати фінансові цілі конкурентного розвитку підприємства, порівнювати їх із наявними фінансовими можливостями і конкурентним потенціалом в довгостроковому періоді, здійснювати діагностику конкурентоспроможності з позиції фінансових результатів, приймати рішення щодо реалізації заходів з її управління. **Практична значущість.** Отримані результати дослідження можуть бути використані при розробці фінансової і маркетингової стратегії

підприємства при вирішенні питань формування або підвищення існуючого рівня конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність; фінанси; забезпечення; механізм; структура; стратегія; стратегічне управління.

УДК 339.137; JEL Classification: L 21

Носырев А. А., Осипова С. К., Токарь И. И. ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КАК ИНСТРУМЕНТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Цель. Целью исследования является обоснование научных основ формирования финансово-экономического механизма обеспечения конкурентоспособности предприятия с учетом структуры элементов стратегического управления, способствующего изысканию финансовых резервов ее повышения и укрепления рыночных конкурентных позиций.

Методика исследования. Для достижения указанной цели в работе использованы: метод теоретического обобщения (для определения дефиниции «конкурентоспособность предприятия»); структурный подход (для выделения составляющих финансово-экономического механизма обеспечения конкурентоспособности предприятия по структуре элементов стратегического управления). **Результаты.** В работе исследованы теоретические основы формирования финансово-экономического механизма обеспечения конкурентоспособности предприятия. Дано определение категории «конкурентоспособность предприятия» как вероятностной способности предприятия обеспечивать и поддерживать конкурентный потенциал хозяйствующего субъекта в стратегическом периоде, с присущими признаками сравнительности, пространственности, динамичности, предметности, атрибутивности, системности и объективности. Отдельно определена система принципов стратегического управления конкурентоспособностью. Акцентируется внимание на месте финансовой обеспечения конкурентоспособности в процессе реализации указанных принципов, как направленной на поиск и рациональное распределение финансовых ресурсов предприятия. Предложено графическую интерпретацию составляющих финансово-экономического механизма обеспечения конкурентоспособности предприятия по структуре элементов стратегического управления. Отмечена необходимость внедрения принципов и идей стратегического управления в практику финансирования мероприятий по повышению конкурентоспособности предприятия. **Научная новизна.** Получил дальнейшее развитие теоретический подход к стратегическому управлению конкурентоспособностью предприятия путем графической интерпретации составляющих финансово-экономического механизма обеспечения его конкурентоспособности по структуре элементов стратегического управления, основанный на структурном подходе и позволяющий устанавливать финансовые цели конкурентного развития предприятия, сравнивать их с

имеющимися финансовыми возможностями и конкурентным потенциалом в долгосрочном периоде, осуществлять диагностику конкурентоспособности с позиции финансовых результатов, принимать решение о реализации мероприятий по ее управлению. **Практическая значимость.** Полученные результаты исследования могут быть использованы при разработке финансовой и маркетинговой стратегии предприятия при решении вопросов формирования или повышение существующего уровня конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность; финансы; обеспечение; механизм; структура; стратегия; стратегическое управление.

UDC 339.137; JEL Classification: L 21

Nosyriev O., Osypova S., Tokar I. FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR COMPETITIVENESS PROVIDING AS A TOOL OF STRATEGIC ENTERPRISE MANAGEMENT

Purpose. The purpose of the article is to substantiate the scientific basis for the formation of financial and economic mechanism for competitiveness of an enterprise, taking into account the structure of strategic management elements, which will help to find financial reserves for its increase and strengthen market competitive positions.

Methodology of research. The following methods were used in the research. The method of theoretical generalization was relevance for determination the definition of "enterprise competitiveness". Structural approach was applied to identify the components of the financial and economic mechanism for providing the competitiveness of the enterprise according to the structure of strategic management elements. **Findings.** The theoretical bases of formation of the financial and economic mechanism for providing the competitiveness of the enterprise were researched in article. The definition of the category "enterprise competitiveness" as the probabilistic ability of an enterprise to provide and maintain the competitive potential in a strategic period was suggested. It contains the inherent features of comparability, spatiality, dynamism, objectivity, attributability, systematicity and objectivity. A system of principles of strategic competitiveness management is presented separately. Attention is focused on the place of the financial component for providing the competitiveness in the process of implementing these principles. This place consists in finding a rational distribution of financial resources of the enterprise. The graphical interpretation of the financial and economic mechanism components for providing the competitiveness of the enterprise of the strategic management on structure elements is proposed. The necessity of implementing the principles and ideas of strategic management in the practice of financing to improve the competitiveness of the enterprise was noted. **Originality.** The theoretical approach to strategic management of enterprise competitiveness was further developed by graphical interpretation of financial and economic mechanism components for providing the competitiveness at structure elements of strategic management. It is based on a structural approach and allows setting financial goals for the competitive development of the enterprise. It also allows comparing them with the available financial opportunities and competitive potential in the long term, diagnosing

competitiveness from the standpoint of financial results, making decisions on the implementation of measures for its management. **Practical value.** The results of the study can be used in the development of financial and marketing strategy of the enterprise in addressing the formation or improvement of the existing level of competitiveness.

Key words: competitiveness; finance; providing; mechanism; structure; strategy; strategic management.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Носирєв Олександр Олександрович – кандидат географічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, м. Харків, Україна; e-mail: nosyriev.bf@khpі.edu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4089-3336>. моб. 066-716-70-27.

Носырев Александр Александрович – кандидат географических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры международного бизнеса и финансов, г. Харьков, Украина; e-mail: nosyriev.bf@khpі.edu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4089-3336>. моб. 066-716-70-27.

Nosyriev Oleksandr – PhD, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of International Business and Finance, Kharkiv, Ukraine.

Осипова Світлана Костянтинівна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, м. Харків, Україна; e-mail: osipovask1@ukr.net; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2381-1901> Моб. 097-894-47-07.

Осипова Светлана Константиновна – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», старший преподаватель кафедры международного бизнеса и финансов, г. Харьков, Украина; e-mail: osipovask1@ukr.net; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2381-1901>. Моб. 097-894-47-07.

Osypova Svitlana – National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Senior Lecturer of the Department of International Business and Finance, Kharkiv, Ukraine.

Токар Інна Іванівна – асистент кафедри економіки і підприємництва, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна; e-mail: tokar_innaiv@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5287-1751>. Моб. 050-274-97-99.

Токарь Инна Ивановна – ассистент кафедры экономики и предпринимательства, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, г. Харьков, Украина.

Tokar Inna – Associate at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine.

АЛГОРИТМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХОДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Онiсiфорова В.Ю., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Болотова Т.М., канд. екон. наук, доцент

Харківський торговельно-економічний коледж КНТЕУ

Постановка проблеми. Економічна криза, яка все більше охоплює світову та національні економіки більшості країн, призводить до подальшого погіршення умов функціонування підприємств та суттєво підвищує ймовірність виникнення криз в різних напрямках їх діяльності. Швидкість прояву таких криз на сьогодні визначається лише накопиченим підприємствами в попередні періоди «запасом міцності». Все це робить проблему антикризового управління надзвичайно актуальною для дослідження в сучасних умовах розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Темі антикризового управління підприємством присвятили свої роботи дуже значна кількість вітчизняних та закордонних дослідників. В своїх дослідженнях автори фокусують свою увагу на дослідженні сутності антикризового управління [1-4], дослідженні окремих його теоретичних аспектів, формуванню ефективних стратегій та методів [5, 6], особливостях реалізації в умовах підприємств малого та середнього бізнесу [7] та окремих галузях промисловості [8].

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на велику кількість досліджень, вимагає більш ґрунтовного дослідження проблема побудови ефективного алгоритму прийняття управлінського рішення з антикризового управління підприємством та пошуку дієвих заходів його реалізації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування алгоритму реалізації антикризового управління підприємством та переліку його актуальних заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антикризове управління на сьогодні, безумовно, повинно бути присутнім в системі менеджменту будь-якого вітчизняного підприємства, бо його мета – попередження виникнення кризи в його діяльності або мінімізація її негативних наслідків, якщо розгортання кризи на підприємстві попередити не вдалося. Тобто, з точки зору змісту антикризового управління, його можна розглядати відносно факту виникнення кризи як попереджуючий захід, або як захід з нейтралізації наслідків. Отже, слід розуміти чіткий алгоритм прийняття управлінських рішень в даній підсистемі управління підприємством.

Ефективне рішення з антикризового управління підприємством, на наш погляд, повинне проходити під час своєї реалізації наступні етапи [9]:

1) Стартовим моментом при прийнятті будь-якого управлінського рішення на підприємстві є збір та первинна обробка якісної, достовірної та достатньої інформації. Джерелами інформації в даному випадку мають бути дані бухгалтерського та управлінського обліку підприємства.

2) Аналіз фінансових показників підприємства на основі даних обліку з метою оцінювання його поточного стану та прогнозування ймовірності настання кризи.

3) Оцінка наявності в діяльності підприємства вже існуючої кризи, яка потребує запровадження антикризових заходів.

4) У разі, якщо поточної кризи на підприємстві немає, оцінювання вірогідності розгортання кризи в майбутньому при збереженні поточних показників діяльності. При цьому важливим є визначитися з тим, яку саме ймовірність власник або менеджмент підприємства вважають припустимою, бо така вірогідність кризи постійно присутня в діяльності будь-якого підприємства.

5) У разі, якщо криза в діяльності підприємства наявна, або за прогнозними показниками вірогідність настання кризи в майбутньому вища за припустиму, слід визначитися з загальною стратегією антикризового управління, тобто напрямком та цілями, які менеджмент підприємства планує досягти в результаті реалізації антикризових заходів. Тобто в загальному вигляді це має бути стратегія подолання кризи або стратегія недопущення кризи [10].

6) Розробка конкретних заходів з реалізації обраної антикризової стратегії з врахуванням їх відповідності параметрам внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, оптимальної структури майна і зобов'язань, оптимального співвідношення доходів та витрат, оптимального співвідношення надходження і відтоків грошових коштів [10].

7) Реалізація заходів антикризової стратегії управління.

8) Оцінка ефективності реалізованих заходів з точки зору досягнення цілей антикризового управління. При цьому на підприємстві може бути два варіанти розвитку подій відповідно до ефективності запроваджених заходів – вихід з кризи або її попередження, якщо антикризова стратегія була ефективною, та майбутня ліквідація підприємства, якщо подолати негативні наслідки кризи за допомогою антикризових заходів виявилось неможливим.

Отже, контрольними етапами в процесі реалізації антикризового управління підприємством є:

- діагностика наявності кризи;
- визначення ймовірності настання кризи, вищої за рівень, припустимий менеджментом або власником;
- оцінка ефективності заходів антикризової стратегії підприємства.

Принциповий алгоритм реалізації антикризового управління підприємством з зазначенням контрольних етапів прийняття та реалізації

відповідних управлінських рішень для більшої наочності подано в графічному вигляді на рис. 1.

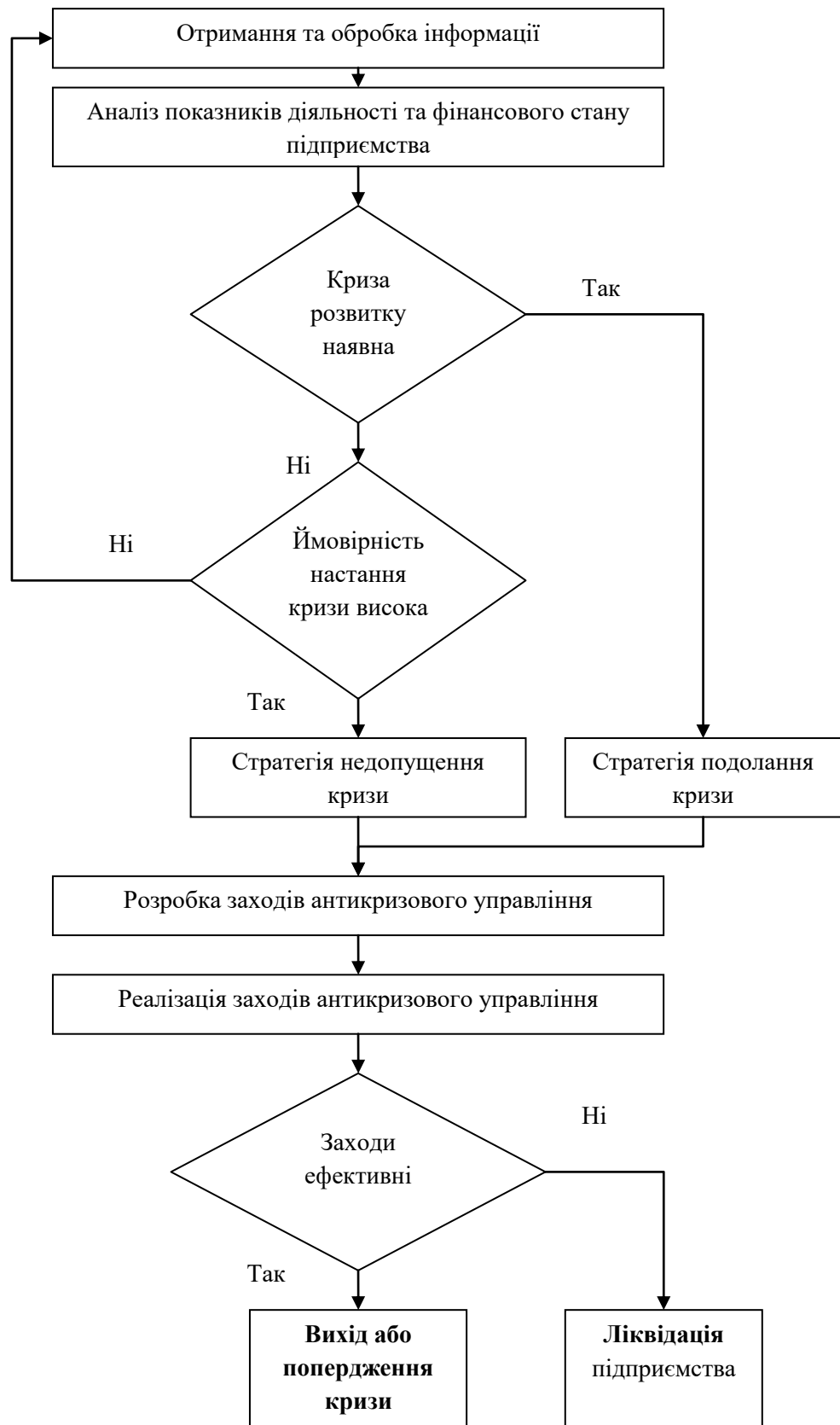

Рис. 1. Алгоритм реалізації антикризового управління підприємством

Слід також зазначити, що відповідно до актуального широкого погляду на сутність та зміст антикризового управління підприємством, критеріями ефективності реалізації антикризової стратегії мають бути не лише поліпшення показників фінансового стану підприємства, але й забезпечення умов для його розвитку, підвищення ефективності використання наявних ресурсів.

В алгоритмі реалізації антикризового управління одним з найважливіших етапів є формування переліку його ефективних заходів. В працях за досліджуваною темою можна виокремити наступні з них [1, 5, 6]:

- оптимізація статей витрат підприємства та скорочення їх обсягу;
- оптимізація податкового навантаження;
- ефективна кадрова політика;
- ефективна маркетингова стратегія та використання її потенціалу;
- впровадження ефективної системи управління підприємством в цілому;
- оптимізація системи планування;
- оптимізація бюджетування;
- контроль чистого грошового потоку;
- підвищення якості інформації, тощо.

Комбінація заходів з зазначеного переліку, зазвичай, є ефективною в системі антикризового управління підприємством та дозволяє досягти його цілей.

Висновки з проведеного дослідження. Антикризове управління на сьогодні має бути обов'язковим елементом системи управління підприємством. Така підсистема управління дозволяє не лише подолати негативні наслідки кризи в діяльності підприємства, але й попередити її появу за рахунок вчасного оцінювання вірогідності її настання. Впровадження ефективної системи антикризового управління дозволяє не лише уникати кризи неплатоспроможності, але й дозволяє створити умови для розвитку та підвищення ефективності роботи підприємства, ефективного використання всіх видів ресурсів.

Перелік посилань

1. Банера Н. П. Антикризове управління як один із шляхів виходу із фінансової кризи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв, 2016. №10. С. 266–269.
2. Борзенко В. І. Антикризове управління: навч. посібник. Х.: Видавництво Іванченка, 2016. 232 с.
3. Коляденко І. І., Кавтиш О. П. Наукові підходи до сутності антикризового управління. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. Херсон, 2018. №2-2(45). С. 7–10.
4. Лігоненко Л. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 580 с.

5. Морозов Є. Ю. Антикризіві заходи в системі управління підприємством. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 3. С. 114–120.

6. Рамазанов С. К., Степаненко О. П., Тимашова Л. А. Методи антикризового управління: монографія. Луганськ: Вид-во СЛУ ім В. Даля, 2004. 192 с.

7. Мирошніченко Ю. В., Вдовіченко А. С. Антикризіві управління на підприємствах малого та середнього бізнесу. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. Харків, 2020. №25. С. 119–132. DOI: <http://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2020.24.0.119>.

8. Ткачук Г. Ю. Стратегії антикризового управління підприємствами металургійної промисловості. *МНУ ім В. О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 416–420

9. Дмитрієв І. А., Близнюк А. О., Онісіфорова В. Ю. Управління економічною безпекою автотранспортного підприємства: монографія. Харків, 2014. 216 с.

10. Костецький В. Формування стратегії антикризового управління підприємством. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. Ч. 2. С. 208–211.

References

1. Banera, N. P. (2016), Anti-crisis management as one of the ways out of the financial crisis [Antykryzowe upravlennia yak odyh iz shliakhiv vykhodu iz finansovoi kryzy], *Global and national economic problems*, Mykolayiv, No. 10, P. 266–269.

2. Borzenko, V. I. (2016), *Anti-crisis management* [Antykryzove upravlennia: navch. posibnyk], training manual, Kh.: Publishing House Ivanchenko, 232 p.

3. Kolyadenko, I. I., Kavtysh, O. P. (2018), Scientific approaches to the essence of crisis management [Naukovi pidkhody do sutnosti antykryzovoho upravlennia], *Research and production magazine "Business Navigator"*, Kherson, No. 2-2 (45), P. 7–10.

4. Ligonenko, L. (2001), *Anti-crisis management of the enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools: monograph* [Antykryzove upravlennia pidpryemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii: monohrafiia], Kyiv, 580 p.

5. Morozov, Ye. Yu. (2018), “Anti-crisis measures in the enterprise management system” [“Antykryzovi zakhody v systemi upravlinnya pidpryemstvom”], *State and regions. Series: Economics and Business*, No. 3, P. 114–120.

6. Ramazanov, S. K., Stepanenko, O. P., Timashova, L. A. (2004), *Methods of crisis management* [Metody antykryzovoho upravlinnya: monohrafiya], monograph, Publishing center of V. Dahl EUNU, Lugansk, 192 p.

7. Miroshnychenko, Yu.V., Vdovichenko, A.S. (2020), Anti-crisis management in small and medium enterprises [Antykryzove upravlennia na pidpryemstvakh

maloho ta serednoho biznesu], *Problems and perspectives of entrepreneurship development*, Kharkiv, No. 25, P. 119–132.

8. Tkachuk, H. Yu. (2018), “Anti-crisis management strategies for enterprises of metallurgical industry” [“Stratehii Antykryzovoho upravlinnia pidpriemstvamy metalurhiinoi promyslovosti”], *Global and national problems of economy*, Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi national university, No. 21, P. 416–420.

9. Dmytriiev, I., Blyzniuk, A., Onisiforova, V. (2014), *Management of economic safety of motor transport enterprise: monograph [Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu avtotransportnoho pidpriemstva: monohrafiia]*, Kharkiv, 2014, 216 p.

10. Kostetskyi, V. (2011), “Forming a Strategy for Anti-Crisis Enterprise Management” [“Formuvannya stratehiyi Antykryzovoho upravlinnya pidpriemstvom”], *Economic Analysis*, No. 8, Part 2, P. 208–211.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 658.15; JEL Classification: M21

Онісіфорова В.Ю., Болотова Т.М. АЛГОРИТМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХОДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Мета. Формування алгоритму реалізації антикризового управління підприємством та переліку його актуальних заходів. **Методика дослідження.** В ході дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, метод логічного аналізу. Інформаційними ресурсами дослідження є електронні інформаційні ресурси і матеріали періодичних видань. **Результати.** Антикризове управління повинне бути присутнім в системі менеджменту будь-якого вітчизняного підприємства. Отже, слід розуміти чіткий алгоритм прийняття управлінських рішень в даній підсистемі управління підприємством. Ефективне рішення з антикризового управління підприємством повинне проходити під час своєї реалізації наступні етапи: збір та первинна обробка якісної, достовірної та достатньої інформації; аналіз фінансових показників підприємства; оцінка наявності в діяльності підприємства вже існуючої кризи; оцінювання вірогідності розгортання кризи в майбутньому; вибір загальної стратегії антикризового управління; розробка заходів з реалізації обраної антикризової стратегії; реалізація заходів антикризової стратегії управління; оцінка ефективності реалізованих заходів з точки зору досягнення цілей антикризового управління. В алгоритмі реалізації антикризового управління одним з найважливіших етапів є формування переліку його ефективних заходів, якими можуть бути: оптимізація статей витрат підприємства та скорочення їх обсягу; оптимізація податкового навантаження; ефективна кадрова політика; ефективна маркетингова стратегія та використання її потенціалу; впровадження ефективної системи управління підприємством в цілому; оптимізація системи планування; оптимізація бюджетування; контроль чистого грошового потоку; підвищення якості інформації. **Наукова новизна.** Сформовано алгоритм

реалізації управлінського рішення з антикризового управління підприємством та уточнено перелік заходів антикризової стратегії підприємства. **Практична значущість.** Запропоновані висновки можуть бути використані керівниками та власниками підприємств при формування системи антикризового управління.

Ключові слова: антикризове управління підприємством; алгоритм антикризового управління; антикризова стратегія підприємства; заходи антикризового управління; ефективність управління.

УДК 658.15; JEL Classification: M21

**Ониси́форова В.Ю., Болотова Т.Н. АЛГОРИТМ РЕАЛИЗАЦИИ И
МЕРОПРИЯТИЯ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПРЕДПРИЯТИЕМ**

Цель. Формирование алгоритма реализации антикризисного управления предприятием и перечня его актуальных мероприятий. **Методика исследования.** В ходе исследования использовались методы анализа и синтеза, метод логического анализа. Информационными ресурсами исследования являются электронные информационные ресурсы и материалы периодических изданий. **Результаты.** Антикризисное управление должно присутствовать в системе менеджмента любого отечественного предприятия. Поэтому следует понимать четкий алгоритм принятия управленческих решений в данной подсистеме управления предприятием. Эффективное решение по антикризисному управлению предприятием должно проходить при своей реализации следующие этапы: сбор и первичная обработка качественной, достоверной и достаточной информации; анализ финансовых показателей предприятия; оценка наличия в деятельности предприятия уже существующего кризиса; оценивания достоверности развертывания кризиса в будущем; выбор общей стратегии антикризисного управления; разработка мероприятий по реализации выбранной антикризисной стратегии; реализация мероприятий антикризисной стратегии управления; оценка эффективности реализованных мероприятий с точки зрения достижения целей антикризисного управления. В алгоритме реализации антикризисного управления одним из важнейших этапов является формирование перечня его эффективных мероприятий, которыми могут быть: оптимизация статей расходов предприятия и сокращение их объема; оптимизация налоговой нагрузки; эффективная кадровая политика; эффективная маркетинговая стратегия и использования ее потенциала; внедрение эффективной системы управления предприятием в целом; оптимизация системы планирования; оптимизация бюджетирования; контроль чистого денежного потока; повышение качества информации. **Научная новизна.** Сформирован алгоритм реализации управленческого решения по антикризисному управлению предприятием и уточнен перечень мероприятий антикризисной стратегии предприятия. **Практическая значимость.** Предложенные выводы могут быть использованы руководителями и

собственниками предприятий при формировании системы антикризисного управления.

Ключевые слова: антикризисное управление предприятием; алгоритм антикризисного управления; антикризисная стратегия предприятия; меры антикризисного управления; эффективность управления.

UDC 658.15; JEL Classification: M21

Onisiforova V.Yu., Bolotova T.M. ALGORITHM OF IMPLEMENTATION AND WAYS OF THE ENTERPRISE ANTI-CRISIS MANAGEMENT

Purpose. Formation of the algorithm of the enterprise anti-crisis management realization and the list of its actual activities. **Methodology of research.** Methods of analysis and synthesis, the method of logical analysis were used in investigation. The informative resources of the study are electronic informative resources and periodical materials. **Results.** Crisis management should be presented in the management system of any domestic enterprise. Therefore, it is necessary to understand a clear algorithm for making management decisions in this subsystem of enterprise management. During implementation an effective solution for crisis management of the enterprise has to go through the following stages: collection and initial processing of quality, reliable and sufficient information; analysis of financial indicators of the enterprise; assessment of the crisis presence, which has already existed in the enterprise; assessment of the probability of a future crisis; choice of general strategy of crisis management; development of ways to implement the selected anti-crisis strategy; implementation of anti-crisis management strategy ways; assessment of the implemented ways affectivity in terms of achieving the objectives of crisis management. One of the most important stages in the algorithm of anti-crisis management realization is formation of the effective ways list. These ways can be: optimization of the enterprise expenses and reduction of their volume; tax burden optimization; effective personnel policy; effective marketing strategy and use of its potential; introduction of an effective management system of the enterprise in total; optimization of the planning system; budget optimization; net cash flow control; improving of the information quality. **Originality.** The algorithm of realization of the administrative decision about enterprise anti-crisis management is formed and the list of enterprise anti-crisis strategy ways is specified. **Practical value.** The proposed conclusions can be used by managers and owners of enterprises in the formation of crisis management system.

Key words: anti-crisis management of the enterprise, algorithm of anti-crisis management, anti-crisis strategy of the enterprise, ways of anti-crisis management, management efficiency.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Онiсiфорова Валентина Юрiївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. 099-499-14-28.

Онисифорова Валентина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Onisiforova Valentyna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Болотова Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський торговельно-економічний коледж КНТЕУ, Голова ЦК економіки, управління та адміністрування, м. Харків, Україна; e-mail: tatabolotova1975@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1414-880X>. Моб. (050)302-57-77.

Болотова Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский торгово-экономический колледж КНТЭУ, Глава ЦК экономики, управления и администрирования, г. Харьков, Украина.

Bolotova Tatyana – Candidate of Sciences (Economics), Kharkov College of Trade and Economics KNTEU, Head of the Central Committee of Economics, Management and Administration, Kharkiv, Ukraine.

БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПОТОЧНОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Онiсiфорова В.Ю., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Осьмірко І.В., канд. екон. наук, доцент

*Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди*

Постановка проблеми. Проблема ефективного управління підприємством обов'язково передбачає побудову якісної системи планування. В сучасних нестабільних умовах функціонування вітчизняних підприємств все більше уваги необхідно в цьому процесі приділяти саме короткостроковому, поточному плануванню їх діяльності. Відповідно, все більш поширеним в практичній діяльності підприємств стає такий інструмент поточного та фінансового планування, як бюджетування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками серед науковців все більше уваги приділяється дослідженню системи бюджетування як інструмента планування операційної та фінансової діяльності на підприємстві [1-11]. Однак в своїх роботах переважна більшість авторів фокусує увагу на самій структурі бюджетів, сукупності показників, які мають бути в них відображені, особливостях їх групування за видами діяльності та періодами планування [5, 6]. Значна кількість дослідників приділяє увагу в своїх роботах також питанням інтеграції системи бюджетування в систему планування на підприємстві [7, 8].

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість досліджень, подальшого комплексного розгляду та конкретизації вимагають основні аспекти побудови та впровадження якісної системи бюджетування на підприємстві.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексне дослідження основних теоретичних та практичних аспектів впровадження системи бюджетування на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетування, відповідно до погляду більшості дослідників, є інструментом в системі планування діяльності підприємства [4, 8]. Тому першочергово слід зупинити увагу саме на цьому аспекті впровадження системи бюджетування.

Планування сьогодні займає одне з центральних місць в системі управління підприємством, бо його метою є прогнозування та організація роботи та розвитку підприємства. Система планування, яка реалізується у сукупності планів, розкриває такі питання, як: цілі, задачі розвитку

підприємства, шляхи їх досягнення, ресурси, організацію виконання та контроль планів.

В процесі планування надзвичайно важливим є етап визначення поточних завдань, виконання яких дозволить підприємству досягти поставлених цілей. Саме на цьому етапі процесу планування діяльності і стає надзвичайно актуальним та ефективним використання системи бюджетування. Проведемо аналіз поглядів дослідників на розуміння сутності бюджету та бюджетування, як економічного поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Дослідження сутності понять «бюджет» та «бюджетування»

Автор	Трактування
С. Білобловський	Бюджетування – це «технологія фінансового планування, обліку, контролю доходів і витрат, одержуваних від бізнесу на всіх рівнях керування, що дає змогу аналізувати прогнозовані й отримані фінансові показники» [1]
А.Є. Карпов	Бюджетування – це «інструмент короткострокового планування, що виражає плани підприємства в фінансових показниках, а також спосіб контролю ефективності використання економічних ресурсів: людських, фінансових, виробничих та ін.» [3]
Р.С. Квасницька, С.О. Джерелейко	Бюджетування – «процес розробки, виконання, контролю та аналізу фінансового плану, який охоплює всі сторони діяльності господарської структури, що дозволяє зіставити витрати й отримані результати на наступний період» [4]
А.М. Кармінський	«Бюджетування – це складання бюджету в межах формального процесу планування» [3]
В.М. Коваленко, О.Ю. Нестор	«Бюджет – це плановий документ, що відображає у показниках доходів та видатків господарські операції підприємства та результати, пов'язані з їх виконанням» [5]
І.В. Сергєєв, А.В. Шипіцин	«Короткострокове планування витрат підрозділів» [3]
О.Є. Федорченко	«Бюджет – це план підприємства на певний період часу, виражений у кількісних, переважно фінансових показниках. Бюджетування являє собою процес підготовки бюджету і здійснення контролю за його виконанням» [11]
Г.П. Столяров, Р.П. Пенова	«Бюджетування є планування, облік і контроль руху грошових коштів, і аналіз фінансових результатів конкретних напрямків діяльності підприємства. Бюджет – це фінансовий план, що охоплює всі сторони діяльності підприємства, що дозволяє зіставляти всі понесені витрати та отримані результати на майбутній період часу» [10]

Отже, аналізуючи погляди, можна побачити, наступне:

- більшість авторів вважають бюджетування технологією, інструментом поточного короткострокового планування;
- частина дослідників вважає, що бюджетування стосується лише планування фінансових показників діяльності підприємства;
- частина дослідників вважає, що бюджетування має охоплювати не лише фінансові, але й господарські операції та показники.

Відповідно на наш погляд, визначення сутності бюджетування має бути наступним. Бюджетування – це інструмент поточного планування господарських операцій підприємства та показників його фінансової діяльності.

Виходячи з отриманого визначення бюджетування проведемо аналіз переваг та недоліків його впровадження в систему управління на підприємстві.

Дуже ґрунтовно розглянули переваги бюджетування у своїх працях О.Є. Федорченко, Г.П. Столяров та Р.П. Пенова, В.М. Коваленко та О.Ю. Нестор [5, 10, 11]. Узагальнюючи їх погляди, можна сформулювати наступний перелік переваг бюджетування як системи оперативного планування:

- бюджетування значно підвищує рівень мотивації керівників структурних підрозділів та центрів відповідальності, а також виконавців на місцях;
- бюджетування дозволяє підвищити рівень координації дій окремих структурних підрозділів підприємства в процесі досягнення встановлених загальних цілей підприємства;
- бюджетування дозволяє своєчасно реагувати на відхилення та вносити поточні корективи в ході реалізації планів підприємства, підвищує рівень реальності складених планів;
- бюджетування є дієвим інструментом порівняння бажаних та досягнутих результатів, дозволяє своєчасно виявляти «вузькі місця»;
- бюджетування сприяє удосконаленню розподілу ресурсів та раціональному їх використанню;
- бюджетування підвищує загальний рівень керованості підприємства за рахунок посилення комунікацій;
- бюджетування підвищує рівень самостійності підрозділів у витрачанні коштів в межах їх затверджених бюджетів;
- бюджетування значно спрощує систему контролю на підприємстві;
- бюджетування дозволяє оптимізувати документообіг, зменшити витрати робочого часу фахівців за рахунок мінімізації кількості показників.

Як інструмент поточного планування, бюджетування також дозволяє:

- досягти визначених показників ефективності роботи підприємства;
- синхронізувати процеси реалізації та виробництва продукції;
- оптимізувати процеси матеріального забезпечення виробництва;
- забезпечити ритмічність випуску продукції;
- забезпечити виконання договорів поставок продукції у зазначений строк;
- спланувати грошові потоки;
- синхронізувати строки та контролювати погашення дебіторської та кредиторської заборгованості з метою недопущення неплатоспроможності підприємства.

Однак впровадження системи бюджетування на підприємстві має і свої недоліки, серед яких слід відзначити наступні найбільш принципові:

- бюджет вимагає високого рівня продуктивності праці під час його виконання, це може викликати протидію на місцях та супроводжуватися конфліктами та зловживаннями в процесі складання бюджетів з метою полегшення подальшого виконання;

- впровадження системи бюджетування потребує додаткових витрат та кваліфікованих фахівців;

- в процесі бюджетування постійно присутнє протиріччя між рівнем досягнення цілей та стимулюючим ефектом;

- додатково суттєво впливають на ефективність бюджетування на вітчизняних підприємствах і такі фактори, як нестабільність та складність податкової системи, інфляційні процеси та нестабільність курсу національної валюти, складна організація закупівель сировини та реалізації продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, бюджетування є цілком реальним у впровадженні ефективним інструментом поточного планування діяльності підприємства, який дозволяє ефективно організувати та синхронізувати різні процеси на підприємстві, зкоординувати діяльність підрозділів та оперативно реагувати на поточні зміни, а також значно підвищує рівень мотивації керівників і фахівців в центрах відповідальності, в тому числі і за рахунок підвищення їх фінансової свободи в процесі освоєння коштів затверджених бюджетів.

Перелік посилань

1. Андрущенко І. Є., Касьян О. С. Бюджетування, як технологія стратегічного фінансового управління. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. Київ, 2014. № 12. : сайт URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3611>.

2. Білик М. Д. Бюджетування у системі фінансового планування. *Фінанси України*. Київ. 2003. № 3. С. 97–109.

3. Карпов А. Е. Бюджетування як інструмент управління. М.: Результат і якість, 2007. 531с.

4. Квасницька Р. С., Малінчук Л. О. Бюджетування як елемент фінансового планування підприємства. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. Тернопіль. 2011. № 6(25). С. 252–254.

5. Коваленко В. М., Нестор О. Ю. Бюджетування як інструмент підвищення ефективності управління підприємством. *Культура народів Причорномор'я*. Одеса. 2013. № 248. С. 72–75.

6. Колісник М. В., Балик У. О. Бюджетування як шлях до ефективного управління. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв. 2015. № 7. С. 372–375.

7. Коробка І. М. Бюджетування як елемент фінансового планування на підприємстві. *Эффективные инструменты современных наук*. Белгород. 2010. №11. : сайт URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64203.doc.html.

8. Мельник О. Г. Бюджетування як елемент процесу управління підприємством. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. Вісник НУ «ЛП». Львів. 2003. №478. С. 31–38.

9. Мельник О. Г. Методи бюджетного планування. *Фінанси України*. Київ. 2003. №12 (97). С. 37–46.

10. Столяров Г. П., Пенюва Р. П. Теоретичні аспекти формування системи планування та бюджетування на підприємстві. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. Одеса. 2016. № 4 (57). С. 84–94.

11. Федорченко О. Є. Удосконалення системи бюджетування на підприємстві. *Економіка та держава*. Київ. 2015. № 11. С. 37–39.

References

1. Andrushchenko, I. Ye., Kasian, O. S. (2014), Budgeting as a technology of strategic financial management [Biudzhetuvannia, yak tekhnolohiia stratehichnoho finansovoho upravlinnia], *Electronic scientific professional publication "Effective Economics"*, Kyiv, No.12, available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3611>.

2. Bilyk, M. D. (2003), Budgeting in the financial planning system [Biudzhetuvannia u systemi finansovoho planuvannia], *Finance of Ukraine*, Kyiv, No. 3, P. 97–109.

3. Karpov, A. E. (2007), *Budgeting as a management tool* [Biudzhetuvannia yak instrument upravlinnia], Moscow, 531 p.

4. Kvasnytska, R. S., Malinchuk, L. O. (2011), Budgeting as an element of financial planning of the enterprise [Biudzhetuvannia yak element finansovoho planuvannia pidpryemstva], *All-Ukrainian research and production railway "Innovative Economy"*, No.6(25), P. 252–254.

5. Kovalenko, E. A., Nestor, O. Yu. (2013), Budgeting as a tool to improve the efficiency of enterprise management [Biudzhetuvannia yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia pidpryemstvom], *Culture of the peoples of the Black Sea region*, Odesa, No. 248, P. 72–75.

6. Kolisnyk, M. V., Balyk, U. O. (2015), Budgeting as a way to effective management [Biudzhetuvannia yak shliakh do efektyvnoho upravlinnia], *Global and national economic problems*, Mykolayiv, No. 7, P. 372–375.

7. Korobka, I. M (2010), Budgeting as an element of financial planning in the enterprise [Biudzhetuvannia yak element finansovoho planuvannia na pidpryemstvi], *Effective tools of modern sciences*, Belgorod, No. 11, available at : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64203.doc.html.

8. Melnik, O. G. (2003), Budgeting as an element of the enterprise management process [Biudzhetuvannia yak element protsesu upravlinnia pidpryemstvom], *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development. Bulletin of NU "LP"*, Lviv, No. 478, P. 31–38.

9. Melnik, O. G. (2003), Methods of budget planning [Metody biudzhetnoho planuvannia], *Finance of Ukraine*, No. 12(97), P. 37–46.

10. Stoliarov, H. P., Pienova, R. P. (2016), Theoretical aspects of forming a system of planning and budgeting at the enterprise [Teoretychni aspekty formuvannia systemy planuvannia ta biudzhetuвання na pidpriemstvi], *Development of methods of management and administration of transport*, Odesa, No. 4(57), P. 84–94.

11. Fedorchenko, O. Ye. (2015), Improving the budgeting system at the enterprise [Udoskonalennia systemy biudzhetuвання na pidpriemstvi], *Economy and state*, Kyiv, No. 11, P. 37–39.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 658.15; JEL Classification: M 21

Онiсiфорова В.Ю., Осьмiрко I.B. БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПОТОЧНОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Мета. Комплексне дослідження основних теоретичних та практичних аспектів впровадження системи бюджетування на підприємстві. **Методика дослідження.** В ході дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, метод логічного аналізу. Інформаційними ресурсами дослідження є електронні інформаційні ресурси і матеріали періодичних видань. **Результати.** Бюджетування – це інструмент поточного планування господарських операцій підприємства та показників його фінансової діяльності. Переваги бюджетування як системи оперативного планування наступні: значно підвищує рівень мотивації керівників структурних підрозділів та центрів відповідальності, а також виконавців на місцях; дозволяє підвищити рівень координації дій окремих структурних підрозділів підприємства в процесі досягнення встановлених загальних цілей підприємства; дозволяє своєчасно реагувати на відхилення та вносити поточні корективи в ході реалізації планів підприємства, підвищує рівень реальності складених планів; є дієвим інструментом порівняння бажаних та досягнутих результатів, дозволяє своєчасно виявляти «вузькі місця»; сприяє удосконаленню розподілу ресурсів та раціональному їх використанню; підвищує загальний рівень керованості підприємства за рахунок посилення комунікацій; підвищує рівень самостійності підрозділів у витрачанні коштів в межах їх затверджених бюджетів; значно спрощує систему контролю на підприємстві; дозволяє оптимізувати документообіг, зменшити витрати робочого часу фахівців за рахунок мінімізації кількості показників. Однак впровадження системи бюджетування на підприємстві має і свої недоліки, серед яких слід відзначити наступні найбільш принципові: бюджет вимагає високого рівня продуктивності праці під час його виконання, це може викликати протидію на місцях та супроводжуватися конфліктами та зловживаннями в процесі складання бюджетів з метою полегшення подальшого виконання; впровадження системи бюджетування потребує додаткових витрат та кваліфікованих фахівців; в процесі бюджетування постійно присутнє протиріччя між рівнем досягнення цілей та стимулюючим ефектом. Додатково суттєво впливають на ефективність

бюджетування на вітчизняних підприємствах і такі фактори, як нестабільність та складність податкової системи, інфляційні процеси та нестабільність курсу національної валюти, складна організація закупівель сировини та реалізації продукції. **Наукова новизна.** Уточнено сутність поняття «бюджетування». Уточнено перелік переваг та недоліків впровадження системи бюджетування як інструмента поточного планування на підприємстві. **Практична значущість.** Запропоновані висновки можуть бути використані дослідниками, власниками та керівниками підприємств при впровадженні системи бюджетування на підприємстві.

Ключові слова: бюджет; бюджетування; система бюджетування; поточне планування; інструмент фінансового планування.

УДК 658.15; JEL Classification: M 21

Ониси́форова В.Ю., Осьми́рко И.В. БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ТЕКУЩЕГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Цель. Комплексное исследование основных теоретических и практических аспектов внедрения системы бюджетирования на предприятии. **Методика исследования.** В ходе исследования использовались методы анализа и синтеза, метод логического анализа. Информационными ресурсами исследования являются электронные информационные ресурсы и материалы периодических изданий. **Результаты.** Бюджетирование – это инструмент текущего планирования хозяйственных операций предприятия и показателей его финансовой деятельности. Преимущества бюджетирования как системы оперативного планирования следующие: значительно повышает уровень мотивации руководителей структурных подразделений и центров ответственности, а также исполнителей на местах; позволяет повысить уровень координации действий отдельных структурных подразделений предприятия в процессе достижения установленных общих целей предприятия; позволяет своевременно реагировать на отклонения и вносить текущие коррективы в ходе реализации планов предприятия, повышает уровень реальности составленных планов; является действенным инструментом сравнения желаемых и достигнутых результатов, позволяет своевременно выявлять «узкие места»; способствует совершенствованию распределения ресурсов и рациональному их использованию; повышает общий уровень управляемости предприятия за счет усиления коммуникаций; повышает уровень самостоятельности подразделений в расходовании средств в пределах их утвержденных бюджетов; значительно упрощает систему контроля на предприятии; позволяет оптимизировать документооборот, уменьшить затраты рабочего времени специалистов за счет минимизации количества показателей. Однако внедрение системы бюджетирования на предприятии имеет и свои недостатки, среди которых следует отметить следующие наиболее важные: бюджет требует высокого уровня производительности труда для его выполнения, это может вызвать

противодействие на местах и сопровождаться конфликтами и злоупотреблениями в процессе составления бюджетов с целью облегчения дальнейшего выполнения; внедрение системы бюджетирования требует дополнительных затрат и квалифицированных специалистов; в процессе бюджетирования постоянно присутствует противоречие между уровнем достижения целей и стимулирующим эффектом. Дополнительно существенно влияют на эффективность бюджетирования на отечественных предприятиях и такие факторы, как нестабильность и сложность налоговой системы, инфляционные процессы и нестабильность курса национальной валюты, сложная организация закупок сырья и реализации продукции. **Научная новизна.** Уточнена сущность понятия «бюджетирование». Уточнен перечень преимуществ и недостатков внедрения системы бюджетирования как инструмента текущего планирования на предприятии. **Практическая значимость.** Предложенные выводы могут быть использованы исследователями, собственниками и руководителями предприятий при внедрении системы бюджетирования на предприятии.

Ключевые слова: бюджет; бюджетирование; система бюджетирования; текущее планирование; инструмент финансового планирования.

UDC 658.15; JEL Classification: M 21

Onisiforova V.Yu., Osmirko I.V. BUDGETING AS AN EFFECTIVE TOOL OF CURRENT PLANNING AT THE ENTERPRISE

Purpose. Comprehensive study of the main theoretical and practical aspects of the budgeting system implementation at the enterprise. **Methodology of research.** The study used methods of analysis and synthesis, the method of logical analysis. The information resources of the study are electronic information resources and periodical materials. **Results.** Budgeting is a tool for current planning of the enterprise business operations and indicators of its financial activity. The advantages of budgeting as a system of operational planning are: significantly increases the level of heads of structural units and responsibility centers motivation, as well as executors on the place; allows to increase the level of separate structural divisions coordination actions of the enterprise in the course of the established the enterprise general purposes achievement; allows to respond in time on deviations and make current adjustments during the implementation of the enterprise plans, increases the level of plans reality; is an effective tool for comparing the desired and achieved results, allows to identify "bottlenecks" in time; contributes to the improvement of resource allocation and their rational use; increases the overall level of the enterprise control by communications strengthening; increases the level of units independence in spending funds within their approved budgets; significantly simplifies the control system at the enterprise; allows you to optimize paperwork, reduce the cost of specialists' working time by minimizing the number of indicators. However, the implementation of the budgeting system in the enterprise has its drawbacks, among which the most important are: the budget requires a high level of productivity during its implementation, it can cause

resistance on the place and can be accompanied by conflicts and abuses in the budgeting process; implementation of the budgeting system requires additional costs and qualified specialists; there is a constant contradiction between the level of goals achievement and the incentive effect in the budgeting process. In addition, factors such as instability and complexity of the tax system, inflation and instability of the national currency, complex organization of procurement of raw materials and sales of products also significantly affect on the budgeting efficiency at domestic enterprises. **Originality.** The essence of the "budgeting" concept is specified. The list of advantages and disadvantages of budgeting system introduction as a tool of current planning at the enterprise is specified. **Practical value.** The proposed conclusions can be used by researchers, owners and managers of enterprises in the implementation of the budgeting system at the enterprise

Key words: budget; budgeting; budgeting system; current planning; financial planning tool.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Онiсiфорова Валентина Юрiївна – кандидат економiчних наук, доцент, Харкiвський нацiональний автомобiльно-дорожнiй унiверситет, доцент кафедри економiки i пiдприємництва, м. Харкiв, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. 099-499-14-28.

Онисифорова Валентина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Onisiforova Valentyna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Осьмiрко Інна Володимирiвна – кандидат економiчних наук, доцент, Харкiвський нацiональний педагогiчний унiверситет iменi Г.С. Сковороди, доцент кафедри економiчної теорiї, фiнансiв i облiку, м. Харкiв, Україна; e-mail: i.v.osmirko@hnpu.edu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7967-8230>. Моб. 050-60-50-684.

Осмирко Инна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, доцент кафедры экономической теории, финансов и учета, г. Харьков, Украина.

Osmirko Inna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda, Associate Professor of the Department of Economic theory, Finance and Accounting, Kharkiv, Ukraine.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Онiсiфорова В.Ю., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сiдельнікова В.К., канд. пед. наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені

Г.С. Сковороди

Постановка проблеми. Економіка України на всьому шляху свого існування та розвитку характеризується високим рівнем кризовості та постійною присутністю в діяльності вітчизняних підприємств значного переліку факторів, які спричиняють на неї свій негативний вплив. На сьогодні ситуація ще більше ускладнюється через поширення загальносвітових негативних тенденцій, які пов'язані з запровадженням карантинних заходів та їх наслідками для національних економік. Все це обумовлює поновлення інтересу до дослідження проблем антикризового управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам антикризового управління підприємством приділила увагу в своїх дослідженнях дуже значна кількість науковців. В свої працях дослідники, які головним чином зосереджують увагу на питаннях визначення сутності поняття «антикризове управління підприємством», надають своє бачення відносно широти охоплення управлінських функцій даної підсистеми в загальній системі управління, а також відображають місце антикризового управління відповідно до фактору появи кризи в діяльності підприємства [1, 2, 3, 4]. Значна частина фокусує свої дослідження в межах «вузького» та «широкого» підходів до бачення антикризового управління підприємством та відповідно до цього відображає своє бачення змісту, предмету та цілей такого управління [5, 6, 7].

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо уваги приділено комплексному дослідженню сутності антикризового управління підприємством як підсистеми управління підприємством в цілому відповідно до сучасних особливостей розвитку економіки з метою формування чіткого визначення суб'єкта, об'єкта, предмета та цілей такого управління.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження головних теоретичних аспектів антикризового управління як підсистеми управління підприємством, а саме визначення його сутності, суб'єкта, об'єкта, предмета та цілей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням сутності поняття «антикризове управління підприємством» займалася велика кількість науковців та практиків протягом останніх двох десятиріч, серед них: Е.А. Уткін, В.І. Кошкін, І.А. Бланк, Л. Лігоненко, Е.М. Коротков, А. Грязнова,

С. Рамазанов, Л. Ситник, В. Панагушин, А. Большаков, М. Колісник та інші [1-7]. Аналізуючи їх роботи, можна помітити, що в них присутні деякі відмінності у поглядах та у широті охоплення проблеми.

Перші дослідження фокусували увагу на тому, що антикризове управління не є функцією системи управління підприємством, а є зовнішньою функцією відносно до нього, бо реалізуються зовнішніми фахівцями в умовах загрози банкрутства підприємства. Однак на сьогодні такий погляд вже не є актуальним, бо переважна частина дослідників відносить функцію антикризового управління до внутрішніх функцій, які мають виконуватися фахівцями підприємства, тобто антикризове управління вбачається як підсистема в загальній системі управління підприємством.

Наступним важливим моментом є те, що погляди дослідників можна також розділити на два принципових напрями:

- одні дослідники є прибічниками більш вузького бачення антикризового управління, яке фактично зводиться до управління платоспроможністю та фінансовим станом підприємства;

- друга частина дослідників вважає, що антикризове управління повинне полягати в управлінні всім переліком загроз діяльності та стабільному становищу підприємства.

В цілому ж на сьогодні за змістом можна виокремити наступні підходи до визначення сутності антикризового управління підприємством:

- управління з метою уникнення банкрутства та фінансового оздоровлення підприємства;

- управління з метою виявлення та ліквідації ознак кризового стану підприємства та забезпечення його стабільного функціонування;

- управління, яке попереджує появу або зменшує вірогідність настання криз в діяльності підприємства;

- управління, яке забезпечує розвиток та ефективне використання ресурсів в умовах кризового середовища.

Також можна відмітити, що дослідники по-різному бачать місце антикризового управління відносно факту появи кризи в діяльності підприємства. Відповідно до цього аспекту, антикризове управління може бути:

- управлінням в умовах загальної кризи;

- передкризовим управлінням;

- управлінням в умовах кризи підприємства [1].

Отже, на основі вище наведеної інформації можна сформулювати наступне визначення сутності поняття «антикризове управління підприємством» – це попереджуваче управління, яке попереджає або мінімізує вірогідність настання криз в діяльності підприємства, забезпечуючи при цьому підвищення ефективності роботи підприємства та ефективність використання наявних в нього ресурсів.

На основі отриманого визначення слід визначитися з головними теоретичними аспектами управління, такими як суб'єкт, об'єкт, предмет та цілі.

Дуже змістовно цю проблему розглянули в своїх роботах Єпіфанова І.Ю., Оранська Н.О., Важинський Ф.А., Колодійчук А.В., Романяк Г.М. [8, 9, 10]. На основі їх досліджень, після внесення певних коректив відповідно до уточненого бачення сутності антикризового управління, можна сформувати сучасне бачення ключових теоретичних аспектів досліджуваного виду управління, яке наведене на рис. 1.

Рис. 1. Актуальні аспекти антикризового управління підприємством

На наш погляд, до існуючих підходів щодо визначення змісту ключових теоретичних аспектів антикризового управління, мають бути внесені уточнення в частині розширення переліку предметів, корегування переліку суб'єктів, а також має бути розширений спектр цілей управління. Отже, до предметів антикризового управління мають бути додані наступні:

- вірогідність настання кризи;
- ефективність роботи підприємства;
- ефективність використання ресурсів.

Перелік суб'єктів управління має обмежуватися власниками та функціональними керівниками і спеціалістами підприємства. До існуючого в дослідженнях переліку цілей антикризового управління, на наш погляд, мають бути в сучасних умовах додані наступні:

- забезпечення ефективності використання ресурсів, яку власник підприємства вважає необхідною;
- підвищення ефективності роботи підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сучасні кризові умови, в яких перебувають національні економіки, фактично «дають нове життя» для досліджень антикризового управління підприємствами. Однак сучасне бачення сутності такого управління не має звужуватися лише до управління фактом настання кризи неплатоспроможності, воно є значно ширшим. Сучасне антикризове управління підприємством – це ціла комплексна підсистема управління, метою якої має бути забезпечення розвитку підприємства, зміцнення його фінансового становища, мінімізація вірогідності настання самого факту кризи на підприємстві в умовах високої ефективності використання наявних ресурсів.

Перелік посилань

1. Коляденко І. І., Кавтиш О. П. Наукові підходи до сутності антикризового управління. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. Херсон, 2018. №2-2(45). С. 7–10.
2. Уткин Э. А. Антикризисное управление. Москва: Экмос, 1997. 400 с.
3. Кошкин В. И. Антикризисное управление: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 11. Москва: ИНФРА-М, 2000. 512 с.
4. Бланк И. А. Антикризисное финансовое управление предприятием. Киев: Эльга, Ника Центр, 2006. 672 с.
5. Лігоненко Л. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 580 с.
6. Коротков Э. М. Антикризисное управление / под ред. Э. М. Короткова. Москва: ИНФРА-М, 2000. 432 с.
7. Рамазанов С. К., Степаненко О. П., Тимашова Л. А. Методи антикризового управління: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім В. Даля, 2004. 192 с.

8. Єпіфанова І. Ю., Оранська Н. О. Сутність антикризового управління підприємства. *Економіка і суспільство*. Мукачеве. 2016. №2. С. 265–269.

9. Важинський Ф. А., Колодійчук А. В. Сутність антикризового фінансового управління підприємством. *Економіка промисловості*. 2009. № 5. С. 127–130.

10. Романяк Г. М. Сутність антикризового управління підприємством в умовах нестабільного ринкового середовища. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2016. №1. С. 235–239.

References

1. Kolyadenko, I. I., Kavtysh, O. P. (2018), Scientific approaches to the essence of crisis management [Naukovi pidkhody do sutnosti antykrizovoho upravlinnia], *Research and production magazine "Business Navigator"*, Kherson, No. 2-2 (45), P. 7–10.

2. Utkin, E. A. (1997), *Anti-crisis management [Antykrizysnoe upravlenye]*, Moscow, 400 p.

3. Koshkin, V. I. (2000), *Anti-crisis management: 17-module program for managers "Management of the development of the organization." Module 11 [Antykrizysnoe upravlenye: 17-modulnaia prohramma dlia menedzherov «Upravlenye razvytyem orhanyzatsyy». Modul 11]*, Moscow, 512 p.

4. Blank, I. A. (2006), *Anti-crisis financial management of the enterprise [Antykrizysnoe fynansovoe upravlenye predpriyatiem]*, Kyiv, 672 p.

5. Ligonenko, L. (2001), *Anti-crisis management of the enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools: monograph [Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii: monohrafiia]*, Kiev, 580 p.

6. Korotkov, E.M. (2000), *Anti-crisis management [Antykrizysnoe upravlenye]*, Moscow, 432 p.

7. Ramazanov, S. K., Stepanenko, O. P., Timashova, L. A. (2004), *Methods of crisis management: monograph [Metody antykrizovoho upravlinnya: monohrafiya]*, Lugansk, 192 p.

8. Yepifanova, I. Yu., Oranska, N. O. (2016), The essence of crisis management of the enterprise [Sutnist antykrizovoho upravlinnia pidpriemstva], *Economy and society*, Mukachevo, No. 2, P. 265–269.

9. Vazhynskyi, F. A., Kolodiychuk, A. V. (2009), The essence of anti-crisis financial management of the enterprise [Sutnist antykrizovoho finansovoho upravlinnia pidpriemstvom], *Industrial economics*, Kiev, No. 5, P. 127–130.

10. Romanyak, G. M. (2016), The essence of crisis management of the enterprise in an unstable market environment [Sutnist antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom v umovakh nestabilnoho rynkovoho seredovyshcha], *Scientific notes of the Ukrainian Academy of Printing*, Lviv, No. 1, P. 235–239.

УДК 658.15; JEL Classification: M21

Ониси́форова В.Ю., Сидельнікова В.К. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Мета. Дослідження головних теоретичних аспектів антикризового управління як підсистеми управління підприємством, а саме визначення його сутності, суб'єкта, об'єкта, предмета та цілей. **Методика дослідження.** В ході дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, метод логічного аналізу. Інформаційними ресурсами дослідження є електронні інформаційні ресурси і матеріали періодичних видань. **Результати.** Аналіз досліджень науковців дозволив встановити наступні найпоширеніші погляди на сутність антикризового управління підприємством: управління з метою уникнення банкрутства та фінансового оздоровлення підприємства; управління з метою виявлення та ліквідації ознак кризового стану підприємства та забезпечення його стабільного функціонування; управління, яке попереджує появу або зменшує вірогідність настання криз в діяльності підприємства; управління, яке забезпечує розвиток та ефективне використання ресурсів в умовах кризового середовища. Відносно факту появи кризи в діяльності підприємства, антикризове управління визначають, як управління в умовах загальної кризи; передкризове управління; управління в умовах кризи підприємства. Отже, актуальне визначення сутності поняття «антикризове управління підприємством» є наступним – це попереджуваче управління, яке попереджає або мінімізує вірогідність настання криз в діяльності підприємства, забезпечуючи при цьому підвищення ефективності роботи підприємства та ефективність використання наявних в нього ресурсів. Відповідно до сформованого визначення, до існуючих предметів антикризового управління мають бути додані: вірогідність настання кризи; ефективність роботи підприємства; ефективність використання ресурсів. Перелік суб'єктів управління має обмежуватися власниками та функціональними керівниками і спеціалістами підприємства. До існуючого в дослідженнях переліку цілей антикризового управління, мають бути в сучасних умовах додані наступні: забезпечення ефективності використання ресурсів, яку власник підприємства вважає необхідною; підвищення ефективності роботи підприємства. **Наукова новизна.** Уточнено сутність поняття «антикризове управління підприємством». Уточнено об'єкти та суб'єкти антикризового управління. Доповнено перелік предметів та цілей антикризового управління підприємством. **Практична значущість.** Запропоновані висновки можуть бути використані дослідниками, власниками та керівниками підприємств при визначенні ефективних напрямків антикризового управління підприємством.

Ключові слова: сутність антикризового управління підприємством; об'єкт антикризового управління; суб'єкт антикризового управління; предмет антикризового управління; цілі антикризового управління.

Онисифорова В.Ю., Сидельникова В.К. АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ
АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Цель. Исследование главных теоретических аспектов антикризисного управления как подсистемы управления предприятием, а именно определение его сущности, субъекта, объекта, предмета и целей. **Методика исследования.** В ходе исследования использовались методы анализа и синтеза, метод логического анализа. Информационными ресурсами исследования являются электронные информационные ресурсы и материалы периодических изданий. **Результаты.** Анализ исследований ученых позволил установить следующие наиболее распространенные взгляды на сущность антикризисного управления предприятием: управление с целью избегания банкротства и финансового оздоровления предприятия; управление с целью выявления и ликвидации признаков кризисного состояния предприятия и обеспечения его стабильного функционирования; управление, предупреждающее появление или уменьшающее вероятность наступления кризисов в деятельности предприятия; управление, которое обеспечивает развитие и эффективное использование ресурсов в условиях кризисной среды. По отношению к факту появления кризиса в деятельности предприятия, антикризисное управление определяют, как управление в условиях общего кризиса; предкризисное управление; управление в условиях кризиса предприятия. Таким образом, актуальное определение сущности понятия «антикризисное управление предприятием» является следующим – это упреждающее управление, предупреждающее или минимизирующее вероятность наступления кризисов в деятельности предприятия, обеспечивая при этом повышение эффективности работы предприятия и эффективность использования имеющихся у него ресурсов. Согласно сформулированному определению, к существующим предметам антикризисного управления должны быть добавлены: вероятность наступления кризиса; эффективность работы предприятия; эффективность использования ресурсов. Перечень субъектов управления должен ограничиваться собственниками и функциональными руководителями и специалистами предприятия. К существующему в исследованиях перечню целей антикризисного управления, должны быть в современных условиях добавлены следующие: обеспечение эффективности использования ресурсов, которую владелец предприятия считает необходимой; повышение эффективности работы предприятия. **Научная новизна.** Уточнена сущность понятия «антикризисное управление предприятием». Уточнены объекты и субъекты антикризисного управления. Дополнен перечень предметов и целей антикризисного управления предприятием. **Практическая значимость.** Предложенные выводы могут быть использованы исследователями, собственниками и руководителями предприятий при определении эффективных направлений антикризисного управления предприятием.

Ключевые слова: сущность антикризисного управления предприятием; объект антикризисного управления; субъект антикризисного управления; предмет антикризисного управления; цели антикризисного управления.

UDC 658.15; JEL Classification: M21

Onisiforova V. Yu., Sidelnikova V. K. CURRENT ASPECTS OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Purpose. The research of the main theoretical aspects of crisis management as a subsystem of enterprise management, namely the definition of its essence, subject, object, subject and goals. **Methodology of research.** The study used methods of analysis and synthesis, the method of logical analysis. The information resources of the study are electronic informative resources and periodical materials. **Results.** The analysis of scientists' researches allowed to establish the most widespread following views on issue of enterprise anti-crisis management: management with the purpose to avoid bankruptcy and to financial recovery of the enterprise; management in order to identify and eliminate signs of crisis in the enterprise, in order to provide of its stable operation; management, which prevents the occurrence or reduces the probability of crises in the enterprise; management that provides the development and effective using of resources in a crisis environment. Regarding to the fact of the crisis in the enterprise, anti-crisis management is defined as management in a general crisis, pre-crisis management as management in an enterprise crisis. Therefore, the actual definition of the concept of "crisis management of the enterprise" is the follow: it is preventive management, which prevents or minimizes the probability of crises in the enterprise with additional improving the efficiency of the enterprise and the using of available resources. According to the formed definition, the probability of crisis occurrence, the enterprise efficiency and efficiency of resources using should be added to existing subjects of anti-crisis management. The list of management entities should be limited by the owners and functional managers and specialists of the enterprise. In modern conditions it should be added to the existing list of crisis management objectives the next activities: providing the efficient of resources use, which is necessary by the owner's opinion, increasing of the enterprise efficiency. **Originality.** The essence of the concept "crisis management of the enterprise" is specified. Objects and subjects of crisis management are specified. The list of subjects and goals of the enterprise anti-crisis management has been supplemented. **Practical value.** The proposed conclusions can be used by researchers, owners and managers of enterprises in determining of the effective directions of crisis management.

Key words: essence of the enterprise anti-crisis management; object of anti-crisis management; subject of anti-crisis management; goal of anti-crisis management.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Ониси́форова Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. 099-499-14-28.

Ониси́форова Валентина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Onisiforova Valentyna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Сідельнікова Владислава Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку, м. Харків, Україна; e-mail: vladasid09@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3851-6067>. Моб. 067-701-43-43

Сидельникова Владислава Константиновна – кандидат педагогических наук, доцент, Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, доцент кафедры экономической теории, финансов и учета, г. Харьков, Украина.

Sidelnikova Vladyslava – Candidate of Sciences (Pedagogical Sciences), Associate Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda, Associate Professor at the Department of Economic Theory, Finance and Accounting, Kharkiv, Ukraine.

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Сідельнікова І. В., канд. екон. наук, доцент
Харківський національний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди

Солонун Н.М., канд. екон. наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Питання впровадження інновацій у виробничий процес підприємств різних форм господарювання вже тривалий час знаходиться у колі інтересів багатьох вчених. Невпинний розвиток технологій, науки та в цілому технічного прогресу стимулює подальшу необхідність використання новітніх підходів до створення кінцевого продукту, а також до сутності самого продукту як такого.

Підприємництво та інновації – ось основні чинники забезпечення економічного зростання підприємства в умовах глобалізації [1]. У цій праці автор підкреслює, що підприємництво – це перший крок, а інноваційний процес – це метод роботи сучасної економіки. Сучасний світ підприємництва функціонує у складних умовах трансформації виробничих та збутових процесів, зокрема через такі виклики сьогодення, як пандемії та зміна багатьох користувацьких уподобань та потреб через зміни у навколишньому економічному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання впровадження інновацій у підприємницький процес займалися багато вчених як закордоном, так і в Україні. Зокрема, Базилевич В.М., Вовк Л.В., Друкер П., Івченкова О. Ю., Крикуненко К. М., Нежиборець В., Шумпетер Й. тощо. Вчені відзначають велику роль інноваційного підприємництва у процесі економічного зростання, як стратегічну складову розвитку національної економіки та як організаційно-економічну систему стратегічного розвитку підприємства чи окремої галузі.

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на істотну глибину розробок, представлених у низці праць, присвячених інноваційному підприємництву, все ж таки є напрямки для подальшого вивчення зазначеного питання, зокрема через надшвидкий розвиток сучасного світу, який зумовлює новітні умови функціонування підприємства.

Формулювання цілей статті. Автором у [2] підкреслено, що сьогодні починається так званий етап «Індустріалізації 4.0», який охоплюватиме нові площини функціонування світу. «Третя (цифрова) революція, яка почалася в другій половині минулого століття, характеризується розвитком інформаційно-

комунікаційних технологій, автоматизацією та роботизацією виробничих процесів тощо. Характерні риси «Індустріалізації 4.0» – це повністю автоматизовані виробництва, на яких управління всіма процесами здійснюватиметься в режимі реального часу і з урахуванням мінливих зовнішніх умов. Важливу роль відіграватимуть (та вже й сьогодні відіграють) інтернет-технології, що забезпечать комунікації між персоналом та обладнанням. Підприємства вироблятимуть продукцію відповідно до вимог індивідуального замовника, оптимізуючи собівартість виробництва. Тому актуальним питанням є розгляд новітньої ролі інноваційного підприємництва в умовах прийдешнього укладу функціонування економіки та світового господарства. Зокрема, у рамках даної статті буде розглянуто важливу роль архітектури інноваційного простору підприємницької діяльності як важливої складової інноваційного розвитку сучасного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі поняття «підприємництво» з'явилося на початку XVIII століття. Цей термін трактували як особливий тип господарювання з використанням нових можливостей виробництва товарів і послуг на основі інновацій та залучення ресурсів із різних джерел. Сучасне розуміння підприємництва базується на принципі справедливості, дотримання прав людини, намаганні принести користь людству, що й відрізняє підприємництво від бізнесу, який означає будь-який вид економічної діяльності, навіть протизаконний [3]. Але первісно зазначений принцип використання інновацій існує й досі – через багато років та за різних технологічних укладах.

Інноваційну діяльність можна сміливо називати таким інструментом підприємництва, який супроводжує зазначену діяльність з моменту її виникнення, тому що у тій або іншій мірі елементи новизни завжди були присутні у діяльності підприємця. Але саме сьогодні активне формування підприємницького середовища, яке розвивається у швидкозмінних умовах економічного середовища, потребує розбудови новітньої архітектури інноваційного простору підприємницької діяльності.

Використання терміну «архітектура» у економічній сфері виправдано тим, що складні економічні процеси та складові економічного середовища слід розглядати як організаційну структуру, структуру каналів продажів і функціональну модель підприємства, документи, що використовуються в процесі розробки і реалізації продуктів тощо.

Архітектура управлінської діяльності підприємства – це найбільш загальне і всебічне уявлення підприємства, як господарюючого суб'єкта, що має короткострокові і довгострокові цілі ведення своєї основної діяльності, певну місією на регіональному і світовому ринку, і стратегією розвитку, зовнішні і внутрішні ресурси, необхідні для виконання місії і досягнення поставлених цілей, а також сформовані правила ведення основної діяльності (бізнесу).

Як було зазначено вище, число змін у зовнішньому середовищі нарастає зі значною швидкістю, і тому вимоги до адаптивності підприємства до умов ринку постійно зростають. Інноваційність як напрямок розвитку сучасного підприємства накладає відбиток на певні усталені господарські процеси підприємства. Тому у межах загального управління підприємством слід виділити управління архітектурою інноваційного простору підприємницької діяльності.

«Архітектура підприємства встановлює шлях до досягнення місії організації завдяки оптимальному функціонуванню її ключових бізнес-процесів» [4]. Одним з ключових бізнес-процесів і виступає інноваційна діяльність. Узгодженість елементів інноваційного простору підприємства збільшує її адаптивність, що в даний час є важливим фактором в конкурентній боротьбі.

Для управління архітектурою інноваційного простору підприємницької діяльності використовуються такі кроки:

- опис існуючої архітектури,
- проектування цільового стану архітектури,
- формування плану переходу від існуючої до цільової архітектури інноваційного простору підприємницької діяльності.

При цьому на першому етапі основною складністю є визначення того, які елементи архітектури і в якому обсязі потрібно описувати.

Й. Шумпетер пропонує таке бачення сутності інноваційного середовища в класичній теорії інновацій, яке під інноваційним середовищем розуміє сукупність наступних систем:

- системи інноваційного підприємництва;
- системи техніко-технологічних розробок;
- системи науки і освіти [5].

В рамках окремого підприємства вказані елементи мають сформувати структуру, яка б і представляла собою архітектуру інноваційного простору підприємницької діяльності. Зокрема, укрупнену сукупність таких підсистем представлено на рис. 1.

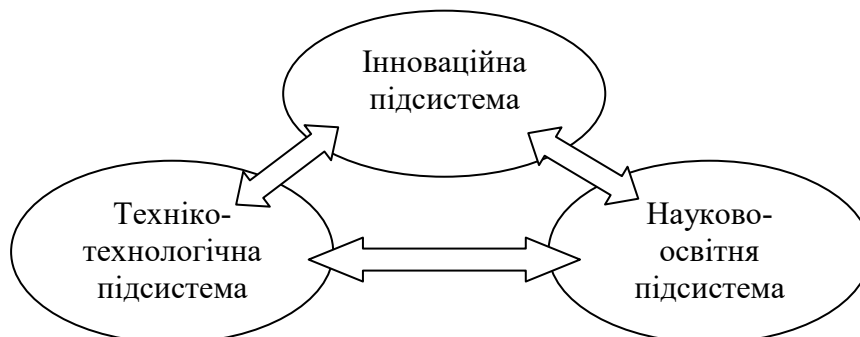

Рис. 1. Підсистеми інноваційного простору

Інноваційна підсистема враховує матеріальні потоки, спрямовані на розробку та впровадження інновацій, значні інформаційні та когнітивні потоки тощо. Техніко-технологічний розвиток повинен розглядатись як базова складова інноваційного розвитку, тому що ефективність функціонування вітчизняних промислових підприємств в сучасних умовах неможлива без застосування прогресивних технологій, новітньої техніки та інноваційної організації ведення бізнесу.

Постійний техніко-технологічний розвиток підприємства забезпечить його високі конкурентні переваги на ринку та дозволить ефективно здійснювати виробничу діяльність [6].

Система науки та освіти як складова архітектури інноваційного простору підприємницької діяльності враховує в собі не лише знання, які персонал отримав в закладах освіти, а й внутрішню наукову діяльність та освітні програми для працівників підприємства. Процес створення архітектури інноваційного простору підприємства передбачає розподіл цього процесу за стадіями життєвого циклу (рис. 2).

Рис. 2. Стадії життєвого циклу процесу створення архітектури інноваційного простору

Взагалі, ідея інноваційного простору є фундаментальною для економіки і підприємництва, так як вона відображає сутність глибинних змін, які тривають в економічному та соціальному розвитку людства [7]. Ці зміни, зокрема, викликані трансформацією цивілізації до засад «індустриалізації 4.0», впровадження якої засновано саме на інноваційному оновленні суспільства та його систем.

Висновки з проведеного дослідження. Зазначимо, що основним завданням при управлінні архітектурою інноваційного простору підприємства є синхронізація всіх елементів між собою. При цьому однією з ключових завдань є взаємозв'язок загальної бізнес-архітектури підприємства та архітектури інноваційного простору з одного боку через документування, вдосконалення та стандартизацію бізнес-процесів, а з іншого через опис елементів інноваційної архітектури на логічному рівні, у обов'язковому взаємозв'язку з бізнес-процесами підприємства тощо.

Перелік посилань

1. Нежиборець В. Інноваційне підприємництво як складова економічного зростання. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 1. С. 63–71.

2. Солопун Н. М., Пономарьова Н. В. Сучасний погляд на інвестиції як на есенціальну частину бізнес-активності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2020. № 24. С. 203–213.

3. Живко З. Б. Підходи до тлумачення понять «підприємництво» та «підприємницька діяльність» через призму функцій економічної системи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 9. С. 31–34. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2012_9_9 (дата звернення: 25.10.2020).

4. Trends in Enterprise Architecture. URL : <http://ce.sharif.edu/courses/87-88/1/ce448/resources/root/eap-trend2005.pdf> (дата звернення: 25.10.2020).

5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М. : Эксмо, 2007. 864 с.

6. Омельченко А. І. Технологічний розвиток як складова інноваційного розвитку промислового підприємства. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2016. № 13. С. 514–521. URL : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/18435> (дата звернення: 27.10.2020).

7. Воейкова О. Б., Лячин В. И. Категориальное определение инновационного пространства. *Вестник СибГАУ*. 2015. Том 16, № 4. С. 1014–1021.

References

1. Nezhyborets', V., (2014), Innovative entrepreneurship as a component of economic growth [Innovatsiynе pidpryyemnytstvo yak skladovoho ekonomichnoho zrostannya], *Theory and practice of intellectual property*, No 1, P. 63–71.

2. Solopun, N. M., Ponomar'ova, N. V. (2020), A modern view of investment as an essential part of business activity [Suchasnyy pohlyad na investytsiyi yak na esentsial'nu chastynu biznes-aktyvnosti], *Problems and perspectives of entrepreneurship development*, No 24, P. 203–213.

3. Zhivko, Z. B., (2012), Approaches to the interpretation of the concepts of «entrepreneurship» and «entrepreneurial activity» through the prism of the functions of the economic system [Pidkhody do tлумachennya ponyat' «pidpryyemnytstvo» ta «pidpryyemnyts'ka diyal'nist'» cherez pryzmu funktsiy ekonomichnoyi systemy], *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, No 9, P. 31-34, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2012_9_9 (last accessed 25.10.2020).

4. Trends in Enterprise Architecture, available at: <http://ce.sharif.edu/courses/87-88/1/ce448/resources/root/eap-trend2005.pdf> (last accessed 25.10.2020).

5. Schumpeter, J. (2007), *The Theory of Economic Development* [Teoriya ekonomicheskogo razvitiya], Moscow: Eksmo, 864 p.

6. Omelchenko, A. I., (2016), Technological development as a component of innovative development of an industrial enterprise [Tekhnolohichnyy rozvytok yak skladova innovatsiynoho rozvytku promyslovoho pidpryyemstva], *Economic Bulletin*

of NTUU "KPI", No 13, P. 514–521, available at: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/18435> (last accessed 29.10.2020).

7. Voyeykova, O. B., Lyachin, V. I. (2015), Categorical definition of the innovation space [Kategorial'noye opredeleniye innovatsionnogo prostranstva], *Newspaper SibGAU*, Vol. 16, No 4, P. 1014–1021.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 658.5+338.1; JEL Classification: M13:M21:O32

Сідельнікова І. В., Солопун Н.М. ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета: У запропонованій роботі розглянуто важливу роль архітектури інноваційного простору підприємницької діяльності як важливої складової інноваційного розвитку сучасного підприємства. За умов переходу суспільства до наступного етапу розвитку технологій та умов ведення економічної діяльності підприємство має розробляти новітні адаптивні підходи до пристосування власної підприємницької діяльності до вимог сьогодення.

Методика дослідження: метод діалектичного пізнання – для гнучкого, критичного та послідовного розгляду теоретичних питань інновацій та підприємницької діяльності; метод абстрагування – для відокремлення від другорядних ознак питань, що вивчаються, з паралельним виділенням тих властивостей, які є суттєвими для запропонованого дослідження; метод теоретичного узагальнення та загально логічні прийоми пізнання – для розгляду наявної наукової інформації щодо вказаного питання.

Результати дослідження: Основним завданням в управлінні архітектурою інноваційного простору підприємства є синхронізація всіх елементів між собою. При цьому одним з ключових завдань є взаємозв'язок загальної бізнес-архітектури підприємства та архітектури інноваційного простору. У рамках даної статті розглянуто вагому роль архітектури інноваційного простору підприємницької діяльності як важливої складової інноваційного розвитку сучасного підприємства.

Наукова новизна: у якості наукової новизни пропонується побудова архітектури інноваційного простору як складової інноваційної діяльності підприємства; систематизовано підсистеми інноваційного простору. Крім того, у якості наукової новизни виступає пропозиція розглядати процес створення архітектури інноваційного простору підприємства через розподіл його за стадіями життєвого циклу.

Практична значущість результатів проведеного дослідження полягає у тому, що удосконалені аспекти теорії інновацій нададуть змогу адаптувати діяльність підприємства з впровадження інновацій до зовнішніх умов. За допомогою вірно побудованої архітектури інноваційного простору підприємство матиме змогу більш чітко прописувати бізнес-процеси, пов'язані з інноваційними проектами. Така архітектура допомагає синхронізувати елементи інноваційного характеру між собою та

ув'язувати їх із загальною структурою підприємства. При цьому однією з ключових завдань є взаємозв'язок загальної бізнес-архітектури підприємства та архітектури інноваційного простору з одного боку через документування, вдосконалення та стандартизацію бізнес-процесів, а з іншого через опис елементів інноваційної архітектури на логічному рівні, у обов'язковому взаємозв'язку з бізнес-процесами підприємства тощо.

Ключові слова: архітектура інноваційного простору підприємства; життєвий цикл; інновація; бізнес-архітектура; підприємництво.

УДК 658.5+338.1; JEL Classification: M13:M21:O32

Сидельникова И. В., Солопун Н. М. ИННОВАЦИОННОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель: В предлагаемой работе рассмотрена важная роль архитектуры инновационного пространства предпринимательской деятельности как важной составляющей инновационного развития современного предприятия. В условиях перехода общества к следующему этапу развития технологий и условий ведения экономической деятельности предприятие должно разрабатывать новейшие адаптивные подходы приспособления собственной предпринимательской деятельности к требованиям современности. **Методика исследования:** метод диалектического познания – для гибкого, критического и последовательного рассмотрения теоретических вопросов инноваций и предпринимательской деятельности; метод абстрагирования – для отделения от второстепенных признаков изучаемых вопросов, с параллельным выделением тех свойств, которые являются существенными для предлагаемого исследования; метод теоретического обобщения и общелогические приемы познания – для рассмотрения имеющейся научной информации по указанному вопросу. **Результаты исследования:** Основной задачей при управлении архитектурой инновационного пространства предприятия является синхронизация всех элементов между собой. При этом одной из ключевых задач является взаимосвязь общей бизнес-архитектуры предприятия и архитектуры инновационного пространства. В рамках данной статьи рассмотрена весомая роль архитектуры инновационного пространства предпринимательской деятельности как важной составляющей инновационного развития современного предприятия. **Научная новизна:** в качестве научной новизны предлагается построение архитектуры инновационного пространства как составляющей инновационной деятельности предприятия; систематизированы подсистемы инновационного пространства. Кроме того, в качестве научной новизны предлагается рассматривать процесс создания архитектуры инновационного пространства предприятия через распределение его по стадиям жизненного цикла. **Практическая значимость** результатов проведенного исследования заключается в том, что усовершенствованные аспекты теории инноваций предоставят возможность адаптировать

деятельность предприятия по внедрению инноваций к внешним условиям. С помощью правильно построенной архитектуры инновационного пространства предприятие сможет более четко прописывать бизнес-процессы, связанные с инновационными проектами. Такая архитектура помогает синхронизировать элементы инновационного характера между собой и увязывать их с общей структурой предприятия. При этом одной из ключевых задач является взаимосвязь общей бизнес-архитектуры предприятия и архитектуры инновационного пространства с одной стороны с помощью документирования, совершенствования и стандартизации бизнес-процессов, а с другой – с помощью описания элементов инновационной архитектуры на логическом уровне, в обязательной взаимосвязи с бизнес-процессами предприятия.

Ключевые слова: архитектура инновационного пространства предприятия; жизненный цикл; инновация; бизнес-архитектура; предпринимательство.

UDC 658.5+338.1; JEL Classification: M13:M21:O32

Sidelnikova I.V., Solopun N.M. INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP AS A DIRECTION OF A MODERN ENTERPRISE DEVELOPMENT

Purpose: The proposed article will consider the important role of the architecture of the innovative space of entrepreneurial activity as an important component of modern enterprise innovative development. With the transition of society to the next stage of technology development and economic conditions, the company must develop the latest adaptive approaches to adapting its own business to today's requirements. **Methodology of Research** Dialectical cognition method are used for flexible, critical and consistent consideration of theoretical issues of innovation and entrepreneurship; abstraction method are used for separating from the minor features of the studied issues, with a parallel selection of those properties that are essential for the proposed study; theoretical generalization and generally logical techniques of cognition are used for considering the available scientific information on this issue. **Findings:** The main task in managing the architecture of the innovation space of the enterprise is the synchronization of all elements with each other. At the same time, one of the key tasks is the relationship between the overall business architecture of the enterprise and the architecture of the innovation space. In the framework of this article the important role of the architecture of the innovative space of entrepreneurial activity as an important component of the innovative development of a modern enterprise is considered. **Originality:** as a scientific novelty the construction of architecture of innovation space as a component of innovative activity of the enterprise is offered; systematized subsystems of innovation space. In addition, as a scientific novelty is a proposal to consider the process of creating an architecture of innovative space of the enterprise through its distribution by stages of the life cycle. **Practical value** of the study results is that the improved aspects of the theory of innovation will allow to adapt the activities of the enterprise to implement innovations to external conditions. With a well-constructed architecture of the

innovation space, the company will be able to define more clearly the business processes associated with innovation projects. This architecture helps to synchronize the innovative elements with each other and link them to the overall structure of the enterprise. At the same time, one of the key tasks is the relationship between the overall business architecture of the enterprise and the architecture of the innovation space on the one hand through documentation, improvement and standardization of business processes, and on the other – through the description of elements of innovation architecture at the logical level, communication with business processes of the enterprise, etc.

Keywords: enterprise innovation space architecture; life cycle; innovation; business architecture; entrepreneurship.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Сідельнікова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку, м. Харків, Україна; e-mail: sidelnikova1953@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5584-0037>. Моб. 067-604-07-70

Сидельникова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, профессор кафедры экономической теории, финансов и учета, г. Харьков, Украина.

Sidelnikova Iryna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda, Professor of the Department of Economic theory, Finance and Accounting, Kharkiv, Ukraine.

Солопун Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: solopunnataliya@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8958-9303>. Моб. 066-049-09-17.

Солопун Наталья Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Solopun Nataliya – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

*Смагін В.Л., докт. екон. наук, професор
Національний транспортний університет;
Яворська О.Г., канд. біол. наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет*

Постановка проблеми. Новітнє суспільство знань – простір існування інноваційної економіки, де людський та інтелектуальний капітали виступають організаційно-об'єднуючим та життєво важливим елементом будь-якої організації. Між тим, корегування, примноження та зміна яких, з огляду на їх внутрішню складність, доволі непросто завдання, яке активно розглядається на сьогодні в теорії інтелектуального капіталу. У відповідь на суттєві зміни та сучасні виклики, економіка ускладнює принципи своєї організації. Відтак, сучасні тенденції розвитку суб'єктів господарської діяльності передбачають підвищення значення як певних системно-динамічних властивостей (наприклад, гнучкість, висока адаптивність та конкурентоздатність), так і вибудови інноваційної моделі організації. Між тим, ці зміни потребують нових підходів та розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія інтелектуального капіталу намагається розкрити причини та сутність тих нетрадиційних, так званих, нематеріальних активів (на відміну від фінансових, трудових, природних), якими володіє організація у різних формах (інформація, репутація, патенти тощо) та які здатні збільшувати прибуток і виступають провідними факторами в креації доданої (або нової) вартості підприємства. Дана теорія на сьогодні має чи не найчисельнішу когорту дослідників, які пропонують власні визначення та структурні моделі інтелектуального капіталу підприємства, підходи щодо аналізу даної економічної категорії. Переважна більшість дослідників та економістів, з огляду на представлені в їх роботах дефініції, розглядають інтелектуальний капітал як статичний «невідчутний» (нематеріальний, неуречівлений) актив організації на певний момент часу виражений у новій вартості, і лише в окремих працях інтелектуальному капіталу дається визначення як діяльності, процесу чи системи (праці Дж. Гэлбрейт, К. Бредлі, О. Собко, В.О. Боос та інших). Між тим, розуміння сутності системно-динамічних властивостей інтелектуального капіталу (гнучкість та адаптивність, самоорганізованість та упорядкованість, синергія і т.д.) та їх значення для ефективного управління організацією та підтримання ефективної життєдіяльності суб'єктів підприємницької діяльності набуває все

більшої ваги з огляду на різновекторну та диспропорційну динамічність соціально-економічного середовища XXI століття – століття невизначеності.

Невирішені складові загальної проблеми. Серед проблем подальшого розвитку теорії інтелектуального капіталу підприємства актуальним є питання обґрунтування та застосування системно-динамічного аналізу для сучасного вивчення та аналізу стану інтелектуального капіталу підприємства.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає в уточненні сутності «неуречівленого» активу сучасного підприємства; аналізі, систематизації та упорядкуванні концептуальних підходів щодо поняття «інтелектуальний капітал підприємства»; обґрунтуванні системного аналізу в сучасній теорії інтелектуального капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сьогоденнішніх реаліях наукового пізнання системний аналіз по праву вважається не тільки фундаментом методології економічного дослідження, а також базовим принципом методології природничих, технічних і суспільних наук. «Філософування без системи, – підкреслював з цього приводу у своїй класичній праці «Наука логіки» Гегель, – не може мати в собі нічого наукового» [1]. У зв'язку з цим, цілком логічним є те, що метод системного аналізу органічно вписаний, не залежно від того визнають це чи ні окремі дослідники, в тканину всієї системи наук – природничих, технічних, суспільних [2, с. 97.]. На сьогодні системний підхід є фундаментальною методологією дослідження і вирішення проблем на міждисциплінарному рівні в усій сукупності системних взаємозв'язків та ієрархічних рівнів шляхом виокремлення ключових чинників, що впливають на функціонування й розвиток системи, на формування ієрархії цих чинників залежно від сили їхнього впливу на систему в тісному взаємозв'язку із зовнішнім і внутрішнім середовищем. Головна перевага системного аналізу – це здатність глибшого осягнення проблемних чи інших ситуацій; той, хто послуговується таким підходом, краще орієнтується і знаходить оптимальні вирішення проблеми, враховуючи минулий досвід і передбачувані перспективи. Системний аналіз можна застосовувати до розбору різних об'єктів та явищ соціального типу – підприємства, галузі, сфери, комплексу, регіону, міста, селища, області, держави та ін. Із загально-філософського погляду, системний підхід – це напрям методології наукового пізнання й соціальної практики, в основі якого лежить вивчення об'єктів як систем; ідеї системного підходу були визначені ще на початку XX ст., проте методологічного статусу – провадити вивчення будь-яких систем з погляду відносин як усіх її частин, так і відносин її як цілого із середовищем, тобто з усіма зовнішніми системами; набули дещо пізніше в економічній практиці та методології. Публічний крок до формування основних положень даного підходу наважився зробити Людвіг фон Берталанфі, видавши у 1969 р. працю «Загальна теорія систем». Дані погляди знайшли розвиток у наробках сучасних дослідників, які запропонували більше звертати увагу не на питання структурування складових елементів інтелектуального капіталу підприємства, а

на потоки нематеріальних активів, їх взаємодію, взаємоузгодження та комплементарність. С. Алберт та К. Бредлі визначали інтелектуальний капітал як процес перетворення знань; конвертовані у ціннісні ресурси нематеріальні активи (нетрадиційні ресурси), активи, що генерують конкурентні переваги підприємства чи працівника [3, с. 49]. Наробки Р. Рослендера та Р. Фінчема обґрунтовують інтелектуальний капітал як новий капітал, який не існував раніше, а відтак пізнання такого потребує новітніх підходів у його дослідженні [4, 90]. Узагальнивши наявний теоретичний матеріал, нами визначено, що переважно економістами застосовується такі підходи:

- структурний (найпоширеніший і представлений численними моделями інтелектуального капіталу підприємств як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками);

- функціональний (означення інтелектуального капіталу як економічної категорії, що обумовлює до певної міри конкурентні переваги, інноваційність, або ж виступає креатором нової вартості компанії); у деяких дослідників представлений балансовим (інтелектуальний капітал виступає креативною складовою перевищення ринкової вартості компанії над балансовою вартістю її активів) або ресурсним (інтелектуальний капітал – ключевий ресурс у розвитку компанії) підходами;

- синтезований варіант – функціонально-структурний (також відомим як індексно-рейтинговий підхід);

- термінологічний (пов'язаний з ґносеологічним аналізом самого терміну «інтелектуальний капітал», дослідженням широкого спектру категоріального апарату теорії інтелектуального капіталу);

- економіко-теоретичний (інтелектуальний капітал розглядається як сукупність знань у вигляді теорій та умінь тощо) або концептуальний підхід.

В основу іншої класифікації категорії інтелектуального капіталу покладено його сутність як капіталу і, відповідно, поняття «інтелектуального капіталу» розглядається у трьох формах: як ресурс (джерело формування прибутку суб'єкта господарської діяльності), як потенціал (можливості) та результат (актив, майно, а також уречівлені форми даного капіталу: патенти, винаходи та інші види інтелектуальної власності). Згідно проведеного нами співставлення та порівняння існуючих класифікаційних підходів щодо поняття «інтелектуальний капітал», можна відмітити, що за змістом деякі з них можливо ототожнити – принципові відмінності відсутні.

Значущими для нашого дослідження є визначення інтелектуального капіталу, які не підпадають до жодного з означених підходів, оскільки розглядають інтелектуальний капітал як певну складну (комплексну) систему. Таке бачення досліджуваної категорії постає на основі розгляду інтелектуального капіталу та представляє сукупності інтелектуальні цінності (професійні знання, кваліфікація, досвід, раціоналізаторська активність, інші нематеріальні активи), які в процесі взаємодії та трансформації забезпечують економічний ефект та формування підприємницької майстерності щодо ведення

власної справи; ототожнення інтелектуального капіталу з системою відносин економічних суб'єктів щодо раціонального, стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для виробництва конкурентних товарів і послуг, підвищення рівня життя, розв'язання проблем нерівномірності світового і регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів [2, 3, 5, с. 84].

Цінним є розуміння інтелектуального капіталу підприємства як особливої форми активів, що наділяються системними властивостями, зокрема, тими, що здатні нівелювати невизначеність та забезпечувати адекватну відповідь на сучасні виклики економічного середовища, здатні породжувати синергетичний ефект, яким притаманна перетворююча інформаційно-інноваційна функція. О.М. Собко означила два підходи, які використовують при моніторингу розвитку концепції інтелектуального капіталу підприємства, – статичний і динамічний. Прихильники першого підходу розглядають концепцію інтелектуального капіталу підприємства, вважаючи, що його складові елементи є незмінними (представники маркетингової та облікової концепцій: К.-Е. Свейбі, Т. Стюарт, К. Перехуда, Й. Варшат, К. Вагнер, Д. Добія, О. Бутнік-Сіверський, Б. Леонтьєв, О. Кендюхов та інші); другого – вважають, що для поняття інтелектуального капіталу підприємства характерними є зміна в часі ідентифікуючих його елементів (соціологічна та інноваційна концепції: М. Братніцький, Н. Бонтіс, Й. Руус, Г. Руус) [5, 6]. Ми вважаємо, що представників статичного підходу в межах облікової та маркетингової концепцій поєднує те, що вони, досліджуючи та аналізуючи капіталізацію інтелектуального активу підприємства, акцентували увагу та розглядали таку як результат певних процесових дій над капіталом. У відповідності до окреслених завдань даного дослідження, зупинимося більш детально на висвітленні праць представників динамічного підходу. Вбачаючи джерелом інновацій інтелектуальний капітал підприємства, дослідники аналізували та досліджували даний актив та модифікували існуючі моделі інтелектуального капіталу підприємства (праці К. Перехуди, Д. Добії, Й. Варшата, К. Вагнера та інших). Результатом подібних пошуків стала поява моделей з виділенням у структурі інтелектуального капіталу підприємств нової складової – інноваційного капіталу або інноваційних, в широкому розумінні, структурних елементів. Для нашого дослідження наробки Д. Дороті, Г. Рууса та Й. Рууса та інших становлять інтерес як просистемні в загальному розумінні, а не ієрархічні моделі інтелектуального капіталу підприємства, у яких рівноцінні структурні елементи (людський капітал, клієнтський або ринковий капітал, організаційний або структурний капітал, та інноваційний) у своїй взаємодії формують інтелектуальний капітал підприємства і можуть розглядатися як неоднорідні елементи єдиної системи – системи складових інтелектуального капіталу підприємства [6, 7]. А. Длютек та А. Засіковська у своєму дослідженні доходять висновку, що «незалежно від визначення окремих складників інтелектуального капіталу, не можна їх трактувати як окремі і незалежні від себе частини», а

також наводять схему взаємодії елементів інтелектуального капіталу Мартінеса-Тореса, який на думку дослідниць, у 2006 році на прикладі довів, що «людський капітал впливає позитивно на структурний капітал, той у свою чергу на капітал зовнішніх звітів, а той потім має позитивний вплив на людський капітал» [8, с. 64]. Дані погляди зарубіжних науковців, на наш погляд, підсилюють позиції саме системного аналізу.

Розглядаючи соціально-економічну організацію як складну систему з комплексним характером розвитку такої, основними властивостями підприємства є гнучкість, постійне пристосування до змінюваного навколишнього середовища, що затребує високого ступеня віддачі персоналу та поширення командної організації праці, розвитку творчості, самостійності, знання потреб клієнтів, демократизації управління, конвертації ресурсів. Адаптивна система як приклад складної системи має певні риси: емерджентність; нелінійність розвитку з опорою на рефлекторні цикли; адаптивність; здатність до саморегуляції та самоорганізації; факторну повторюваність; холистичну природу та синергію. Власне економічну систему деякі науковці відносять до ряду складних динамічних систем, оскільки вона здатна генерувати структурний порядок в нерівновісному середовищі шляхом встановлення інтерактивної взаємодії самих учасників: шляхом неперервної взаємної корекції елементами (учасниками) своєї поведінки через зворотні зв'язки, через режим спонтанної саморегуляції за рахунок внутрішніх структурних змін. В силу специфіки взаємодії елементів, система постійно формує рухоме змінюване навколишнє середовище та знаходиться з ним у тісному динамічному взаємозв'язку, еволюціонуючи разом з ним. Синергія прямих та зворотних зв'язків дозволяє системі успішно самоадаптуватися до змін навколишнього середовища та переходити до більш високих рівнів у режимі саморозвитку, що набуває особливої актуальності з огляду на прогнози, що у найближче десятиліття світова економіка буде нарощувати свій внутрішній взаємозв'язок та складність. Питання економічного зростання пов'язане з розумінням визрівання порядку – його зв'язок зі структуруючими функціями інформації, оскільки економічна система розглядається як акумулююча та трансформуюча система нових ідей та знань у більш складні об'єкти та вимагає ускладнення форм соціальної взаємодії. Відтак, економічне зростання пов'язане з формуванням узгодженості, здатності людей та підприємств до об'єднання у мережі та вмілого використання інформації і знань у процесі комунікації. Самомоделюючий та структурноорганізуючий системний ефект, який здатен поширюватися і за межі самої системи, впливаючи на появу нових структур в оточуючому середовищі набуває особливої ваги за умов глобальної цифризації. Діджиталізація викликає суттєві зміни в організації сучасної економіки зв'язуючи учасників ринку напрямку через інтернет-комунікації та витісняючи цінові механізми узгодження попиту та пропозиції; зумовлює перехід економічних систем до більш складного нелінійного типу розвитку (постріндустріальна економіка, економіка знань, інноваційна економіка,

цифрова, розумна і т.д.); у відповідь, економіка ускладнює принципи своєї організації у напрямку до більшої гнучкості та маневреності з метою підвищення адаптивності шляхом вибудови сукупності горизонтальних мережевих партнерств, яким притаманна більша пластичність конфігурації порівняно з жорсткими вертикальними ієрархіями. Перевагами мережевого порядку є ґрунтування на рушійній силі соціальних комунікацій, яка підвищує швидкість та різноманітність обмінів, відкриває більш широкі можливості для розвитку підприємництва. Вважаємо, що провідним драйвером сучасних змін виступають саме нематеріальні активи, що нами та іншими дослідниками ототожнюються з поняттям «інтелектуальний капітал підприємства».

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз теоретичних досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників з теорії інтелектуального капіталу дозволяє виділити системний підхід до вивчення поняття «інтелектуальний капітал підприємства», що відображає комплементарне упорядкування елементів інтелектуального капіталу як системи та більш високу ступінь їх динамічної організації порівняно з іншими видами активів підприємства, що засвідчує про новий етап в розвитку теорії інтелектуального капіталу. Вищезначене дає нам право розглядати інтелектуальний капітал як новий самостійний системний об'єкт, який характеризується цілісністю, синергією, організованістю тощо; а також інтелектуальний капітал як система має здатність до саморозвитку та самоорганізації, конвертації капіталів, досягнення синергії, потоку ресурсів, інновації. Сучасний етап генези теорії інтелектуального капіталу пов'язаний з намаганнями дослідників віднайти найбільш оптимальну модель ведення бізнесу, яка була б корисною у вирішенні питань забезпечення стабільного економічного зростання суб'єктів господарювання, відтак, з огляду на вищезначене, роль системного підходу буде актуалізуватися. Проведений аналіз дефініцій, сутності інтелектуального капіталу та моделей інтелектуального капіталу останнього часу засвідчує наявність застосування як системного, так і окремих елементів системно-динамічного підходу з вивчення інтелектуального капіталу підприємств [9-11]. Розвиток та формування даного підходу був обумовлений певними факторами та особливостями економічного життя суспільства кінця XX – початку XXI ст.

Перелік посилань

1. Гегель. Энциклопедия философских наук. Москва, 1974. 420 с.
2. Гальчинський А. С. Економічна методологія: курс лекцій. Київ: «АДЕФ-Україна», 2010. 572 с.
3. Albert S., K. Bradley The Impact of Intellectual Capital. *Open University Business School Working Paper*. 1996. № 15. P. 47–56.
4. Roslender R., Fincham R. Thinking critically about intellectual capital accounting. *Accounting, Auditing&Accountability Journal*. 2001. №14. P. 88–99.
5. Собко О. М. Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація–функціонування–розвиток : монографія. Тернопіль: Крок, 2014. 360 с.

6. Руус Й., Пайк С., Фернстем Л. Интеллектуальный капитал: практика управления. Санкт-Петербург : Высшая школа менеджмента, 2010. 436 с.
7. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Москва: Academia, 1999. 400 с.
8. Dłutek A., Zasikowska A. Model pozafinansowej oceny kapitału intelektualnego jednostek badawczorozwojowych. *MBA Artykuły*. 2009. № 5. P. 61–74.
9. Андриссен Д., Тиссен Р. Невесомое богатство. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. 304 с.
10. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 1(7). С. 34–42.
11. Літвінов О. В. Визначення сутності інтелектуального капіталу. *Modern Economics*. 2018. № 11. С. 98–104. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-16).

References

1. Hegel, G. (1974), *Encyclopedia of philosophical sciences* [*Entsyklopedyia fylosofskykh nauk*], Moscow, 420 с.
2. Halchynskyi, A. S. (2010), *Economic methodology: a course of lectures* [*Ekonomichna metodolohiia kurs lektzii*], "ADEF-Ukraine", Kyiv, 572 с.
3. Albert, S., Bradley, K. (1996), The Impact of Intellectual Capital, *Open University Business School Working Paper*, No 15, P. 47–56.
4. Roslender, R., Fincham, R. (2001), Thinking critically about intellectual capital accounting, *Accounting, Auditing&Accountability Journal*, No 14, P. 88–99.
5. Sobko, O. M. (2014), *Intellectual capital at enterprise: concept–functioning– development: monograph* [*Intelektualnyi kapital pidpriemstva: kontseptualizatsiia– funktsionuvannia–rozvytok*], Krok, Ternopil, 360 p.
6. Roos, G., Pike, S., Fernström, L. (2010), *Managing Intellectual Capital in Practice* [*Intelektualnyi kapital : praktika upravleniya*], Vysshaya shkola menedzhmenta, St. Petersburg, 436 p.
7. Stewart, T. A. (1999), *Intellectual Capital* [*Intelektualnyi kapital*], Academia, Moscow, 400 p.
8. Dłutek, A., Zasikowska, A. (2009), Model pozafinansowej oceny kapitału intelektualnego jednostek badawczorozwojowych, *MBA Artykuły*, No 5, P. 61–74.
9. Andriessen, D., Tissen, R. (2004), *Weightless Wealth* [*Nevesomoe bogatstvo*], ZAO "Olimp-business", Moscow, 304 p.
10. Hrishnova, O. A. (2014), Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interconnection, evaluation, directions of development [*Lyuds'kyi, intelektual'nyi i sotsial'nyi kapital Ukrainy: vzayemozv'yazok, otsinka, napryamy rozvytku*], *Sotsialno-trudovi vidnosyny : teoriia ta praktyka*, No 1(7), P. 34–42.
11. Litvinov, O. V. (2018), Identification of significant intellectual capital [*Vyznachennia sutnosti intelektualnoho kapitalu*], *Modern Economics*, No 11, P. 98–104. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-16).

УДК 330.342; JEL Classification: Q044

Смагін В.Л., Яворська О.Г. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Метою дослідження стало порівняльно-аналітичне вивчення сучасного економічного обґрунтування інтелектуального капіталу підприємства за результатами аналізу різних підходів та методів до вивчення інтелектуального капіталу підприємства. У цій роботі розглядається «інтелектуальний капітал» як сучасна концепція, що впливає на бізнес-процеси та інтелектуальне зростання підприємств. Інтелектуальний капітал як концепція активно розвивається серед економістів, теоретиків, дослідників. **Методика дослідження.** Дослідження спирається на об'єктивні принципи системного підходу, економічного аналізу, логічного та комплексного підходу до оцінки економічних явищ та процесів. У цій статті ми використали набір загальних та спеціальних методів: історико-логічного методу (для вивчення теоретичних основ інноваційного потенціалу та інтелектуального капіталу); метод аналізу та синтезу (для порівняння основних підходів до тлумачення понять); метод порівняння та групування (для систематизації тлумачення понять); абстрактно-логічний метод (для теоретичних узагальнень та висновків). **Результати дослідження.** Стаття присвячена сучасним підходам – одній із актуальних проблем дослідження інтелектуального капіталу, що вивчає досвід як українських, так і зарубіжних вчених. Аналіз наукових джерел показує, що вичерпне розуміння природи інтелектуальних активів ще не сформоване. Тим не менше, тенденції до створення постіндустріального простору диктують необхідність пошуку шляхів розвитку та вдосконалення інтелектуальної складової підприємств. Дослідження теоретичних узагальнень інтелектуального капіталу компаній за останні роки дало безліч запропонованих методів і теорій. Кожна стаття вносить важливу інформацію про розуміння інтелектуального капіталу. Спектр, який вимагає уваги, широкий в аналізованих статтях – ми перелічимо тут лише частину: інтелектуальний капітал, знання та людський капітал, самоорганізація, конвертація капіталів, досягнення синергії, потік ресурсів, інновації. **Наукова новизна.** Запропоновано розглянутий термін «інтелектуальний капітал» з метою створення еволюції сутності досліджуваної концепції та розвитку векторів теорії інтелектуального капіталу. **Практичне значення отриманих результатів.** Проведений аналіз підходів з вивчення структури інтелектуального капіталу підприємств з урахуванням специфіки нематеріальних активів підприємства використовуються для підтримки управлінської політики та покращення практики утримання та управління людськими ресурсами, для управління підприємствами.

Ключові слова: інтелектуальний капітал; теорія інтелектуального капіталу; системний підхід.

Смагин В.Л., Яворская О.Г. СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ В
СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА
ПРЕДПРИЯТИЯ

Целью исследования стало сравнительно-аналитическое исследование современного экономического обоснования интеллектуального капитала предприятия. В работе рассматривается «интеллектуальный капитал» как современное понятие, которое влияет на бизнес-процессы и интеллектуальный рост предприятий. Интеллектуальный капитал как теория активно развивается среди экономистов, теоретиков, исследователей. **Методика исследования.** В основе исследования лежат объективные принципы системного подхода, экономического анализа, логического и комплексного подхода к оценке экономических явлений и процессов. В этой статье мы использовали набор общих и специальных методов: историко-логический метод (для изучения теоретических основ инновационного потенциала и интеллектуального капитала); метод анализа и синтеза (для сравнения основных подходов к трактовке понятий); метод сравнения и группировки (для систематизации толкования понятий); абстрактно-логический метод (для теоретических обобщений и выводов). **Результаты исследования.** Статья посвящена современным подходам – одной из актуальных проблем исследования интеллектуального капитала, что изучает опыт как украинских, так и зарубежных ученых. Анализ научных источников показывает, что исчерпывающее представление о природе интеллектуальных активов еще не сформировано. Тем не менее, тенденции к созданию постиндустриального пространства диктуют необходимость поиска путей развития и совершенствования интеллектуальной составляющей предприятий. Исследование теоретических обобщений интеллектуального капитала компаний привело к появлению множества предложенных методов и теорий за последние годы. Каждая статья вносит важный вклад в понимание интеллектуального капитала. Диапазон, требующий внимания, широк в анализируемых статьях – мы перечисляем здесь только часть: интеллектуальный капитал, знания и человеческий капитал, самоорганизация, преобразование капиталов, синергия охвата, поток ресурсов, инновации. **Научная новизна.** Предлагается рассмотрение термина «интеллектуальный капитал» с целью создания эволюции сущности изучаемой концепции и разработки векторов теории интеллектуального капитала. **Практическое значение полученных результатов.** Проведенный анализ подходов по изучению структуры интеллектуального капитала предприятий с учетом специфики интеллектуального капитала компании используются для поддержки существующей управленческой политики и улучшения практик удержания и управления человеческими ресурсами, для управления предприятиями.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал; теория интеллектуального капитала; системный подход.

UDC 330.342; JEL Classification: Q044

Smagin V.L., Yavorska O.G. DYNAMIC-SYSTEM APPROACH AND ITS ELEMENTS IN THE THEORY OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE

Purpose. The comparative analysis study of modern economic substantiation of the intellectual capital of the enterprise have become the purpose of the research. Advantages and disadvantages of various approaches and methods of the intellectual capital of the enterprises are determined. **Methodology of research.** The research rests on objective principles of the systems approach, economic analysis, logical and comprehensive approach to assessment of economic phenomena and processes. We have used a set of general and special methods in this article. They are historical and logical method (for the study of the theoretical foundations and evolution of evaluation of methodology of innovative potential and intellectual capital); method of analysis and synthesis (to compare the main approaches to the interpretation of the concepts); method of comparing and grouping (to systematize the interpretation of the concepts); abstract and logical method (for theoretical generalizations and drawing conclusions). **Findings.** The article is devoted to modern approaches - one of topical problems in the study of intellectual capital. It studies experience of both Ukrainian and foreign scientists. The analysis of scientific sources shows that an exhaustive understanding of the nature of intellectual assets is not yet formed. Nevertheless, tendencies to create postindustrial space dictate the need to find ways to develop and improve the intellectual component of the enterprises. The research of theoretical generalizations of the intellectual capital of companies have produced a plethora of proposed methods and theories over the last years. Each article contributes important insights into the understanding of the intellectual capital. The range that requires attention is wide in the articles analyzed – we list only a fraction here: intellectual capital, knowledge and human capital, self-organization, decentralisation, conversion of the capitals, reach synergies, flow of the resources, systems interconnect, innovation. A comparative analysis of the looks of the scientists concerning the definition of «intellectual capital» are offered. **Originality.** The study results in conclusions about the evolution and features of the intellectual capital and intellectual potential of the enterprises, which are the result of systematization and generalization of the previously studied papers. The considering the term "intellectual capital" for the purpose of creation of evolution of an essence of the studied concept and development of vectors of the theory of the intellectual capital are offered. **Practical value.** The carried-out analysis and synthesis of the existing approaches on studying of structure of intellectual capital of the enterprises taking into account specifics of the intellectual capital of the company are used to support existing managerial policies for better retention practices and management of human resources, for better management practices of the enterprises.

Key words: intellectual capital; theory of the intellectual capital; systems approach.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Смагін Володимир Леонтійович – доктор економічних наук, професор, Національний транспортний університет, професор кафедри менеджменту, м. Київ, Україна; e-mail: smagin.v@email.ua; Моб.: 0666042695 .

Смагин Владимир Леонтиевич – доктор экономических наук, профессор, Национальный транспортный университет, профессор кафедры экономики и предпринимательства, г. Киев, Украина.

Smagin Volodumir – Doctor of Sciences (Economics), Professor, National Transport University, Professor at the Department of Management, Kyiv, Ukraine.

Яворська Оксана Григорівна – кандидат біологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, доцент кафедри туризму, м. Київ, Україна; e-mail: yavorska-oksana@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4499-6853>. Моб. 066-246-90-32.

Яворская Оксана Григорьевна – кандидат биологических наук, доцент, Киевский национальный лингвистический университет, доцент кафедры туризма, г. Киев, Украина.

Yavorska Oksana – Candidate of Sciences (Biology), Associate Professor, Kyiv National Linguistic University, Associate Professor at the Department of Tourism, Kyiv, Ukraine.

ТЕСЕРАКТ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК ГЕНЕРАТОР КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ

Шевченко І.Ю., д-р екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Інтеграція та глобалізація соціально-економічного простору є невичерпним джерелом як нових можливостей, так і нових загроз національним економікам країн світу. Відкритість кордонів і спільність ринків неминуче призводить до ускладнення конкурентного середовища та загострення конкурентної боротьби, виживання та, тим паче, успіх у якій визначається конкурентоспроможністю продукції, підприємств, підгалузей і галузей національного господарства. В таких умовах найбільш конкурентоспроможними очікувано стають інноваційно активні суб'єкти господарювання, що належать до високотехнологічних індустрій.

Одним із драйверів інноваційного розвитку економік країн світу є автомобільна індустрія, основою сталого розвитку якої є постійний пошук і впровадження новітніх інженерних рішень. Важливість автомобільної індустрії для соціально-економічного розвитку значною мірою підтверджується статистичними даними European Automobile Manufacturers' Association: наразі автомобілебудівним сектором забезпечується роботою 6,7% зайнятого населення та створюється 7% ВВП Європейського Союзу. Вражаючою є інноваційна активність європейських автоконцернів, на які приходяться 29% всіх витрат на R&D у Європейському Союзі [1].

«Коронакриза» завдала несподіваного та вкрай потужного удару світовій економіці. Не стала винятком і автомобільна індустрія, де тотальний локдаун лише за II квартал спричинив зниження обсягів виробництва автомобілів практично на 20% [2]. Ситуація додатково погіршується зменшенням обсягів продажу автомобілів внаслідок відкладення на невизначений термін попиту, особливо на автомобілі економ-класу та середнього класу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Криза COVID-19» не мала досі аналогів і суттєво відрізняється від попередніх економічних криз не лише причинами виникнення та характером перебігу, а й невизначеністю часових меж. Наразі вченими все ще не робляться прогнози щодо перспектив подолання глобальних негативних соціально-економічних явищ, спричинених пандемією. Але все частіше у наукових публікаціях звучить полеміка щодо необхідності прийняття нової дійсності та з'являються розробки щодо стабілізації економічної діяльності в умовах карантинних обмежень.

Так, Дж. Вітале, оцінюючи вплив «кризи COVID-19» на автомобільну індустрію та зазначаючи на потенційній довгостроковості цього впливу,

наголошує на першочерговій необхідності реалізації таких заходів автомобілебудівними підприємствами: визначення пріоритетів і пришвидшення заходів зі зменшення витрат; оптимізація оборотного капіталу та віддання переваги заходам, які забезпечують отримання швидких і відчутних вигід від грошових потоків; перегляд прогнозних припущень із наданням пріоритету сценаріям зменшення, враховуючи поточний рівень ринкової невизначеності; пошук додаткових джерел залучення (запозичення) коштів на випадок виникнення проблем із ліквідністю; забезпечення безпеки та догляду працівників задля збереження робочої сили [3].

Фахівцями Boston Consulting Group було розроблено 4 сценарії розвитку автомобільної індустрії в умовах пандемії, на підставі зіставлення яких було зроблено висновки про необхідність: реалізації комплексного підходу до управління реакцією на «COVID-19 ефекти»; негайного реагування на прояви кризових явищ; складання сценаріїв попиту, прибутків/збитків і грошових потоків; моніторингу й аналізу показників для забезпечення процесу прийняття рішень тощо [4].

International Labour Organization, розуміючи важливість збереження автомобільної індустрії як глобального роботодавця, пропонує дотримуватися 4-бохстороннього підходу задля нівелювання наслідків пандемії для підгалузі:

- 1 – захист працівників на робочих місцях;
- 2 – підтримка підприємств, робочих місць і доходів;
- 3 – стимулювання економіки та зайнятості;
- 4 – налагодження соціального діалогу для пошуку рішень [5].

Невирішені складові загальної проблеми. Відновлення та ведення операційної діяльності в умовах пандемії потребує суттєвої трансформації практично всіх систем і підсистем підприємств автомобілебудування. Але вже сьогодні стає цілком зрозумілим, що навіть такі тотальні зміни не дадуть бажаного ефекту без належної державної підтримки, а точніше – без ефективного державно-приватного партнерства.

В Україні актуальність застосування механізму державно-приватного партнерства у протидії негативним наслідкам «коронакризи» для автомобільної індустрії додатково посилюється законодавчим закріпленням автомобільної промисловості як підгалузі машинобудування у якості пріоритетної галузі економіки відповідно до Розпорядження КМУ від 14 серпня 2013 р. № 843-р.

Традиційно реалізація комплексного та системного підходу до вирішення нагальних кризових ситуацій на державному рівні здійснюється через застосування програмно-цільового методу, який полягає у розробленні та реалізації державних цільових програм. При цьому основу будь-якої державної цільової програми складає концепція, яка виступає «каркасом» програмного документу, закріплюючи концепти програми. У сучасних умовах підвищеної нестабільності та невизначеності особливу важливість отримує генерація концепції сталого розвитку автомобільної індустрії у гармонізації до умов конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств.

У контексті зазначеного в якості інструменту продукування концепції сталого розвитку автомобільної індустрії пропонуємо розроблення тесеракту конкурентоспроможності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення тесеракту конкурентоспроможності як генератору концепції сталого розвитку автомобільної індустрії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для побудови тесеракту (чотиривимірного гіперкуба – аналогу куба в чотиривимірному просторі [6]) конкурентоспроможності як генератору концепції сталого розвитку автомобільної індустрії відповідно до результатів попередніх досліджень автора [7-9], грані внутрішнього куба як елементи конкурентоспроможності підприємств автомобілебудівної підгалузі представимо у вигляді поєднання елементів конкурентоспроможності автомобілебудівної продукції («ціна», «якість», «асортимент» і «сервісне обслуговування») та елементів конкурентного потенціалу автовиробників («виробничий потенціал», «кадровий потенціал», «управлінський потенціал», «інноваційний потенціал», «фінансовий потенціал», «інвестиційний потенціал», «ринковий потенціал» і «стратегічний потенціал»).

Вершини внутрішнього куба як точки перетину його граней є точками виходу (початку) прямих, які з'єднують внутрішній і зовнішній куби тесеракту конкурентоспроможності й уособлюють інструменти забезпечення конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств. Точки закінчення зазначених прямих служать вершинами зовнішнього куба тесеракту конкурентоспроможності та формують концепти (базові елементи концепції сталого розвитку автомобільної індустрії) у вигляді сторін зовнішнього куба.

Рис. 1 наглядно ілюструє розроблений тесеракт конкурентоспроможності як генератор концепції сталого розвитку автомобільної індустрії.

На рис. 1: 1 – ціна; 2 – сервісне обслуговування; 3 – якість; 4 – асортимент; 5 – ринковий потенціал; 6 – кадровий потенціал; 7 – виробничий потенціал; 8 – стратегічний потенціал; 9 – фінансовий потенціал; 10 – управлінський потенціал; 11 – інноваційний потенціал; 12 – інвестиційний потенціал; 13 – маркетинг; 14 – корпоративна культура; 15 – PLM-система; 16 – диференціація; 17 – імідж-менеджмент; 18 – HR-капіталізація; 19 – R&D-менеджмент; 20 – кооперація; 21 – франчайзингово-дилерська CRM-система; 22 – HR-брендинг; 23 – hi-tech-менеджмент; 24 – кластеризація; 25 – соціальна відповідальність; 26 – інтеграція.

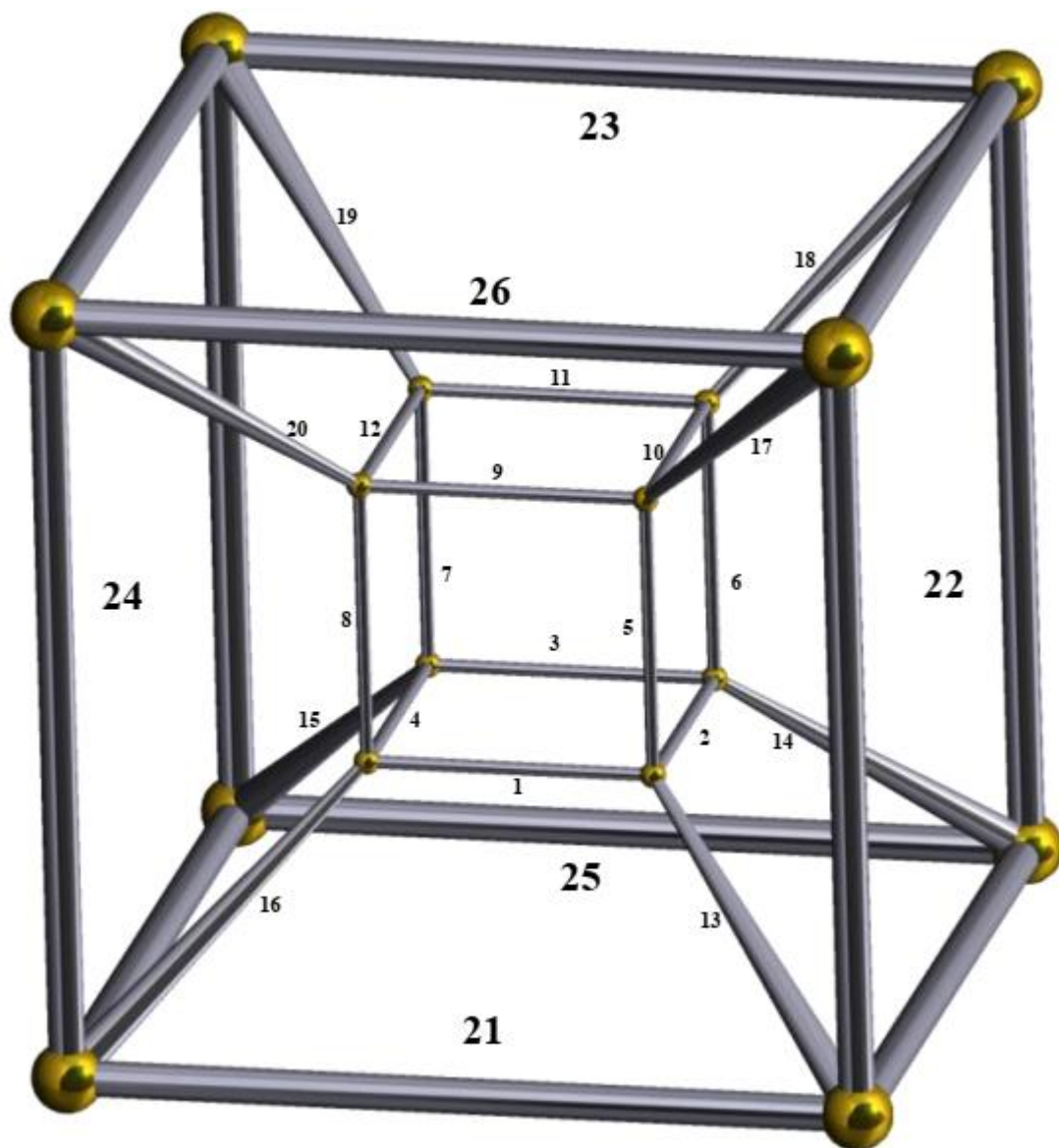

Рис. 1. Тесеракт конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств і концептів сталого розвитку автомобільної індустрії
(авторська розробка)

Висновки з проведеного дослідження. З рис. 1 бачимо, що концептами державної цільової програми сталого розвитку автомобільної індустрії в сучасних умовах підвищеної нестабільності та невизначеності мають стати:

- франчайзингово-дилерська CRM-система (новітня комплексна система управління відносинами з покупцями автомобілів і бізнес-партнерами);
- HR-брендинг (створення в очах спільноти (зокрема, органів державної влади та місцевого самоврядування/територіальних громад, учасників ринку праці та трудових відносин) стійкого позитивного іміджу автомобілебудівних підприємств як престижних і надійних роботодавців);
- hi-tech-менеджмент (дуальний концепт, який включає: управління «високими технологіями» в автовиробництві як інноваційній індустрії;

впровадження «високих технологій» в управлінські процеси на підприємствах автомобілебудування);

– кластеризація (використання кращих світових практик формування автомобільних кластерів із залученням представників міжнародних організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування/територіальних громад, громадських організацій, профспілок, автомобілебудівних підприємств, підприємств суміжних галузей, закладів вищої освіти, науково-дослідних інститутів і інноваційних центрів);

– соціальна відповідальність (неухильне дотримання норм законодавчих актів і вимог стандартів, екологізація автовиробництва та готової продукції, раціональне використання ресурсів, охорона праці та покращення умов праці, зокрема у напрямку підвищення ергономічності та санітарно-епідеміологічної безпеки робочих місць);

– інтеграція (гармонійне входження до європейської та світової автомобільної індустрії задля забезпечення трансферу технологій).

Перелік посилань

1. Facts about the automobile industry / European Automobile Manufacturers' Association. URL: <https://www.acea.be/automobile-industry/facts-about-the-industry> (last accessed 15.09.2020).

2. Interactive map: COVID-19 impact on EU automobile production, first half of 2020 / European Automobile Manufacturers' Association. URL: <https://www.acea.be/news/article/interactive-map-covid-19-impact-on-eu-auto-production-first-half-of-2020> (last accessed 15.09.2020).

3. Vitale J. Understanding COVID-19's impact on the automotive sector. 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/COVID-19/gx-COVID-19-Impact-Automotive-Sector.pdf> (last accessed 18.09.2020).

4. Collie B., Wachtmeister A. & Waas A. COVID-19's impact on the automotive industry / Boston Consulting Group. 2020. URL: <https://www.bcg.com/publications/2020/covid-automotive-industry-forecasting-scenarios> (last accessed 20.09.2020).

5. COVID-19 and the automotive industry: ILO sectoral brief / International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/briefingnote/wcms_741343.pdf (last accessed 22.09.2020).

6. Tesseract / Wikipedia, the free encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Tesseract> (last accessed 25.09.2020).

7. Шевченко І. Ю. Історична еволюція та сучасна інтерпретація дефініції сутності категорії «конкурентоспроможність підприємства автомобілебудування». *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 20–27.

8. Шевченко І. Ю. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств України. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного*

автомобільно-дорожнього університету. 2018. № 2(21). С. 211–233. DOI: <https://doi.org/10.30977/ppb.2226-8820.2018.21.0.211>.

9. Шевченко І. Ю. Методичні засади оцінювання конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств в контексті формування державної стратегії розвитку автомобілебудування. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2018. № 4(125). С. 49–61. DOI: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2018.4.5>.

References

1. Facts about the automobile industry / European Automobile Manufacturers' Association. URL: <https://www.acea.be/automobile-industry/facts-about-the-industry> (last accessed 15.09.2020).

2. Interactive map: COVID-19 impact on EU automobile production, first half of 2020 / European Automobile Manufacturers' Association. URL: <https://www.acea.be/news/article/interactive-map-covid-19-impact-on-eu-auto-production-first-half-of-2020> (last accessed 15.09.2020).

3. Vitale, J. (2020), Understanding COVID-19's impact on the automotive sector. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/COVID-19/gx-COVID-19-Impact-Automotive-Sector.pdf> (last accessed 18.09.2020).

4. Collie, B., Wachtmeister, A. & Waas, A. (2020), COVID-19's impact on the automotive industry / Boston Consulting Group. URL: <https://www.bcg.com/publications/2020/covid-automotive-industry-forecasting-scenarios> (last accessed 20.09.2020).

5. COVID-19 and the automotive industry: ILO sectoral brief / International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/briefingnote/wcms_741343.pdf (last accessed 22.09.2020).

6. Tesseract / Wikipedia, the free encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Tesseract> (last accessed 25.09.2020).

7. Shevchenko, I. Yu. (2018), Historical evolution and current interpretation of the definition of essence of the category of “competitiveness of enterprise of the automobile industry” [Istorychna evoliutsiia ta suchasna interpretatsiia definitsii sutnosti katehorii “konkurentospromozhnist pidpryiemstva avtomobilebuduvannia”], *Business Inform*, No 1, P. 20–27.

8. Shevchenko, I. Yu. (2018), Integral assessment of the competitiveness of the automotive enterprises of Ukraine [Intehralna otsinka konkurentospromozhnosti avtomobilebudivnykh pidpryiemstv Ukrainy], *Problems and perspectives of entrepreneurship development*, No 2(21), P. 211–233. DOI: <https://doi.org/10.30977/ppb.2226-8820.2018.21.0.211>

9. Shevchenko, I. Yu. (2018), Methodological framework for assessing the competitiveness of automotive companies in the context of building the government strategy for automotive industry development [Metodychni zasady otsiniuvannia

konkurentospromozhnosti avtomobilebudivnykh pidpriemstv u konteksti formuvannia derzhavnoi stratehii rozvytku avtomobilebuduvannia], *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic sciences*, No 4(125), P. 49–61. DOI: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2018.4.5>.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 338.242; JEL Classification: L 52

Шевченко І.Ю. ТЕСЕРАКТ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК ГЕНЕРАТОР КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ

Мета: розроблення тесеракту конкурентоспроможності як генератору концепції сталого розвитку автомобільної індустрії. **Методика дослідження:** метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, графічний метод. **Результати:** розроблено тесеракт конкурентоспроможності як генератор концепції сталого розвитку автомобільної індустрії. Грані внутрішнього куба тесеракту як елементи конкурентоспроможності підприємств автомобілебудівної підгалузі представлено у вигляді поєднання елементів конкурентоспроможності автомобілебудівної продукції («ціна», «якість», «асортимент» і «сервісне обслуговування») та елементів конкурентного потенціалу автовиробників («виробничий потенціал», «кадровий потенціал», «управлінський потенціал», «інноваційний потенціал», «фінансовий потенціал», «інвестиційний потенціал», «ринковий потенціал» і «стратегічний потенціал»). Вершини внутрішнього куба тесеракту як точки перетину його граней є точками виходу (початку) прямих, які з'єднують внутрішній і зовнішній куби тесеракту й уособлюють інструменти забезпечення конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств. Точки закінчення зазначених прямих служать вершинами зовнішнього куба тесеракту конкурентоспроможності та формують концепти (базові елементи концепції сталого розвитку автомобільної індустрії) у вигляді сторін зовнішнього куба. **Наукова новизна:** розроблений тесеракт забезпечує генерацію концепції сталого розвитку автомобільної індустрії у гармонізації з умовами конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств. **Практична значущість:** практичне застосування тесеракту конкурентоспроможності дозволило згенерувати сучасні концепти сталого розвитку автомобільної індустрії: франчайзингово-дилерська CRM-система; HR-брендинг; hi-tech-менеджмент; кластеризація; соціальна відповідальність; інтеграція.

Ключові слова: автомобільна індустрія; конкурентоспроможність; концепція; тесеракт; сталий розвиток; автомобілебудівне підприємство.

УДК 338.242; JEL Classification: L 52

Шевченко И.Ю. ТЕССЕРАКТ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КАК ГЕНЕРАТОР КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АВТОМОБИЛЬНОЙ ИНДУСТРИИ

Цель: разработка тессеракта конкурентоспособности как генератора концепции устойчивого развития автомобильной индустрии. **Методика исследования:** метод анализа и синтеза, системный подход, метод обобщения, графический метод. **Результаты:** разработано тессеракт конкурентоспособности как генератор концепции устойчивого развития автомобильной индустрии. Грани внутреннего куба тессеракта как элементы конкурентоспособности предприятий автомобилестроительной подотрасли представлено в виде сочетания элементов конкурентоспособности автомобилестроительной продукции («цена», «качество», «ассортимент» и «сервисное обслуживание») и элементов конкурентного потенциала автопроизводителей («производственный потенциал», «кадровый потенциал», «управленческий потенциал», «инновационный потенциал», «финансовый потенциал», «инвестиционный потенциал», «рыночный потенциал» и «стратегический потенциал»). Вершины внутреннего куба тессеракта как точки пересечения его граней являются точками выхода (начала) прямых, которые соединяют внутренний и внешний кубы тессеракта и олицетворяют инструменты обеспечения конкурентоспособности автомобилестроительных предприятий. Точки окончания указанных прямых служат вершинами внешнего куба тессеракта конкурентоспособности и формируют концепты (базовые элементы концепции устойчивого развития автомобильной индустрии) в виде сторон внешнего куба. **Научная новизна:** разработанный тессеракт обеспечивает генерацию концепции устойчивого развития автомобильной индустрии в гармонизации с условиями конкурентоспособности автомобилестроительных предприятий. **Практическая значимость:** практическое применение тессеракта конкурентоспособности позволило сгенерировать современные концепты устойчивого развития автомобильной индустрии: франчайзингово-дилерская CRM-система; HR-брендинг; hi-tech-менеджмент; кластеризация; социальная ответственность; интеграция.

Ключевые слова: автомобильная индустрия; конкурентоспособность; концепция; тессеракт; устойчивое развитие; автомобилестроительное предприятие.

UDC 338.242; JEL Classification: L 52

Shevchenko I.Yu. TESERACT OF COMPETITIVENESS AS A GENERATOR OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY

Purpose: development of the tesseract of competitiveness as a generator of the concept of sustainable development of the automotive industry. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, system approach, generalization method,

graphic method. **Findings:** the tesseract of competitiveness as a generator of the concept of sustainable development of the automotive industry is developed. The facets of the internal cube of tesseract as elements of competitiveness of automotive industry are presented as a combination of elements of competitiveness of automotive products (“price”, “quality”, “range” and “service”) and elements of competitive potential of automakers (“production potential”, “human resources potential”, “managerial potential”, “innovation potential”, “financial potential”, “investment potential”, “market potential” and “strategic potential”). The vertices of the inner cube of the tesseract as the points of intersection of its faces are the points of the beginning of the lines that connect the inner and outer cubes of the tesseract and represent the tools for ensuring the competitiveness of the automotive enterprises. The points of end of these lines serve as the vertices of the outer cube of tesseract of competitiveness and form concepts (basic elements of the concept of sustainable development of the automotive industry) as the sides of the outer cube. **Originality:** the developed tesseract provides generation of concepts of sustainable development of the automotive industry in harmonization with conditions of competitiveness of automotive enterprises. **Practical value:** practical application of the tesseract of competitiveness allowed to generate the modern concepts of sustainable development of the automotive industry: franchise-dealer CRM-system; HR branding; hi-tech management; clustering; social responsibility; integration.

Key words: automotive industry; competitiveness; concept; tesseract; sustainable development; automotive enterprise.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Шевченко Інна Юріївна – доктор економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, завідувач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0758-9244. Моб. (066) 187-28-30.

Шевченко Инна Юрьевна – доктор экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, заведующий кафедрой экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Shevchenko Inna – Doctor of Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Head of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

РОЗРОБКА ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ ДОРОЖНІМ БУДІВНИЦТВОМ

Юрченко О.В., канд. екон. наук, доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Нині проблема оцінювання еколого-економічного впливу ДТК на навколишнє середовище є актуальною, а її вирішення є одним із пріоритетів наукових досліджень та стратегічним завданням країни, оскільки будівництво, експлуатація та загалом функціонування ДТК є невід'ємною і важливою ланкою інфраструктури регіону, просторовим базисом для здійснення транспортних потоків всіх галузей економіки та сфер життєдіяльності людини. Особливої актуальності це набуває за умови розвитку сучасних тенденцій активізації й розширення безпосередньої взаємодії дорожніх підприємств з суб'єктами господарювання, що сприяє забезпеченню стратегічних інтересів в галузі дотримання екологічної безпеки прилеглих територій взаємодії.

В контексті євроінтеграції існуючий загальний перелік нормативно-правових документів з питань охорони довкілля у дорожньому господарстві містить ГСТУ «Автомобільні дороги загального користування. Екологічний паспорт», розроблений Держдор НДІ імені М. П. Шульгіна. Застосування зазначеного стандарту є обов'язковим, однак його дія розповсюджується на дорожні об'єкти першого та другого екологічного класу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню проблем, пов'язаних з екологічною безпекою та паспортизацією у дорожньому господарстві, присвячені праці [1, 2, 3, 4, 5, 6], переважно зосереджені на дослідженні вимог щодо розробки екологічних паспортів доріг першого та другого екологічного класу. Екологічна паспортизація автомобільних доріг третього екологічного класу як об'єкт наукового дослідження розглядається в роботах В. П. Кожушко та О. В. Храпаль [1, 2], які пропонують науково-методичний підхід до врахування екологічних факторів поліпшення транспортних умов автодоріг.

Невирішені складові загальної проблеми. Водночас багато аспектів досліджуваної проблеми щодо паспортизації доріг загального користування третього екологічного класу, а також забезпечення екологічної безпеки дорожнього господарства в цілому потребують вирішення. Так, зокрема, залишається актуальним питання розробки та апробування інтегрального

показника екологічного стану об'єктів дорожнього господарства з метою врахування комплексного впливу ДТК на довкілля.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження питань екологічної паспортизації автомобільних доріг, обґрунтування доцільності методики розроблення екологічного паспорта на прикладі автомобільних доріг третього екологічного класу Охтирського району Сумської області з застосуванням інтегрального показника впливу на довкілля дорожнім господарством, розробка рекомендацій та пропозиції щодо покращення екологічного стану довкілля в межах функціонування ДТК зазначеного регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід зазначає, що саме завдяки екологічно безпечній інфраструктурі автомобільних доріг забезпечується сталий розвиток країни [7].

Щодо реалізації національних інтересів, то середньотерміновими завданнями з розв'язання проблем функціонування дорожньо-транспортного комплексу України (в контексті забезпечення життєдіяльності населення, функціонування і розвитку економіки, обороноздатності держави, досягнення зовнішньоекономічних цілей) повинна стати реалізація заходів щодо розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури, збільшення попиту транспортних послуг, стимулювання інтеграції вітчизняного ДТК до європейської та світової транспортної системи [8].

Орієнтуючись на угоду про партнерство та Співробітництво між ЄС і Україною, для створення сприятливих умов співпраці та зміцнення економічних зв'язків важливим є інтегрування транспортних мереж і транспорту України в міжнародну транспортну систему [9, 10].

В роботі [5] зазначається, що методичні підходи, які визначають порядок оцінки ефективності поліпшення транспортних умов автодоріг, а також сприяють обґрунтованому вибору варіантних рішень за критерієм їх ефективності, не враховують соціальні та екологічні фактори в межах встановлених зв'язків економічного розвитку регіонів з мінімізацією впливу ДТК на довкілля. Отже, розробка методики екологічний паспорт автомобільних доріг загального користування третього екологічного класу є перспективним напрямом сучасних досліджень в означеній площині. Надалі доцільно навести обґрунтування методики на прикладі ДТК Охтирського району Сумської області, Україна.

В «Екологічному атласі України» зазначається, що Сумська обл. за ступенем перетворення природи і небезпеки для здоров'я людей є умовно сприятливою зоною, а її екологічна ситуація забезпечує відносно сприятливі умови для мешканців регіону з мінімальними зрушеннями у природному середовищі. За умови динамічності зовнішнього середовища екологічні умови є одним із факторів його мінливості, що зумовлює виникнення можливих негативних зрушень в природних процесах регіону. До таких зрушень можуть призвести зростання викидів від автомобільного автотранспорту, скорочення

площ захисних лісових насаджень, руйнування придорожніх ґрунтів від взаємодії з автодорогами тощо.

Призначенням автодоріг загального користування Сумської області як складової транспортної мережі України є задоволення потреб в пасажирських і вантажних перевезеннях, що сприяло б соціально-економічному розвитку держави та інтегрувало національну транспортну мережу до міжнародних транспортних коридорів. Так, загалом станом на 01.01.2019 р., автошляхи загального користування Охтирського району Сумської області становлять 469,8 км (рис. 1), в тому числі: дороги національного значення – 102,4 км; дороги регіонального значення – 22 км; дороги територіального значення – 213,3 км; дороги обласного значення – 149,2 км; дороги районного значення – 140,6 км.

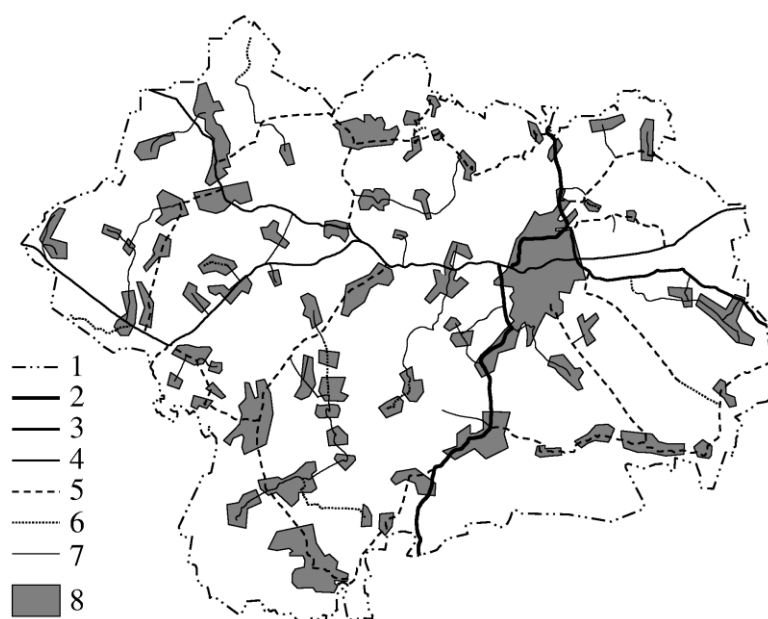

Рис. 1. Схема та перелік автомобільних доріг Охтирського району Сумської області

1 – межі району; 2 – дороги національного значення; 3 – дороги регіонального значення; 4 – дороги територіального значення;

5 – дороги обласного значення; 6 – дороги районного значення;

7 – інші дороги; 8 – населені пункти

Джерело: складено авторами на основі [1]

В екологічному паспорті автодоріг Охтирського району Сумської області наведено результати розрахунків екологічного стану дорожньо-транспортного комплексу за автодорогами загального користування. Експлуатація автомобільних доріг регіону зі значною інтенсивністю руху (наприклад, автодороги Суми – Полтава), також таких, що за інтенсивністю руху не перевищують 2 тис. одиниць транспорту на добу, відбувається за умови

відсутності підрозділу з екологічного моніторингу в структурі Служби автодоріг.

В загальному випадку, всі автодороги району (національні, територіальні, обласні, районні) можна віднести до третього екологічного класу відповідно дії відомчих будівельних карт ВБН В.2.3–218–007–98 «Екологічні вимоги до автомобільних доріг (проектування)», на які водночас не поширюються вимоги ГСТУ «Автомобільні дороги загального користування. Екологічний паспорт».

З метою доповнення зазначеного ГСТУ було розроблено екологічний паспорт автомобільних доріг загального користування III екологічного класу для Охтирського району Сумської області, структура якого відображено на рис. 2.

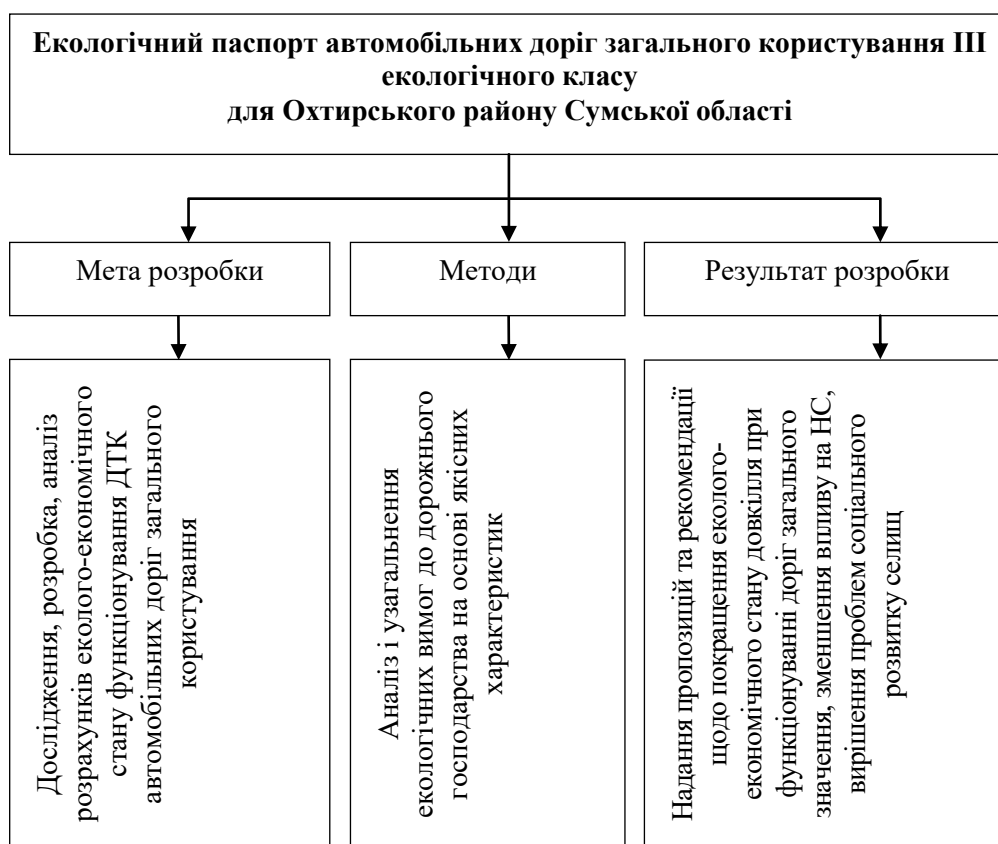

Рис. 2. Структура екологічного паспорту автодоріг загального користування III екологічного класу

Джерело: авторська розробка

Для розроблення екологічного паспорту автомобільних доріг загального користування Охтирського району Сумської області було використано такі дані: раціональна схема мережі автомобільних доріг загального користування, котра затверджена в установленому порядку; отримані від ДП «Охтирський Райавтодор», ДП «Сумський облавтодор», ДТК «Автомобільні дороги України» відомості щодо технічного стану автомобільних доріг району; додаткові обстеження технічного стану всіх доріг району; результати аналізу

інтенсивності руху автомобільного транспорту на дорогах району; методика розрахунку інтегрального показника екологічного стану ДТК [1].

Екологічні наслідки функціонування ДТК можна вимірювати як кількісно, так і якісно – зокрема, на основі якісної оцінки впливу експлуатації автодороги як інженерної споруди й впливу автомобільного транспорту. Такий вплив можна визначити за розміром коефіцієнтів, які враховують ступінь значущості окремих параметрів впливу на довкілля (табл. 1).

Оцінка, з точки зору впливу параметрів на довкілля, визначається для кожного параметра, а ступінь відповідності окремих параметрів впливу на довкілля природоохоронним вимогам S пропонується оцінювати за чотирибальною шкалою: $S=1$ – вплив на довкілля негативний; $S=2$ – вплив на довкілля за параметрами близький до незадовільного; $S=3$ – вплив на довкілля оцінювальних параметрів задовільний; $S=4$ – під час зміни умов руху автомобільного транспорту вплив на довкілля сприятливий.

В межах запропонованої методики порівняльна оцінка параметрів впливу стану довкілля відображується в інтегральному показнику P , що обчислюється за наступною формулою:

$$P = \frac{(S_1 \dots S_4) \alpha_1 + (S_1 \dots S_4) \alpha_2 + \dots + (S_1 \dots S_4) \alpha_n}{\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n}, \quad (1)$$

де $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n$ – коефіцієнти, що враховують значущість окремих параметрів впливу ДТК на довкілля;

S_1, S_2, S_3, S_4 – оцінка ступеня впливу ДТК на довкілля.

Призначення заходів щодо зменшенню впливу ДТК на довкілля визначається залежно від значення інтегрального показника P : $P=1 \dots 1,75$ – незадовільні екологічні умови роботи ДТК; $P=1,76 \dots 2,50$ – значна кількість оцінювальних параметрів впливу дорожньо-транспортного комплексу на довкілля потребує покращення.

Функціонування дорожньо-транспортного комплексу умовно задовільне; $P=2,51 \dots 3,25$ – вплив ДТК на довкілля не створює екологічної загрози, а умови роботи задовільні; $P=3,26 \dots 4,00$ – покращені умови функціонування ДТК.

Параметри, що оцінюються при впливі автомобільних доріг на довкілля: зміна ландшафту та погіршення гідрологічного режиму прилеглої території ($\alpha=0,9$); забруднення води та ґрунтів дорожніми зливними водами ($\alpha=0,6$); забруднення полів бур'янами з узбіччя доріг ($\alpha=0,6$); знищення біогеоценозів ($\alpha=0,8$); соціально-демографічний розвиток селища ($\alpha=1,0$); агролісомеліоративні заходи ($\alpha=0,9$); в процесі будівництва автодороги – забруднення атмосфери та придорожного середовища, видобуток та транспортування матеріалів, пил, шум ($\alpha=0,5$); естетичне сприйняття автодороги як споруди ($\alpha=0,4$).

Таблиця 1

Фрагмент екологічного паспорту регіональної автомобільної дороги Р-46 Харків-Охтирка довжиною 22 км в межах Охтирського району Сумської області

№	Основні оцінюючі параметри	α	S, бали
Автомобільна дорога			
1	Зміна ландшафту та гідрологічного режиму прилеглої території	0,9	3
2	Забруднення води та ґрунтів дорожніми зливними водами	0,6	3
3	Забруднення полів бур'янами з обочин доріг	0,6	3
4	Знищення біогеоценозів	0,8	3
5	Соціально-демографічний розвиток села	1,0	4
6	Агролісомеліоративні заходи	0,9	4
7	Під час будівництва дороги – забруднення атмосфери та природного середовища, видобуток та транспортування матеріалів, пил, шум	0,5	2
8	Теж, при експлуатації дороги	0,6	3
9	Рішення правових питань користування земельними ділянками (врахування статусу «сервітутів»)	0,4	–
10	Естетичне сприйняття споруди (дороги)	0,7	4
Значення інтегрального показника функціонування дороги		$P_{ад}$	3,197
Автомобільний транспорт			
1	Зміна якісного стану прилеглої до автодороги території (здоров'я людей, флори, фауни) в наслідок забруднення атмосфери, ґрунтів, рослин відпрацьованими газами автомобільного транспорту	1,0	4
2	Запилення посівів	0,8	4
3	Ущільнення ґрунту при наїздах на посіви	0,7	4
4	Шумові фактори (в населених пунктах)	0,8	–
5	Дорожньо-транспортні пригоди	0,9	3
Значення інтегрального показника функціонування транспорту		$P_{ат}$	3,23
Загальна оцінка інтегрального показника функціонування ДТК		$P_{дтк}$	3,46

Джерело: авторська розробка

Параметри, що оцінюються при впливі руху автомобільного транспорту автошляхами на довкілля: погіршення якісного стану прилеглої території внаслідок екологічного забруднення придорожніх ґрунтів і атмосфери з боку викидів відпрацьованих газів; запилення агропосівів; підвищення шумового фону в прилеглих населених пунктах; ущільнення ґрунту під час наїздів на агропосіви; наслідки дорожньо-транспортних пригод.

Коефіцієнти, які враховують значущість окремих параметрів впливу ДТК на довкілля та їх кількість у різних кліматичних зонах безпосередньо залежать від обсягів покращення умов експлуатації автодороги. Як приклад, приводиться розрахунок інтегрального показника екологічної оцінки ступеня відповідності стану довкілля за умов ґрунтової дороги, дороги загального користування з твердим покриттям, внутрішньогосподарської дороги сільськогосподарського призначення з твердим покриттям. Також в розрахунку враховується номенклатура параметрів впливу, що є характерними для Сумської області.

Зазначимо, що будівництво автодороги загального користування з твердим покриттям лише частково покращує екологічний стан довкілля. В цілому ж, разом з комплексною експлуатацією автомобільного транспорту, екологічний стан довкілля, в порівнянні з умовами роботи транспорту на ґрунтових дорогах, стає значно кращим.

Внутрішньогосподарська автодорога сільськогосподарського призначення з твердим покриттям, у порівнянні з експлуатацією автомобільного транспорту на ґрунтовій дорозі, також покращує загальний стан навколишнього середовища.

Таким чином, інтегральний показник оцінки впливу ДТК на довкілля дає можливість проаналізувати коефіцієнти, що враховують екологічну значимість окремих параметрів оцінки впливу на довкілля відповідно до дорожніх умов експлуатації автомобільного транспорту. Використовуючи математичну інтерпретацію інтегрального показника, також є можливим удосконалення параметрів оцінки впливу на довкілля за отриманим ступенем їх значущості.

Так, при покращенні дорожніх умов можливе неврахування агролісомеліоративних параметрів, в наслідок чого залишається незмінним естетичне сприйняття ландшафту при будівництві автомобільної дороги з твердим покриттям. Тобто матимемо значення інтегрального показника на рівні $P=2,2$. Це свідчить про те, що значна кількість оцінюючих параметрів впливу запроєктованої автомобільної дороги на довкілля об'єктивно вимагає покращення екологічного стану довкілля. В еколого-економічному аспекті таку дорогу при цьому не можна рекомендувати як об'єкт будівництва.

Апробація наведеної методики шляхом розрахунку екологічного стану функціонування автодоріг загального користування відбувалася з урахуванням вимог до національних, територіальних, обласних, районних автодоріг третього екологічного класу. На основі аналізу умови функціонування ДТК за впливом автомобільних доріг на довкілля на прикладі Охтирського району Сумської області (табл. 2) було надано рекомендації щодо їх покращення.

**Показники впливу ДТК Охтирського району Сумської області на
навколишнє середовище**

Значення автомобільних доріг	Довжина доріг, км	Існуючі умови функціонування ДТК за впливом автомобільних доріг на довкілля			
		Незадовільні	Умовно задовільні	Задовільні	Сприятливі
		км %	км %	км %	км %
Національні	102,4	–	–	<u>66,91</u> 65,35	<u>35,49</u> 34,65
Регіональні	22,0	–	–	<u>22,0</u> 100,0	–
Територіальні	213,3	–	<u>106,86</u> 50,10	<u>106,44</u> 49,90	–
Обласні	149,2	–	<u>34,88</u> 23,38	<u>98,36</u> 65,93	<u>15,96</u> 10,69
Районні	140,6	<u>15,11</u> 10,75	–	<u>116,16</u> 82,62	<u>9,33</u> 1,63
Разом	627,5	<u>15,11</u> 2,4	<u>141,74</u> 22,59	<u>409,84</u> 65,31	<u>60,78</u> 9,7

Джерело: авторська розробка

Результати розрахунку вказують на те, що загалом умови функціонування ДТК близькі до сприятливих, однак для збільшення значення інтегрального показника стану довкілля від функціонування ДТК рекомендується застосувати такі заходи:

– створити службу екологічного моніторингу як підрозділ у складі Служби автомобільних доріг України, діяльність якого спрямовувалася б на розробку екологічних паспортів автодоріг, контроль за дотримання умов технічних параметрів їх експлуатації, характеристик руху транспортного потоку із зазначенням потенційних екологічно небезпечних ділянок доріг. Також до компетенції служби доцільно віднести відслідковування екологічних параметрів, що визначаються у ГДК забруднюючих речовин ґрунтів, атмосферного повітря і водних ресурсів;

– покращити рівень інформаційного та організаційного забезпечення капітальних ремонтів автомобільних доріг з дотриманням затверджених технічних і технологічних норм та нормативів;

– заборонити/обмежити вирощування агрокультур в зоні впливу автомобільної дороги (особливо в резервно-технологічній зоні);

– у відповідності з перспективними планами розвитку дорожнього господарства регіонів забезпечити підвищення технічної категорійності окремих доріг;

– виконати озеленення автодороги та відновити нормативну смугу відведення землі згідно екологічних вимог та вимог до БДР з метою мінімізації наслідків негативного впливу з боку автодоріг і автотранспорту;

– упорядкувати стан дорожньої інфраструктури шляхом оптимізації і технічного забезпечення пішохідних переходів, покращення стану примикань

другорядних доріг, приведення у належний експлуатаційний стан пішохідних тротуарів та ін. для підвищення існуючого рівня БДР.

Для покращення екологічної безпеки від функціонування ДТК зменшення негативного впливу на довкілля, вирішення проблем соціального розвитку селищ необхідно провести наступні заходи:

- розробити перспективну програму підвищення категорії окремих автодоріг з урахуванням перспективного руху автотранспорту та провести їх реконструкцію;

- проаналізувати стан споруд гідротехнічного призначення;

- забезпечити будівництво та ремонт тротуарів і пішохідних переходів в населених пунктах, архітектурного оформлення доріг за допомогою зелених насаджень;

- дотримуватись норм капітальних та поточних середніх ремонтів дорожнього покриття;

- проаналізувати стан та наявність дорожніх знаків на дорогах обласного значення та використання смуги відведення земель під них.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, основним результатом дослідження є обґрунтування необхідності внесення змін у ГСУ «Автомобільні дороги загального користування. Екологічний паспорт», спрямованих на розширення дії його меж на автомобільні дороги третього екологічного класу.

Для означеної категорії доріг було розроблено екологічний паспорт за Охтирським районом Сумської області, який спирається на засади економічної оцінки функціонування ДТК. Методика розробки екологічного паспорта визначає оцінюючі показники вимог до забезпечення екологічної безпеки з боку будівництва та експлуатації автодоріг: використання матеріалів і технологій будівельного виробництва автодоріг; конструктивних елементів інженерних споруд; регенерації/відновлення спожитих природних ресурсів процесів будівництва; мінімізації шкідливого впливу на екосистеми, що межують з автодорогами тощо.

Реалізація зазначених вимог дозволяє вдосконалювати транспортно-експлуатаційні характеристики доріг, що сприяє зменшенню, а в деяких випадках – ліквідації негативних впливів інженерних споруд доріг та автомобільного транспорту на довкілля, підвищенню екологічної безпеки об'єктів дорожнього господарства.

Показники екологічної безпеки автомобільних доріг і їх нормативні значення встановлені з урахуванням можливості їх виконання дорожніми організаціями при проектуванні, будівництві, експлуатації, утримання і ремонту інженерних дорожніх споруд з використанням місцевих природних ресурсів, сучасних будівельно-дорожніх машин, організаційно-технічних рішень і технологічних операцій будівництва, реконструкції, утримання, ремонту автомобільних доріг і споруд на них.

Запропоновані підходи до вирішення проблем негативного впливу автомобільних доріг на довкілля в подальшому можуть слугувати елементом формування програми підвищення ефективності процесів екологізації в дорожньому господарстві України, оптимізації господарської діяльності, шляхом раціонального використання природних ресурсів і зменшення шкідливих викидів в довкілля внаслідок руху автотранспортних засобів.

Перелік посилань

1. Кожушко В. П., Храпаль О. В. Науково-методичний підхід до врахування екологічних факторів поліпшення транспортних умов автомобільних доріг. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2013. № 8. С. 97–100.
2. Храпаль О. В. Екологізація транспортної мережі шляхом впровадження екологічних паспортів. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2015. № 4. С. 172–176.
3. Underhill J. E., Angold P. E. Effects of roads on wildlife in an intensively modified landscape. *Environmental Review*. 2010. No 8. С. 21–39.
4. Bloemmen M., Van der Sluis T. European corridors-example studies for the Pan-European Ecological Network. Wageningen: Alterra, 2004. 102 p.
5. Чоборовська І. С., Федоренко Л. І., Якубенко П. М. До проблеми екологічної паспортизації автомобільних доріг. *Опыт и проблемы современного развития дорожного комплекса Украины на этапе вхождения в Европейское сообщество*: материалы междунар. науч. конф. Харьков : ХНАДУ. 2012. С. 122–123.
6. Демишкан В. Ф. Состояние, основные проблемы и перспективы развития дорожного хозяйства Украины. *Опыт и проблемы современного развития дорожного комплекса Украины на этапе вхождения в Европейское сообщество*: материалы междунар. науч. конф. Харьков : ХНАДУ. 2012. С. 3–6.
7. Forman R. T., Sperling D., Bissonette J. A., Clevenger A. P., Cutshall C. D., Dale V. H., Jones, J. Road ecology: science and solutions. Island press, 2013. 482 p.
8. Деділова Т. В., Юрченко О. В. Перехід дорожнього господарства на ринкові методи господарювання при дотриманні екологічної безпеки. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. Харків. 2018. № 20. С. 51–63.
9. Юрченко О. В., Деділова Т. В. Оптимізіція екологічних ризиків при будівництві та експлуатації автомобільних доріг. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. Харків. 2019. № 22. С. 200–209.
10. Desanto R. S., Smith D. G. Environmental auditing: An introduction to issues of habitat fragmentation relative to transportation corridors with special reference to high-speed rail (HSR). *Environmental Management*. 2013. No 17. P. 111–114.

References

1. Kozhushko, V. P., & Khrapal, O. V. (2013), “Scientific and methodological approach to the consideration of environmental factors of improving road conditions

of roads” [Naukovo-metodychnyi pidkhyd do vrakhuvannia ekolohichnykh faktoriv polipshennia transportnykh umov avtomobilnykh dorih], *Bulletin of Sumy NAU*, No 8, P. 97–100.

2. Khrapal, O. V. (2015). “Greening the transport network through the introduction of ecological passports” [Ekolohizatsiia transportnoi merezhi shliakhom vprovadzhennia ekolohichnykh pasportiv], *Bulletin of Sumy NAU*, No 4, pp. 172-176.

3. Underhill, J. E., & Angold, P. E. (2010), “Effects of roads on wildlife in an intensively modified landscape”, *Environmental Review*, No 8, P. 21–39.

4. Bloemmen, M., & Van der Sluis, T. (2004), *European corridors-example studies for the Pan-European Ecological Network*, Wageningen: Alterra, 102 p.

5. Choborovska, I. S., Fedorenko, L. I., Yakubenko, P. M. (2012), To the problem of environmental certification of roads [Do problemy ekolohichnoi pasportyzatsii avtomobilnykh dorih], *Experience and problems of the modern development of the road complex of Ukraine at the stage of entry into the European community*, Kharkiv, P. 122–123.

6. Demishkan, V. F. (2012), State, main problems and prospects for the development of road economy in Ukraine [Sostoyanie, osnovnye problemy i perspektivy razvitiya dorozhnogo khozyaystva Ukrainy], *Experience and problems of the modern development of the road complex of Ukraine at the stage of entry into the European community*, Kharkiv, P. 3–5.

7. Forman, R. T., Sperling, D., Bissonette, J. A., Clevenger, A. P., Cutshall, C. D., Dale, V. H., Jones, J. (2003), *Road ecology: science and solutions*, Island press, 482 p.

8. Dedilova, T., Yurchenko, O. (2018), “The transfer of road economy to market methods of management in compliance with environmental safety” [Perekhid dorozhnogo hospodarstva na rynkovi metody hospodariuvannia pry dotrymanni ekolohichnoi bezpeky], *Problems and perspectives of entrepreneurship development*, No 20, P. 51–63.

9. Yurchenko, O., & Dedilova, T. (2019), “Optimization of environmental risks during the construction and operation maintenance of highways” [Optymizitsiia ekolohichnykh ryzykiv pry budivnytstvi ta ekspluatatsii avtomobilnykh dorih], *Problems and perspectives of entrepreneurship development*, No 22, P. 200–209.

10. Desanto R. S., Smith D. G. (2003), “Environmental auditing: An introduction to issues of habitat fragmentation relative to transportation corridors with special reference to high-speed rail (HSR)”, *Environmental Management*, No 17, P. 111–114.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 504.064:625.711.2:330.131.5; JEL Classification: R 42

Юрченко О. В., Деділова Т. В., Токар І. І. РОЗРОБКА ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ ДОРОЖНІМ БУДІВНИЦТВОМ

Мета. Метою роботи є дослідження питань екологічної паспортизації автомобільних доріг, обґрунтування доцільності методики розроблення

екологічного паспорта на прикладі автомобільних доріг третього екологічного класу Охтирського району Сумської області з застосуванням інтегрального показника впливу на довкілля дорожнім господарством, розробка рекомендації та пропозиції щодо покращення екологічного стану довкілля в межах функціонування ДТК зазначеного регіону. **Методика.** В роботі використано наступні методи: спостереження та узагальнення (для вивчення існуючого стану інфраструктурного забезпечення соціально-екологічних умов виробництва); аналітичний метод (для аналізу ефективності економічних та еколого-соціальних показників розвитку споживчих характеристик автомобільних доріг загального призначення та співставлення їх для різних умов функціонування ДТК); комплексний підхід (для врахування комплексу економічних, екологічних та соціальних факторів, які можуть впливати на прийняття господарських рішень). **Результат.** Розроблено екологічний паспорт автодоріг загального користування третього екологічного класу, який доповнюється введенням інтегрального показника екологічного стану об'єктів дорожнього господарства, що враховує такі складові: зміна ландшафту та погіршення гідрологічного режиму прилеглої території; рівень забруднення води, ґрунтів, полів бур'янами з узбіччя доріг; показники соціально-демографічного розвитку прилеглих до доріг населених пунктів; агролісомеліоративні заходи, під час будівництва дороги та експлуатації; забруднення атмосфери та придорожньої території; видобуток і транспортування матеріалів; показники запилення посівів; шумові фактори; зміна якісного стану прилеглої до автодороги території через забруднення атмосфери та ґрунтів відпрацьованими газами транспорту тощо. Запропоновано зміни та доповнення до галузевого стандарту України «Автомобільні дороги загального користування. Екологічний паспорт» в частині розширення його дії на дороги третього екологічного класу. **Наукова новизна.** Удосконалено наукові засади визначення рівня забруднення довкілля в результаті функціонування ДТК, а також розробки екологічного паспорта автодоріг III екологічного класу, що дозволяє всебічно та вчасно проводити моніторинг стану навколишнього середовища в зоні будівництва, реконструкції, ремонтів, утримання автодоріг та функціонування інших виробничих структур. **Практична значимість.** Запропонована методика може використовуватися при розробленні проєктів інфраструктурного забезпечення соціально-екологічних умов функціонування промислового комплексу та екологічних паспортів існуючої мережі доріг. Напрацювання може використовуватися територіальними органами управління дорожнім господарством, проєктними, будівельно-монтажними й іншими організаціями для оцінювання екологічного стану автомобільних доріг під час їх проєктування, будівництва, реконструкції, експлуатації, утримання і ремонту, а також природоохоронними органами, іншими організаціями, що займаються оцінюванням і зниженням негативного впливу продуктів експлуатації автомобільної дороги на навколишнє природне та соціальне середовище.

Ключові слова: екологічна безпека; дорожнє господарство; комплексна оцінка; паспортизація; ризик; екологічний паспорт.

УДК 504.064:625.711.2:330.131.5; JEL Classification: R 42

Юрченко О. В., Дедилова Т. В., Токарь І. І. РАЗРАБОТКА ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ ВЛИЯНИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ ДОРОЖНЫМ СТРОИТЕЛЬСТВОМ

Цель. Целью работы является исследование вопросов экологической паспортизации автомобильных дорог, обоснование целесообразности методики разработки экологического паспорта на примере автомобильных дорог третьего экологического класса Ахтырского района Сумской области с применением интегрального показателя влияния на окружающую среду дорожным хозяйством, разработка рекомендации и предложения по улучшению экологического состояния окружающей среды в пределах функционирования ДТК указанного региона. **Методика.** В работе использованы следующие методы: наблюдения и обобщения (для изучения существующего состояния инфраструктурного обеспечения социально-экологических условий производства); аналитический метод (для анализа эффективности экономических и эколого-социальных показателей развития потребительских характеристик автомобильных дорог общего назначения и сопоставление их для различных условий функционирования ДТК); комплексный подход (для учета комплекса экономических, экологических и социальных факторов, которые могут влиять на принятие хозяйственных решений). **Результат.** Разработан экологический паспорт автодорог общего пользования третьего экологического класса, дополненный введением интегрального показателя экологического состояния объектов дорожного хозяйства, который учитывает следующие составляющие: изменение ландшафта и ухудшение гидрологического режима прилегающей территории; уровень загрязнения воды, почвы, полей сорняками с обочины дорог; показатели социально-демографического развития прилегающих к дорогам населенных пунктов; агролесомелиоративные мероприятия, во время строительства дороги и эксплуатации; загрязнения атмосферы и придорожной территории; добычу и транспортировку материалов; показатели опыления посевов; шумовые факторы; изменение качественного состояния прилегающей к автодороге территории из-за загрязнения атмосферы и почв отработанными газами транспорта. Внесены изменения и дополнения в отраслевой стандарт Украины «Автомобильные дороги общего пользования. Экологический паспорт» в части расширения его воздействия на дороги третьего экологического класса. **Научная новизна.** Усовершенствовано научные основы определения уровня загрязнения окружающей среды в результате функционирования ДТК, а также разработки экологического паспорта автодорог III экологического класса, что позволяет всесторонне и своевременно проводить мониторинг состояния окружающей среды в зоне строительства, реконструкции, ремонта, эксплуатации автодорог и функционирования других производственных

структур. **Практическая значимость.** Предложенная методика может использоваться при разработке проектов инфраструктурного обеспечения социально-экологических условий функционирования промышленного комплекса и экологических паспортов существующей сети дорог. Нарботка может использоваться территориальными органами управления дорожным хозяйством, проектными, строительно-монтажными и другими организациями для оценки экологического состояния автомобильных дорог при их проектировании, строительстве, реконструкции, эксплуатации, содержания и ремонта, а также природоохранными органами, другими организациями, занимающимися оценкой и снижением негативного воздействия продуктов эксплуатации автомобильной дороги на окружающую и социальную среду.

Ключевые слова: экологическая безопасность; дорожное хозяйство; комплексная оценка; паспортизация; риск; экологический паспорт.

UDC 504.064:625.711.2:330.131.5; JEL Classification: R 42

Yurchenko O., Dedilova T., Tokar I. DEVELOPMENT OF AN INTEGRAL INDICATOR OF THE ROAD CONSTRUCTION ENVIRONMENTAL IMPACT

Purpose. The purpose of the article are the ecological highways certification researching, the feasibility substantiating of the methodology of developing an ecological passport on the example of third ecological class roads of Okhtyrka district of Sumy region using the integral indicator of the road construction environmental impact, the developing of improving recommendations for the ecological state of the environment within the functioning of the road-transport complex of the specified region. **Methodology of research.** The following methods were used in the research. The observation and generalization were relevance for researching of infrastructure support for socio-ecological conditions of production. The analytical method was used to analyze the effectiveness of economic and ecological and social indicators of the development of consumer characteristics of public roads and compare them for different conditions of the road-transport complex functioning. The integrated approach was applied to take into account a complex of economic, environmental and social factors that can influence economic decisions. **Findings.** An ecological passport of public roads of the third ecological class has been developed, which is supplemented by the introduction of an integral indicator of the ecological condition of road facilities. It takes into account the following components: changes in the landscape and deterioration of the hydrological regime of the adjacent area; level of water, soil, fields pollution from the roadside; indicators of socio-demographic development of settlements adjacent to the roads; agroforestry, during road construction and operation; air and roadside pollution; extraction and transportation of materials; indicators of crop pollination; noise factors; change in the quality of the adjacent to the road area due to pollution of the atmosphere and soils with exhaust gases of transport, etc. **Originality.** The theoretical basis for determining the level of environmental pollution as a result of the functioning of the road-transport complex has been improved. The ecological passport of roads of ecological class III, which

allows comprehensive and timely monitoring of the environment in the area of construction, reconstruction, repair, maintenance of highways and other production structures, was developed. **Practical value.** The results of the research can be used to development of infrastructure projects for socio-environmental conditions of the industrial complex and ecological passports of the existing road network. The results can be applied by territorial road economy management authorities, project and construction organizations to assess the ecological state of highways during their project, construction, reconstruction, operation and repair. They also can be used by other organizations involved in the assessment and reducing the negative impact of highway operation products on the natural and social environment.

Key words: ecological safety; road economy; comprehensive assessment; certification; risk; ecological passport.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Юрченко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, Сумський національний аграрний університет, старший викладач кафедри будівельного виробництва, м. Суми, Україна; e-mail: kosareva_82@mail.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-2339>. Моб. 066-716-76-80.

Юрченко Оксана Викторовна – кандидат экономических наук, Сумской национальной аграрный университет, старший преподаватель кафедры строительного производства, г. Сумы, Украина.

Yurchenko Oksana – PhD in Economics, Sumy National Agrarian University, Senior Lecturer of the Department of Construction, Sumy, Ukraine.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. 050-281-83-28.

Дедилова Татьяна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, доцент кафедры экономики и предпринимательства, г. Харьков, Украина.

Dedilova Tetiana – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Токар Інна Іванівна – асистент кафедри економіки і підприємництва, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна; e-mail: tokar_innaiv@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5287-1751>. Моб. 050-274-97-99.

Токарь Инна Ивановна – ассистент кафедры экономики и предпринимательства, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, г. Харьков, Украина.

Tokar Inna – Associate at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Збірник наукових праць

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

№ 2 (25) – 2020

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ№23528-13368ПП від 02.08.2018 р.,

видане Державною реєстраційною службою України

Відповідальна за випуск

Блага В.В.

В авторській редакції